

UDK 806.1 + 801.05 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1978
3

IZDAJA / ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 36	ŠT. 3	STR. 293-320	LJUBLJANA	JUL-SEPT. 1978
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Boris Paternu</i> , Martin Krpan med mitom in resničnostjo	253	R
<i>Ada Vidovič-Muha</i> , Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede	253	R
<i>James W. Tollefson</i> , Jezikovni stik in učenje jezikov v Sloveniji	277	A
<i>Jože Toporišič</i> , Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku	287	R

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

<i>Stane Suhadolnik</i> , Slovar Prešernovega pesniškega jezika	305
<i>Jurij Rojs</i> , Pogostostni slovar ruskega jezika	314
<i>Matej Rode</i> , Prvi slovaško-slovenski slovar	317
<i>Matej Rode</i> , Bolgarski odzadnji slovar	319

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

<i>Boris Paternu</i> , "Martin Krpan" between Myth and Reality	253
<i>Ada Vidovič-Muha</i> , The Criteria for the Semantic Typology of the Non-Pronominal Adjectival Word	253
<i>James W. Tollefson</i> , Language Contact and Language Learning in Slovenia	277
<i>Jože Toporišič</i> , The Category of Nominal Definiteness in the Slovene Literary Language	287

REVIEWS — NOTES — REPORTS — SOURCES

<i>Stane Suhadolnik</i> , A Lexical Study of the Language of Prešeren's Poetry	305
<i>Jurij Rojs</i> , A Frequency Dictionary of Russian	314
<i>Matej Rode</i> , The First Slovak-Slovene Dictionary	317
<i>Matej Rode</i> , A Reverse Dictionary of Bulgarian	319

Uredniški odbor: France Bernik, Franc Jakopin, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zadravec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Naročila sprejema in časopis pošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*

Editorial Board: France Bernik, Franc Jakopin, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec

Editor: Jože Toporišič, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

LEVSTIKOV MARTIN KRPAN MED MITOM IN RESNIČNOSTJO

Levstikova pripovedka *Martin Krpan* (1858), prvo pomembnejše delo slovenske proze, povzroča zelo različne razlage. Ob njej si nenehoma konkurirata »zgodovinsko« in »nezgodovinsko« branje ali pa obe recepciji sovpadata. Razlogi te večpomenskosti so v temeljni strukturi dela, ki združuje mitično in literarno pripoved v funkcionalno povezan organizem. Ob tej dvojnosti ima bralec možnost, da se enači z mitično domišljijo arhaične ljudske pripovedi ali pa preko simbolnih analogij zaznava pisateljevo aktualistično idejo.

Levstik's story *Martin Krpan* (1858), the first more important work of Slovene prose-writing, permits highly different interpretations. The "historical" reading of it is in constant competition against a "nonhistorical" reading, or the reader may simultaneously read the story at both levels. The reason for this is to be sought in the fundamental design of the work, which combines the mythical and the literary story into a functionally interrelated organism. The reader may therefore follow either the imaginative elements in an archaic folk story or in terms of symbolic analogy to focus on the writer's socially committed topic.

1

Minilo je sto dvajset let, odkar je v celovškem Slovenskem glasniku (julija 1858) izšel Levstikov *Martin Krpan z Vrha*, prvo pomembnejše delo slovenske pripovedne proze.

V njenem razvoju zavzema tako izrazito mejno mesto in hkrati pripada osebnosti, ki je bila tako močno vraščena v svoj čas, da pri današnjem branju te pripovedke težko izključimo našo zgodovinsko vednost, ki Levstikovemu besedilu še zmeraj od zunaj dovaja pomene posebne vrste. Vendar »zgodovinsko« branje ni edino možno ali celo edino pravilno branje znamenite Krpanove zgodbe. Pripovedka je preživela čas svojega porekla in dobo svojega pisca. Preživela ju je predvsem zato, ker se je zmoгла umetniško vzpostaviti in zaživeti tudi zunaj njiju, delovati tako rekoč sama iz sebe, kar pomeni, da jo lahko bralec scela doživlja tudi zunaj njene zgodovinske pogojenosti, iz čisto »nezgodovinskega« branja. Časovna nezavezanost, pomenska samostojnost in odprtost je do neke mere lastnost in pogoj vsakega literarnega dela trajnejše in odpornejše vrste. Ob Martinu Krpanu pa so »nezgodovinskemu« branju dane še neke posebne možnosti. Saj vemo, da to delo lahko scela uživa že otrok, ki ga dojema samo s svojo imaginacijo, delujočo zunaj vsakršnega zgodovinskega spomina in zunaj vsakršne vednosti o pisatelju.

Današnje razmišljanje o prvi slovenski prozni umetnini najbrž ne more mimo temeljne okoliščine, da gre za leposlovno besedilo, ki je kljub navidezni enostavnosti zahtevno in zapleteno. Saj omogoča celo vrsto različnih, pa vendar umetniško neokrnjenih branj, od zgodovinsko vezanih do takih, ki so zgodovine docela prosta, v nekem smislu nadčasovna. Zato tudi toliko različnih, včasih že izključujočih se literarnozgodovinskih razlag. Znano je na primer prepričanje, da je Martin Krpan politična satira. Ali mnenje, da je predvsem zgledno uresničenje Levstikovega jezikovnega in slovstvenega programa iz leta 1858, zapisanega v *Napakah slovenskega pisanja*, v *Popotovanju iz Litije do Čateža* in še v nekaterih drugih kritičnih spisih. Nekoliko manj znana, vendar zanimiva je misel, da gre v prvi vrsti za literarno parodijo zoper takrat že zapoznelo načrtovanje visoke junaške epike. In končno obstaja tudi mnenje, da Krpan ni niti eno niti drugo niti tretje, temveč je nedolžna, neobremenjena, šaljiva in zraven mojstrska pripovedna igra. Nobena od teh razlag ni brez globljega notranjega prepričanja, pa tudi nobena brez domiselnih dokazil.

Prvi in pravzaprav edini, ki je v Levstikovem Martinu Krpanu opazil gibljivost pomenov, je bil Josip Stritar. In bil je tudi edini, ki je kljub svojemu izostrenemu mnenju, naravnemu v čisto določeno smer, to širino, odprtost in drugačnost dojemanja tudi dopuščal. Nekatere odlomke njegovega danes že skoraj pozabljenega pisma, pisanega 15. septembra 1874 Josipu Cimpermanu in zakopanega pod množico učenih tez novejšega levstikoslovja, je vredno znova prebrati. Takole piše:

»Vprašate me o Levstikovem Kerpanu, nij-li hotel pisatelj v njem naslikati slov. naroda? To vprašanje je teže rešiti, nego bi si kedó mislil. Vendar Vam o kratkem povem svoje mnenje, katero si pa nikakor ne prisvaja nezmotnosti.

Tu mi je najprej izpregovoriti o pisatelju samem. Levstik je, ali prav za prav je bil v svojih mladih 'fantovskih' letih, tako zdrava, krepka, vesela natura, kakor je tica, ki se pevaje in igraje izpreletava od veje do veje brez premisleka, brez namena, samo za to ker je živa, ker je drevo tako zeleno in tako sinje nebo, in ker je vse okoli nje tako živo in veselo. Naše prosto ljudstvo je, kakor veste, živo, bistro, gibčno in dobro, zdrava šala naj pride od koder bodi, mu je vedno ljuba. Jaz poznam precej dobro naše ljudstvo, vendar moram reči, da toliko zdravega, sercu dobredejnega humorja nijsem nikjer našel, kakor pri naših verlih Lášičanih... V tem je Levstik pravi sin svojega rojstnega kraja, rekel bi — nek personificiran Lášičan...

Toda kam sem zašel! Govoriti mi je o Kerpanu. Jaz sem torej te misli: Ko se je Levstik vsedal, da bi jel pisati Kerpana, nij dejal: Zdaj jim hočem enkrat naslikati slovensko ljudstvo, kranjskega kmeta, da bode videl svet kak korenjak je to! Mož je dal tu samo eno 'burko' od sebe, katera mu je po glavi rojila in bog ve, da ta burka nij napačna. Če hočemo že iskati kakega povoda, da je

prišel na to misel, *smemo* si misliti, da mu ga je dala znana pesem: 'Pegam in Lambergar' — 'Aha,' poreče tu kak estetikaster, — 'Kerpan je torej parodija te narodne pesmi!' — 'Slabo zadel!' — Ali pa tudi — če ti to pomiri tvojo estetično vest.

In vendar to nikakor ne brani, da Vi prav mislite. Kerpan je prav lahko reprezentant, in ne slab! — našega kmeta. — Samo da nij treba ravno terditi, da je L. to nameraval. Saj to je ravno posebni dar posvečenih mož, kar jih naj bolj loči od nas družih zemeljskih postopačev, da več dosežejo, nego nameravajo; pri nas je ravno nasprotno. — Česar se dotaknejo, spreberne se jim v suho zlato... To je karakteristika genialnih pisateljev, da več dajo, nego obljublajo, da več morejo, nego hočejo. Vzemiva npr. Don-Quijota. Jaz vsaj vidim v tem neprimernem delu večno nasprotje med idealizmom (Don Quijote) in realizmom (Sancho Pansa), to seveda vse pretirano karikirano, v smešni podobi. In vendar bi nikakor ne terdil, da je Cervantes to nameraval, vsaj iz začetka ne, delo mu je raslo pod rokami...^ε

Glavna zanimivost ni v tem, da se je Stritar odločil za tako razlago Martina Krpana, ki je dopuščala največ možnosti njegovi osebni potrebi po umetnosti kot igri in da je svoje branje poskušal utemeljiti tako rekoč pozitivistično, saj je razloge zanj našel v Levstikovem mladostnem značaju in v ljudskem tipu pisateljevega zgodnjega okolja. Zanimivejše je njegovo mišljenje o pomenih znotraj leposlovne umetnine same, o pomenih, ki po njegovem niso odvisni samo od pisateljeve namernosti, temveč to namernost presegajo, so večstranski in dopuščajo celo vrsto branj pa tudi razlag besedila, pri čemer pa te različnosti razumevanj ne postavlja v navskrižna, ampak v dopolnjujoča se razmerja, ki so bližja bogatenju kot pa siromašenju besedila. Tako je prav ob Levstikovem Martinu Krpanu v slovenski literarni kritiki prvič prišlo do opazovalnega postopka, ki odpira pot k modernemu pojmovanju umetnine kot vsebinsko gibljive, polivalentne tvorbe, iz katere pomene izbira in jih soustvarja bralec sam. Daljnosežnost Stritarjeve kritične metode se je pokazala v njenem praktičnem dognanju: zarisal je tako rekoč že celotni tloris bodočih, večkrat tudi izključujočih se razlag Levstikovega dela — »zgodovinskih« in »nadzgodovinskih« — med njimi pa poskusil vzpostaviti tudi že neka povezovalna, čeprav ne čisto razvidna razmerja. Zdi se, da današnja literarna veda prihaja do razgledov, ki pri pozabljenem Stritarju lahko odkrijejo tvorno izhodišče novega pristopa k stvarnem.

Poglavitni razlog, da Levstikovo zgodbo lahko beremo zunaj njene stvarne zgodovinske pogojenosti in mimo pomenov, vezanih na čas njenega nastanka, je v tem, da je oblikovana mitično. Miselni svet, na kate-

rem temelji, nosi še daljne obrise verovanja v nadnaravne moči, ki da lahko malega človeka povzdignejo v nepremagljivega junaka njegove osebnosti pa tudi skupnostne usode, v neugnanega mojstra nad težavami in nevarnostmi tega sveta. Krpan je še zmeraj tak nadnaravni junak. Svojo tovarno žival poprime in jo prestavi, če je potrebno, kot bi vzdignil stol. Premlati tudi petnajst mejačev, če tako nanese. Najboljša cesarska orožja se mu v rokah drobijo kot čisto neresne stvarce. Na dvoru ni konja, ki ga ne bi ugnal. In navsezadnje tudi nepremagljivemu Brdavs, ki je pobil vse izurjene vojskovalce, kolikor mu jih je prišlo blizu, vzame glavo kot za šalo. Tako bajeslovno pretiravanje, ki nosi na sebi še znamenja prave mitične hiperbolike, razmika meje junakove vezanosti v prirodno in družbeno danost, njegova dejanja prebijajo meje stvarnega in možnega. Viden del sodobne mitografske literarne vede je za merilo mitičnosti literarnih oseb sprejel prav stopnjo oz. vrsto njihovih nadnaravnih »zmožnosti za dejanja«, tako npr. Northrop Frye. Bralčevi domišljiji so ob tolikšni hiperboliki odprta vrata v čudežno svobodo nadčloveških moči, pred njim se razpre svet otroškega mišljenja in igrive domišljije. In če je nad Krpanom cesar, ki kljub vsemu poskuša biti dober do njega, in nad obema nekje v višjem ozadju še pravični Bog, na katerega se Krpan rad sklicuje, je predznanstvena, mitična podoba sveta že kar trdno osredinjena in zaključena. Zdi se, kot da v njej ni pravega prostora niti za zgodovinski relativizem trenutka niti za neznanne smeri v brezkončnost dogajanja, tako da je kljub vsem nadlogam poskrbljeno za varnost človeškega sveta in duha. Zato se vse Krpanove težave in nevarnosti lahko iztekajo v humor, ne v pretresenost, in njegovo junaško počenjanje po Dunaju v igro ali »burko«, če povemo po Stritarjevo. Zraven tudi ni čustvene vezanosti, ki bi mogla voditi v smer tragičnega, in jo je že stari, preizkušeni teoretik smeha Henry Bergson razglasil za najmočnejšo nasprotnico humorja. Značilno je na primer, da je tisto mesto prvotnega rokopisa, kjer se Krpan razbesni nad cesarico in pade v globljo prizadetost, Levstik v dozoreli varianti odstranil oz. zabilisal. Da se Krpan pobota s cesarjem, ko je pri njem iztržil pravico do tovorjenja angleške soli, ki jo je dotlej tihotapil, in da se nazadnje poslovi z besedami dobre volje (»Ko bi se spet oglasil kak Brdavs ali kdo drug, saj veste, kje se pravi na Vrhu pri Sveti Trojici... Zdravi ostanite!«), je skladno z mitičnim ustrojem dogajanja. Osredinjeni in zaokroženi podobi sveta strukturno ustreza tako imenovani »povratni element« dogajanja, to se pravi naravnost dogajanja v znano vračanje, ne pa v izgubljanje proti neznani neskončnosti ali v napeto, odrezano nedokončanost.

Mitična zasnova Levstikove proze pa ni opazna samo v njenem glavnem junaku in dogajanju. Ugotovljiva je še na celi vrsti drugih sestavin. Posamezni elementi zgodovinske stvarnosti sicer obstajajo, vendar so take vrste, da pokrivajo zelo velika obdobja in prehajajo iz zgodovinske v epsko označenost. Prepoved tovorjenja oz. uvažanja angleške soli bi na primer mogla kazati na Napoleonove čase, ko je bila razglašena trgovska celinska zapora, prosta trgovina s soljo pa v Avstriji uvedena šele leta 1819. Vendar je bilo ljudsko izročilo o tihotapljenju soli, še posebej na Notranjskem, mnogo starejše in je segalo nazaj v srednji vek, odkar sta pri trgovanju z jadransko soljo konkurirali Benečija in Avstrija in je slednja prepovedala uvažanje soli iz beneškega Kopra. Tako tudi Krpanova tihotapska zgodba potrjuje staro spoznanje mitologov, da mit ne vsebuje nobene »resnične zgodovine«, pač pa »zgodovinsko resničnost«, kot je že konec 18. stoletja trdil eden prvih dialektikov ne tem področju, Karl Moritz. Podobno velja tudi za prostor dogajanja. Ta je sicer mnogo bolj razviden, pokrajinsko in krajevno že kar določen in močno osredinjen na zemljepisno črto Trst—Koper—Vrhnika—Ljubljana—Dunaj, pri čemer je glavni junak celo v naslovu označen po svoji krajevni pripadnosti: Martin Krpan z Vrha (pri Sveti Trojici, ki je 1123 m visoki vrh na Notranjskem, šest do sedem kilometrov vzhodno od proge Postojna—Pivka). Vendar so topografske konkretnosti v nekem smislu abstraktne. Dunaj je popisano tako, da kljub nekaterim stvarnim podatkom ostaja v resnici docela nerealna, kot da ni čisto s tega sveta. In neugotovljivi Vrh pri Sveti Trojici, od koder prihaja in kamor se vrača Krpan, je hkrati krajevno ime, ki se ga lahko držijo nadstvarni pomeni.

Kljub opisovani resničnosti so v vseh teh primerih odmiki od nje neutaljni, kar pa seveda ni naključje. Značilna lastnost mitične zavesti je, da v svoji pripovedi ne daje zrcalnih odsevov resničnosti, temveč njeno domišljjsko podobo, ki jo še jemlje za resnično. Nastajanje mitičnega pesnjenja starodavnih ljudstev je nazorno označil že Hegel, ko je zapisal, da »najbolj notranje in najgloblje ni prišlo v njihovo zavest v obliki mišljenja, ampak v podobah domišljije, ne da bi abstraktne predstave ločevali od konkretnih podob«. Od tod izhaja tudi znano Marxovo pojmovanje mita kot »nezavedne umetniške predelave narave« s pomočjo »ljudske domišljije«. V mitični izkušnji še ni bilo razkola med verovanjem in spoznanjem, med domišljijo in resničnostjo, med podobo in predmetom pa tudi ne med simbolizirajočo in opisujočo pripovedjo. Simbolnost je bila neločljiv del stvarnosti. V osebah, krajih in dogodkih so bile zato zmeraj do neke mere tudi praosebe, so bili prakraji in pradogodki. Do razločevanja ali razkola med simbolnim in resničnim je prišlo šele

v območju zavestnega umetniškega ustvarjanja, v obdobju pisane in gojene literature.

Mitično je naposled tudi pripovedovanje samo. Levstik je že po prvih dveh uvajalnih stavkih predal besedo staremu vaškemu pripovedniku Močilarju, možu »nekdanjih časov« in mu jo prepustil vse do konca. Postopek ni naključen in ima zelo daljnosežne posledice. Pravzaprav je šele uvedba tega neavtorskega pripovedovalca omogočala mitični ustroj celote. Iz zgodovine mitov vemo, da so prvotno obstajali samo v nezapisani, ustni obliki in da sta bila neposredna pripoved ali petje z neposrednim poslušanjem vred njihova najbolj avtentična oblika, vezana seveda še na bolj ali manj arhaično ljudsko skupnost. Šele ko se je Levstik, razumnik 19. stoletja, odpovedal svoji čisto osebni pripovedi in si za pripovednika izbral starega, nedeljsko razpoloženega, v nekdanje čase zazrtega in iz dnevne resničnosti iztrganega govorca, je oživil reprezentanta nekakšne arhaične skupnosti, dal pripovedi ljudsko ustno obliko in mitično podobo sveta. Motivno je Močilarjevo zgodbo oprl na najbolj znano slovensko ljudsko junaško pesem *Pegam in Lambergar*, ki je v Korytkovi zbirki ljudskih pesmi (1839—1844) izšla kar v štirih različicah. Razpoznavni pa so tudi še posamezni motivi iz nekaterih drugih domačih ljudskih pripovedi (o *Petru Klepcu*, o hudem *Kljukcu*, o gorenjskem tihotapcu *Štempiharju*) in iz srbske epike (npr. *Marko Kraljević i Musa Kesedžija* ali *Kraljević Marko i Arapin*). Torej tudi globlje motivno zaledje zgodbe kljub prenosu v drugačno, tovorniško-tihotapsko snovno območje, kaže k viru mitičnih pripovedi kot izhodišču Levstikove pripovedne imaginacije.

5

Vendar folklorno mitični ustroj Martina Krpana ni sam v sebi zaprti niti vseobsežen. Besedilo nosi pomene, ki prestopajo meje mitičnega in segajo v območje resničnega ter zgodovinskega. Te stvari so za nenaivnega bralca toliko zaznavne, da ne more drugače, kot da se znajde v dvorazsežnem, drsečem branju: s svojo neposredno imaginacijo sledi mitični ravnini dogajanja, s svojo zbujeno zavestjo pa tistim pomenom, ki se odbijajo od te ravnine in merijo od bajeslovnega v resnični svet, od Močilarja k Levstiku. Konkurenca med mitičnim in zgodovinskim branjem je nekaj, čemur se pri tem besedilu skoraj ni mogoče izogniti in izogibanje bi bilo tudi nesmiselno. Popoln prestop v eno samo doje-manje, kar včasih počenjamo literarni zgodovinarji, nas sicer oskrbi

z večjo gotovostjo in jasnostjo, toda razlage te vrste po navadi niso čisto brez škode. Umetnino predstavljajo tako, da od njenega vsebinskega bogastva marsikaj postavijo v temò in zato tudi pri najboljši volji otežujejo prodor k večpomenskosti dela. Prednost Stritarjeve kritične pameti je bila pri presoji Martina Krpana prav v tem, da se ni zaprla odprtemu, drsečemu in ugibajočemu branju.

Poskušali smo najti pojave, ki omogočajo mitično dojemanje Martina Krpana. Poskusili bomo poiskati še tiste, ki nas silijo k drugačnemu branju, ki se oddaljuje od neposredne imaginacije in naivne identifikacije z Močilarjevo pripovedjo in izza pripovedovanega začenja slutiti ter spoznavati nadpomene, razkrivajoče Levstikovo razmerje do družbene resničnosti njegovega časa.

Začenja se pri oblikovanju oseb. Krpan ni samo ljudskemu izročilu ustrezen junak nadnaravne telesne moči in enakega poguma, ki se nam razkazujeta skozi bajeslovno hiperboliko Močilarjeve besede. Če Krpana natančneje opazujemo z notranje strani, vidimo, da je to nenavadno svoboden človek, do kraja in do vseh podrobnosti samozavesten, tak v vsakem trenutku in v vsakem položaju, tudi najbolj kočljivem. Ves gosposki dvor z vsemi sprenevedanji in nakanami, merjenimi nanj, mu niti za hip ne vzame sape in ne ravnotežja. Vsakogar spregleda ob prvi besedi in ga z bliskovito prisebnostjo oceni in osmeši, če je treba. Tudi cesarju se čuti enakega, kot »veja ob veji«, in mu prav tako ne ostane nobene dolžan. Pod njegovo zunanjo kmečko oglatostjo je nenavadno gibljiv duh, je nekaj renesančno svobodnega, ponosnega in neugnanega. Martin Krpan je sploh prvi notranje do kraja svoboden junak slovenske literature in bili bi v zadregi, če bi mu v njej morali poiskati enakega. Matiček, neugnanec Linhartove komedije iz revolucijskega leta 1789, se je zarotil zoper gospodo z nekoliko podobno kretnjo, vendar znatno lahkotnejšo. Toda že sredi tridesetih let novega stoletja so se pri Črtomiru, junaku Prešernove poeme *Krst pri Savici* (1836), stvari zapletle. Prešeren je prehitel slovensko zavest in ustvaril problematičnega junaka, ki ni samo heroj, temveč tudi že globoko razvit skeptik in človek z nevarnimi bivanjskimi prepadi v sebi. Levstik se je obrnil vstran od Prešernovega junaka, pogledal drugam in svojega izdelal po čisto drugi meri in potrebi. Krpanova notranja svoboda je silovita in neranljiva. To je tudi svoboda drugačne, čisto ljudske in demokratične vrste. Krpan se kljub svoji prožni pameti nikomur ne prilagaja, pred nikomer niti za las ne menja svojega »kakor skorja raskavega« vedenja, svojega trdega, plebejskega sloga. Tudi pred cesarjem ne, še najbolj gosposki poskuša biti

z Brdavsom, preden mu vzame glavo. Tak robot in oglat, kakršen je, je v drugačnem, gosposkem okolju lahko tudi smešen. Filozof Bergson bi s svojo meščansko učenostjo ugotovil, da je Krpanova smešnost v statističnosti njegove osebne neprilagodljivosti, v njegovi nepopravljivi drugačnosti, ki se je družba brani s tem, da se ji smeje. Vendar so reči bolj zapletene. Krpanov roboti plebejski slog, s katerim lomasti okoli cesarskega dvora in po dvoru, ni samo smešen, ampak je tudi pameten. V danem okolju in razmerju sil je ta slog pravzaprav edini, ki mu nihče ne more blizu in ki gospodo ujezi, ustraši in osmeši. S tem prebrisanim orodjem, ki je navzven prav tako rogovilasto kot kij in mesarica, Krpan snema z gospode plašč vzvišenosti, da se pokažejo njene revne kosti. Po tem njegovem početju tudi od cesarja Janeza ne ostane kaj prida več kot nekaj dobrodušne reve, ki mu sedi za vratom ukazovalna možemorilka v podobi cesarice. Tako poteka prikazovanje oseb skozi dvojni smeh, ki ga je mladi Levstik še zmogel, Stritar pa predvsem razumel in se zagledal vanj. Krpan je s svojim dvornim početjem smešen na zunaj, gospoda s cesarjem vred pa je smešna od znotraj, v človeškem jedru. Zraven pa je še tako, da je v resnici dvor tisti, ki ne more brez Krpana, ne pa narobe, saj se dobro ve, kdo je s svojo močjo in pametjo rešil cesarstvo pred Brdavsom. Krpan cesarju ob pravi priložnosti to tudi zabrusi: »Dunaja ni bilo meni treba, mene pa Dunaju.« Tako razmerje moči oz. življenjske odvisnosti med dvorom in Krpanom vzpostavlja še bolj razvidno vrednostno razmerje med enim in drugim smehom. Smeh nad Krpanom je čist, notranje neobremenjen in igriv smeh, ob katerem je vredno opazovati veselje, ki ga imajo z njim otroci. Smeh nad cesarjem in dvorom pa že prehaja v smeh nekoliko bolj obtežene, satirične vrste, čeprav Levstik tudi tu ohranja humorno pripovedno držo. Pozneje, na primer v *Doktorju Bežancu* (1870), mu je tak, igrivi humor že ušel z vajeti in se spustil v grotesko. Če torej opazujemo Levstikovo psihološko precej natančno in daljnosežno razporejanje svetlobe in sence ali moralnih moči in nemoči po nastopajočih osebah — in iz njegove literarne kritike, šolane ob Lessingu, vemo, da je v središče presoje postavljajl značajski ustroj oseb — ne moremo prezreti radikalnega demokratizma, s kakršnim je prežeh svojega kmečko plebejskega junaka in ga postavil visoko nad vladajočo gospodo, vse od nadležnih mejačev pa do ministra in cesarja samega. Ta vrednotenjska razmerja so izdelana s tolikšno psihološko razvidnostjo in so toliko izrazita, da se jih da brati kot avtorjevo idejo, merjeno v njegov čas in prostor.

Navsezadnje tudi ime Krpan ni čisto enoumno. Ob njem se je Levstik ustavljajl nekajkrat tudi zunaj svoje pripovedke in ga nato v njej upo-

rabil kot izrazito domače ime s pomenskim odtenkom robotosti oz. »raskavega vedenja«, k čemur je pripomogel tudi glasovni ustroj besede. Po drugi strani pa je ime v tistem času moglo proizvajati dodatne pomene tudi še v drugo smer. V avstrijski armadi sta se, še ne tako dolgo prej, močno uveljavila kar dva vojskovodja z enakim ali zelo podobnim pomenom. To je bil vojni maršal Wilhelm Kerpen (1741—1825), ki se je odlikoval še v boju s Turki in pozneje poveljeval armadi, ki je branila Tirolsko. Ali pa v času Levstikovega pisanja pripovedke še živeči vitez Joseph Kerpan (r. 1791), tedaj že vojni maršal v pokoju, ki je bil znan po svojih bojih v Italiji leta 1848, kjer si je prislužil viteški križec in polkovniško šaržo. Seveda ne v enem ne v drugem primeru ne kaže iskati kakšnih stvarnih vzporednic z Levstikovim Krpanom. Vendar pa je njegovo junaško dejanje, ki je rešilo cesarstvo pred Brdavsom, moglo takratnemu bralcu — če je poznal zgodbo obeh pomembnih vojskovodij — vzbujati dodatne pomene, še posebej v odkrivanju Krpanovega posebnega, slovenskega junaštva.

K temu, da pri branju Krpanovih dogodivščin začnemo aktivirati njihove nadpomene in razbirati notranjo idejo dela, pa poleg vrednostnega ustroja oseb pripomore tudi ustroj dogajanja samega, pripomore morfologija zgodbe. Tako na primer ni mogoče prezreti okoliščine, da je Krpanov boj z Brdavsom, čeprav središčni dogodek zgodbe, popisan zelo na kratko in da neprimerno več prostora zavzema njegovo otépanje z dvorno gospodo. To se začenja pravzaprav že po prvih stvkih ob srečanju s cesarjem na zasneženi cesti, se zatem stopnjuje med Krpanovimi dunajskimi pripravami na boj z Brdavsom, požene v vrh ob vprašanju cesarjevega plačila po zmagi, dokler se v kratkem sklepnem loku ne izravna v pomiritev. Vendar nekaj napetosti ostane še vse do konca. Saj se zadnji stavek končuje v ministrov zgovorno jezni molk. Če Levstikovo neenako pozornost do dveh glavnih dogodkovnih pramenov pripovedi (Krpan: Brdavs, Krpan: dvor) in njuno končno morfološko razmerje postavimo ob ljudsko epsko tradicijo, se pravi ob Pegama in Lambergarja in druge podobne pripovedi, takoj vidimo, da je morfološka sprememba zelo očitna in globinska. Gre za premet ali inverzijo motivnih krogov, pri čemer se nekdanji glavni motiv boja z velikanom pomakne v ozadje, nekdanji čisto stranski motiv plačila za zmago pa se z mnogimi dopolnitvami in novostmi osamosvaja in prihaja v ospredje. Sprememba ni samo formalna, saj jasno kaže pomensko prestavitev vsebinskega težišča. Tudi iz naslova je ime velikana odpadlo, medtem ko je v ljudski pesmi stalo na prvem mestu. Ta preusmeritev k motivu spopadanja malega človeka z oblastniško gospodo je količinsko

in kakovostno toliko izrazita, da jo spet lahko dojamemo kot notranjo idejo, kot nadpomen. Učinek je podoben kot pri vrednostnem označevanju oseb in oba se strukturno ujameta v enako idejno smer. Strneta se v bralne asociacije, ki razklepajo mejo abstraktne, mitične nadčasovnosti in silijo k razmišljanju o časovnem in družbeno opredeljenem, čeprav nekonkretnem odslikavanju sveta. Če pa vzamemo v pretres starejšo in mnogo obširnejšo različico Martina Krpana, ki je Levstik ni objavil, ampak se je ohranila v rokopisu, postanejo stvari še bolj nazorne. Morfološki ustroj zgodbe se tam že docela in brez mere prevesi v obračunavanje med dvorom in Krpanom. Krpanovemu odhodu z Dunaja sledi namreč še drugi, znatno daljši del zgodbe: maščevalna cesarica s pomočjo dveh izprijenih dvornih služabnikov, kranjskih rojakov, da Krpana zasledovati in ujeti, nakar ga pod pretvezo, da ji je grozil, in ob cesarjevi popustljivosti, obsodi na smrt; iz ječe ga nato rešita le čudežna pila in nit, ki mu ju je na poti z Dunaja za storjeno dobroto podaril pritlikavec Jekovec. Ves ta drugi del je močno razvlečen in nenenoten. Zdi se, da je Levstikovo pero postajalo preobremenjeno pod težo notranje potrebe, ki je bila v resnici idejna potreba, da nadaljuje z dvorno krivičnostjo do Krpana in jo prižene do skrajnosti, do vislic, ki naposled čakajo zmagovalca nad Brdavsom. Tu se v resnici že podre mitično razmerje Krpan — cesar ali ljudstvo — dvor, ki je bilo prej samó omajano ali načeto s humorno satirične strani. Opaziti je tudi, da pripoved v drugem delu izgublja humor in mestoma tudi mitično domišljijo (na primer pri predstavljanju dvornih rojakov Ančke in Andreja), tako da začenja aktualna misel, ki obračunava s tradicionalno zvestobo avstrijski monarhiji, skoraj vidno štrleti iz zgodbe. Te oblikovalne pomanjkljivosti in težave pa je Levstik nekako prekril s količinskim množenjem pravljličnih motivov, ki pripoved razblinjajo in postajajo deloma celo slepi motivi. Nastaja vtis, kot da hoče za vsako ceno ostati v sedlu mitičnega žanra in mitične simbolike. Pred objavo je ves drugi del rajé odstranil in imel je zadosti razlogov za to.

Usoda prve, daljše variante Martina Krpana, ki je v literarni zgodovini povzročila toliko različnih ugibanj, je najbrž razložljiva prav iz okoliščine, da Levstik ni mogel do kraja vzdržati v mejah mitičnosti in da je v njegovem ustvarjanju prišlo do razkola med mitično in literarno simboliko. Pri opazovanju tega kriznega pojava si lahko pomagamo z dognanji novejšé literarne vede, ker se v zadnjem času prebija do daljnosežnejših razlikovanj med »mitično« in »pesniško« simboliko, ki sta ju močno ločila že Friedrich Schlegel in Jacob Grimm. Razmeroma daleč je tu segel znani marksistični teoretik Robert Weimann, ki je

nazorno opredelil podobnosti in različnosti med obema načinoma simboliziranja. Podobnost je našel v tem, da ena in druga simbolika ustvarjata »identiteto med stvarjo in podobo«, ki je seveda tudi sovpadanje subjektivnega izražanja (oz. podobarskega vrednotenja) in objektivnega posnemanja stvari. Različnost pa je našel v tem, da se omenjeno poenačenje dogaja vsakokrat bistveno drugače. V mitičnem simbolu, ki je proizvod naivne, neosveščene umetnosti, je identiteta verujoča, v osveščenem umetnem pesnjenju pa se sama sebe zaveda. Zato v simbolu ali metafori umetne poezije zmeraj obstaja moment notranje napetosti, ki je moment nasprotja med možnim in resničnim, kar je tudi bistveni vir estetskega učinka. Če natančneje pregledujemo drugi, daljši del Krpanove zgodbe, skoraj ne moremo prezreti, da v njem prihaja do daljnosežnega razpada mitične identitete med podobo in idejo. Tega razpadanja mitične identitete pa Levstik še ne zmore nadomestiti z vzpostavljanjem nove, pesniške identitete. Zunaj krize je ostal samo prvi del zgodbe, v katerem je še suvereno obvladal mitični medij in svoj osebni izraz spojil z njim brez vidnejših razpok, čeprav ne brez opaznih dvojnostnih znamenj, posebno še v jeziku.

Besedilo Martina Krpana, kakršno je izšlo, in še bolj, kakršno ni izšlo, nam torej že samo po sebi in v svojem notranjem ustroju daje dovolj pobud, da v njem zaslutimo in odkrivamo pisateljevo aktualno idejo. Seveda pa ta ideja, kakršna je, ni padla z neba niti samo iz ljudskega mita stare vrste. Zada je kritik in demokrat Levstik. Zada je leto 1848, ki je kljub zatrtju marčne revolucije zadalo avstrijskemu fevdalizmu usoden udarec, prineslo kmečko odvezo in kljub vsemu obet gospodarskega, političnega in kulturnega vzpona slovenskega kmečkega ljudstva, na katerega je Levstik tako poudarjeno mislil, ko je leta 1858 objavljaj svoj znameniti literarni program pa tudi ko je pisal Martina Krpana. Zada je desetletje Bachovega absolutizma, ki je sledilo marčni revoluciji in posekalo mnoge njene začasne dosežke s cesarjevo obljubo ustave vred. In zada je navsezadnje tudi temeljna misel Levstikovega slovstvenega nazora, izpovedanega leta 1858 v Popotovanju: »Pevčevo delo mora biti zrealo svojega časa, mora stati na vogelnem kamnu narodnega života, sicer nima veljave, ker je enako poslopju, na pajčino zidanemu.«

4

V pripovedko o Martinu Krpanu vse to seveda ni vdrlo na neposreden način, to se pravi v opisni ali izjavni obliki. Pač pa zelo posredno in predelano, skozi duhovni in jezikovni prevodnik, ki ga je Levstik izbral

zavestno, ga uvodoma bralcu predstavil in se ga tudi držal. Izbral je arhaično, ljudsko, Močilarjevo pripoved in vanjo postavil zdemokrati-zirani ter vsebinsko spremenjeni mit o Pegamu in Lambergarju. Izbral je tak prevodnik, da je v njem lahko izrazil svoj demokratizem, vendar ne v realistični, mimetični obliki.

Prilagoditi se ljudski mitični domišljiji in pripovedi je pomenilo, da mora svoje mišljenje in doživljanje izraziti s sredstvi nekega drugega mišljenja in doživljanja. Tega se je Levstik dobro zavedal, saj je v kritiki Cegnarjevega *Pegama in Lambergarja*, napisani prav takrat, potegnil ostro ločevalno črto med izobraženo in naivno pesniško tvor-nostjo, med literaturo in folkloro. »Mi smo bili po šolah,« je zapisal, »bili smo dalje med izobraženim svetom in med njegovimi krivicami, ki so nam omajale vero v marsikatero reč, pa tudi v take nedolžne izmišljotine...« Cegnarju, ki je ob motivu Pegama in Lambergarja hotel brez vsakršne notranje razdalje pesniti kot ljudski pesnik, je očital, da se »spakuje po obnašanju prostega ljudstva« in ravna tako, kot bi »si dal pameten, bradat mož narediti otroške hlačice, ki so zadaj razklane«. Sam, ki je na mit gledal že docela nemitično, se pravi zgodovinsko in znanstveno, je ravnal drugače. Celotno pripoved je razločno predal nekemu drugemu, ki je drugačen kot on in ki še zna doživljati ter pripovedovati tako, kot to počne »detinski um neizobraženega ljudstva«, če naj povemo z Levstikovo oznako, ujemajočo se na tem mestu popolnoma s Schellingovo, ki prav tako izhaja že iz zgodovinskega pogleda na mit. Pripovedniku, kakršnega si je bil izbral, se je poskušal približati, kolikor se je le dalo, vendar brez naivnosti. Folklornemu mediju je znal dati celo tako močno epsko pa tudi pomensko samostojnost, da bralčeva imaginacija navsezadnje lahko polno zaživi tudi od nje same, kar je odkril že Stritar. Tako je med Močilarjevo in svojo lastno resničnostjo, med mitom in zgodovino lahko vzpostavil samo podobnost, nič več kot analogijo daljne vrste, ne pa enakosti. Gre za podobnost, ki ni v besedilu z ničimer razvozlana, za analogijo, ki ni nikjer dešifrirana, temveč je odprta razmeroma svobodnemu bralčevemu povezovanju predstav oz. polaganju mostov med mitom in družbeno resničnostjo, med Močilarjevim in Levstikovim mišljenjem. Prav zato, ker je Krpanova zgodba vsebinsko tako samostojna in svoje nadpomene bolj nakazuje kot razkriva, jih bolj sugerira kot definira, smo pred leposlovnim delom, ki ne sodi niti v območje alegorije niti v območje metafore, temveč je zgrajeno tako, kot je zgrajen simbol — če si za opazovanje stvari izberemo merila enega izmed sodobnih teoretikov stila Bernharda Asmutha. In ker je tako, bi bilo napak, ako bi dejanja in dogodke, kakršne srečujemo v be-

sedilu, razlagali tako, kot da imamo opraviti z alegorijo, to se pravi, kot da bi bil vsak dogodek ali vsaj vsak vidnejši dogodek prevedljiv v enoumni pojem, v konkretni idejni pomen, skratka, kot da bi se znak in pomen sporočila pokrivala brez vsakršnega preostanka (npr. cesarjevo pismo za tovorjenje angleške soli — ustava). Bistvo simbola je prav v tem, da ni do kraja prevedljiv. In prav tako je tudi bistvo Levstikovega Martina Krpana. Zato toliko različnih umovanj in razlag okoli njega. Naravi besedila bi bila blizu morda tudi »metaforizirajoča« razlaga. Vendar je Krpanova zgodba epsko in pomensko presamostojna, da bi jo lahko uvrščali med zgolj prenosne oz. nadomestitvene podobe, kar metafora v bistvu je in v čemer se razlikuje od simbola.

Levstikovo razmerje do mitičnosti je bilo potemtakem vezano in svobodno hkrati. Močno vezan je bil predvsem zato, ker je izbral arhaičnega, mitično mislečega ljudskega pripovednika z vsemi idejnimi in stilnimi posledicami, ki so iz tega sledile. Svoboden pa je bil zato, ker se je zavedal, da je pripovedka o Martinu Krpanu kljub vsemu temu plod njegovega pisanja in njegovega duha, ki ni in ne more biti več enak »detinskemu umu neizobraženega ljudstva«. V omenjeni kritiki Cegnarjevega zgolj nabiralnega in trpnega posnemanja arhaične ljudske epike je z vso jasnostjo postavil zahtevo, da mora biti sodobni pisatelj, če vzame pod pero staro ljudsko motiviko, vendarle zvest svojemu duhu in izviren. Takole pravi: »Učimo se raje od bučele, ki sreblje med iz cvetja, da ga potem *prekuha v* satju, ali pa celo v sebi premeni v vosk, ki je popolnoma *njeno* delo, *njena* stvar.« Misel vsebuje izkušnje zrele evropske literature in klasično merilo, s katerim je presojala pesniško izvirnost pri obdelavi znane motivike. Prav tako primeri o čebeli in njeni umetnji organskega presnavljanja najdemo že pri Horacu ali Seneki in pozneje predvsem v renesansi, ki je jemala v obravnavo stare antične motive, na primer v Petrarkovem pismu Boccacciu iz leta 1365. Levstikova sklepna označitev problema prestopi metaforični jezik in se v neposredni besedi glasi: »Izviren je, kdor to ali ono misel po svoji posebni lastnosti z duhom prav objame ter jo potem zopet samolastno pa lepo izrazi.«

5

Če to pravilo velja tudi za Martina Krpana — in ni razloga, da bi mislili drugače — potem je razumljivo, da tudi oblikovanje in jezik, ne samo ideja, nista nekaj, kar bi bilo zgolj pasivno prilagajanje folklori, samo podrejanje predliterarnemu ljudskemu ustnemu pripovedništvu, temveč še marsikaj zraven, osebnega in literarnega.

V gradnji pripovedi se je Levstik razmeroma močno prilagodil vaškemu govorniku Močiljarju. To je storil tako, da je popuščal počasnemu, nenapetemu, lagodnemu nedeljskemu pripovedovanju, ki si jemlje čas tudi za mnoge odstopne in stranpote. Dodobra je poznal epiko Vukovih zbirk in težko, da bi prezrl lastnost, o kateri je pozneje tako pozorno razpravljala literarna veda, npr. Alois Schmaus: da se ljudski pripovedni slog izmika osredotočenosti in hitenju proti koncu. Močilnikarjevi odstopi vodijo k celi vrsti dokaj stranskih ali celo slepih motivov, kamor sodi npr. anekdota o Krpanovem prenašanju žene v košu na rami in še kaj. Med neke vrste odstopne spadajo tudi pripovednikova nenehna modrovanja ali pojasnjevanja ob dogajanju. Vendar je hkrati res, da so vsa ta odstopanja razmeroma kratka in bežna, nekako nadzirna in brez prave epizodne širine ali ustne epske svobode. Še več. Sosledje povednih enot in njihovo spajanje v celoto kaže, kakor hitro stvari pogledamo nekoliko bolj iz daljave, premišljeno in strogo gradnjo. Začetek (Krpanovo srečanje s cesarjem), središčni vrh (boj z Brdavsom) in konec (odhod z Dunaja) so določljivi in razpostavljeni v piramidalen red. Tudi druga črta dogajanja (Krpanovo otepanje z dvorom) je izpeljana smotrno, le da teče bolj zložno v svoj vrh, ki ni v sredi besedila, temveč šele v zadnji tretjini, nakar se spusti nekoliko bolj strmo v svoj konec. Piramida-sti oz. trikotni zaris zgradbe je še zmeraj opazen, čeprav močno razpogtegnjen in vržen iz simetrije. Šele v obsežnem nadaljevanju pripovedi, ki se je, kot rečeno, ohranilo samo v prvi, neobjavljeni varianti, je prišlo do okvare strogega kompozicijskega reda. Ta red je bil zanesljiv in izpričani del Levstikovega literarnega nazora, razviden tudi iz njegovih kritik. Kompozicijsko načelo je bilo drugo temeljno načelo Levstikove, ob klasiki šolane literarne estetike, ki ga je v Popotovanju zapisal takole: »Prvo je značaj in znanje človeškega srca in pa, kako se zgodba zaplete in zopet razdrása.« Toda v Martinu Krpanu je učeno kompozicijsko strogost, ki jo je kot mnogi drugi teoretiki prenašal iz dramatike v pripovedništvo, vendarle razrahljal do take mere, da se je še ujela z epsko svobodnostjo vaškega pripovednika. Njegov kompozicijski prenos ljudske pripovedi v oseben in drugačen stilni register ni bil tako strm, da bi v oblikovanju gradnje povzročil opazno nesoglasje.

Podobna razmerja lahko opazimo tudi v jeziku. Dovolj znano je, da pomeni Martin Krpan najbolj razvidno uresničenje Levstikove ljudske jezikovne smeri, ki jo je v novi čas prinesel še iz Kopitarjeve šole in jo postavil za temelj svojega literarnega programa iz leta 1858. Temeljno prepričanje Napak slovenskega pisanja, kjer se je odločno spoprijel z okvarami takratnega knjižnega jezika, predvsem z germanizmi v stavč-

ni skladnji in z nevednostjo v besedotvorju, je zajeto v misli, da je »zaklad slovenščine zmerom še kmet in ljudstvo zunaj mesta«. Zato je bil njegov glavni nasvet pisateljem, naj se učijo jezika »tam, kjer izvira iz pravega studenca, namreč kmetu iz ust...«. In sicer pri najmanj germaniziranem kmetu, pri Dolenjcu in Notranjcu, ki naj bi knjižni besedi dajala spet zgled za mero, čistost in pravilnost. Prav to je storil, ko je pripoved o notranjskem Krpanu predal kmetu Močilarju in njegovi govorniki besedi. In vendar vprašanje jezika v tej pripovedi ni tako enostavno, kot se zdi na prvi pogled. Takega jezika, kot ga govori Močilar, v resnici ni bilo in ne bi bilo mogoče slišati iz nobenih kmečkih ust. To je izbran, očiščen in polepoten kmečki ljudski jezik, brez očitnih tujih naplavin, brez globlje narečne vezanosti in brez grobega izrazja. Iz Levstikovega slovstvenega nazora, izpovedanega v njegovih kritikah, vemo, da je bil tudi v svojem jezikovnem nazoru vezan na merila klasične estetike in da nikoli ne bi pristal na naturalistično odslikavanje resničnega govora. Tudi v Napakah odločno zavrača jezikovno »sodrgo«, ki bi se utegnila najti med kmečkim ljudstvom, in se zavzema za »pravo in čisto jezikovno podobo«. Za jezikovno podobo, ki je idealizirana in v svojem bistvu stilizirana. Na tem mestu kaže omeniti, da je za Napake slovenskega pisanja napisal tudi odlomek, ki ni prišel v objavljeno besedilo in v katerem začinja podrobno razpravljanje o čisto lepotnih straneh slovenskega jezika, o njegovem zvočnem ustroju in blagoglasju, pri čemer se zavzeto upira izraznim trdotam, na primer besedam, ki »ropočejo po ušesih, kakor bi človek šel mimo teric, kadar lan pritisakajo«. Takole pravi: »Pri pisanji ne sme samo glava misliti, ampak tudi uho mora vedno na straži stati.« Ta pojav nas spet spominja na znane in večkrat opisane začetke evropskih literatur v obdobju renesanse, ko so se pisatelji obračali od latinščine k pisanju v narodnem jeziku, prisluhnili živemu ljudskemu govoru, kot se je kazal v najčistejših narečjih in ljudskemu izročilu, hkrati pa so si prizadevali, da bi dosegli eleganco, s kakršno so se odlikovala sočasna, med njimi tudi njihova latinska dela. Poglavja o jezikovni estetiki Levstik ni dokončal, vendar nam ohranjeni rokopisni odlomek priča, da je njegov nazor o ljudskem jeziku zahteval od pisateljev poleg dobrega poznavanja ljudskega jezika tudi osebno izrazno moč in omiko. Ob Močilarjevi pripovedi te svoje jezikovne estetike ni opustil, le prilagodil jo je naravi ljudskega govorca, da ni prišlo do preočitnega navzkrižja. Vendar bi ravno jezikoslovna raziskava lahko našla celo vrsto pojavov, ki se odbijajo od Močilarjevega sloga in izdajajo pero učenega pisatelja ter jezikoslovca. Levstikova igra z neavtorskim pripovednikom ima prav v jeziku največ izdajalskih mest.

Tu je premik od ljudsko mitičnega v osveščeno umetniško oblikovanje najbolj očiten.

Kot gradnje pripovedi in njenega jezika ni mogoče globlje razbrati brez upoštevanja temeljne dvojnosti, ki je strukturni zakon celote, tako je brez tega ključa težko priti tudi k zvrstni označitvi dela. Martina Krpana literarna zgodovina po navadi imenuje »povest«. Oznaka ima sicer nekaj opore pri Levstiku samem, ki je v uvodu zapisal, da mu je stari Močilar »v nedeljo popoldne v lipovi senci na klopi pravil naslednjo povest«. O Levstikovi rabi tega izraza vemo, da je precej nenatančna in da je z njo npr. označeval tudi daljše Ciglerjevo delo *Sreča v nesreči*, ki je nekaj čisto drugega kot Martin Krpan, ali pa je celo »novelo« štetil za neke vrste povest, saj je v Popotovanju zapisal: »...povesti, ki jim velimo novele.« Značilno pa je, da je slovstveno ime za zgodbo o Krpanovem boju z Brdavsom menjal v trenutku, ko je o tem spregovoril Močilar sam oz. skozi njegov jezik Martin Krpan. Takole pravi cesarju: »Moje otepanje z Brdavsom vem, da je imena vredno. Kaj se zna? Morda bodo postavači še celo skladali pripovedovalke in pesmi, da se bo govorilo, ko ne bo ne vas ne mene kosti ne prsti, če ne bo minister Gregor dal drugače v bukve zapisati.« Za avtorjev uvodni izraz »povest« beremo tu izraz »pripovedovalka«, kar pomeni toliko kot »pripovedka«. Dvojnost pri poimenovanju najbrž ni naključna. V prvi oznaki je kljub njeni nenatančnosti zaobsežen pisateljev pogled, zajeta je literarnost zgodbe, medtem ko sta v drugi zajeta Močilarjev pogled in folklornost zgodbe. Izključiti ni mogoče nobenega, in če ju poskušamo smiselno povezati, moramo izbirati med pojmom »ljudska povest« in avtorska oz. »umetna pripovedka«. Ker je izraz »ljudska povest« dobil po letu 1858 postopoma drugačen in bolj določen pomen, posebno še po širokem uveljavljanju mohorjanskih »večernic«, za označevanje Levstikovega primera Močilarjeve »povesti« ni več ustrezen. Docela uporaben pa je izraz »umetna pripovedka«, saj ustrezno označuje temeljno dvojnost dela.

6

Sovpadanje mita in resničnosti, folklore in literature, nadosebnega in osebnega sloga, ki je tako izrazito v Levstikovem Martinu Krpanu, je pojav, ki je možen v vseh dobah slovstvenega razvoja. Vendar je to sovpadanje še posebej značilno za prva obdobja v razvoju nacionalnih literatur. Pojav je dodobra znan že iz stare grške književnosti pa vse do danes, ko se npr. raziskovalci sodobnih književnosti osvobajajoče se

Afrike čudijo nad silovitimi mitičnimi impulsi, ki delujejo v teh literaturah, in se sprašujejo, koliko časa bo ta samonikli in domišljjsko bogati jezik, ki je med drugim tudi izraz samobitnega osvobajanja, ta jezik predkapitalističnega in predindustrijskega človeka vzdržal v srečanju z moderno civilizacijo. Levstikov primer iz leta 1858 je naš najbolj klasičen primer te vrste, veljaven za prvo obdobje slovenske proze, ki se je umetniško konstituirala precej pozneje kot poezija, pri kateri je popolno osamosvojitve dosegel že Prešeren. Seveda se nobeno srečanje mita z literaturo ni dogajalo in se ne dogaja zunaj zgodovine. Zato je njun spoj zmeraj drugačen in nosi v sebi določila svojega časa in znamenja svojega prostora.

O zgodovini mita je znano, da je najprej obstajal v ustni obliki in da je bil zapisan šele naknadno. Po navadi takrat, ko je že izgubil zvezo z verovanjem, iz katerega je živel. Po zapisu je v družbi dobil drugačno funkcijo. Postal je pripovedka zunaj verovanjskega sporočila. Prehajal je v območje osamosvajajoče se pripovedne domišljije ali zraven dobival še nove ter drugačne, bolj pragmatične funkcije, od vzgojnih do političnih. Skratka, prehajal je v literaturo in se bolj ali manj ujel z njenimi takratnimi usmeritvami in funkcijami. V obdobju razsvetljenstva je postal nekaj drugega kot v obdobju romantike in v obdobju novoromantičnega simbolizma nekaj drugega kot v času realizma. Tako na primer Prešernove obdelave Povodnega moža skoraj ni mogoče primerjati z Levstikovo obdelavo Brdavsa, čeprav sta oba vzela motiv iz mitičnega izročila in ga prenesla v sodobno literaturo.

Levstikov primer tega literarnega početja sodi v čas po Prešernu in po letu 1848, ko v slovenski književnosti kljub mnogim pojavom podaljšane romantike prihaja do njenega postopnega razpadanja. Znamenj za to je cela vrsta. Najbolj izrazita so v liriki oz. poeziji, ki je bila po Prešernovi zaslugi najbolj razvita literarna zvrst in je bila zato njena stilna diferenciacija v naslednjem obdobju lažja pa tudi nujnejša. Najmanj izrazita pa so v prozi, ki je bila pri Slovencih dotlej najmanj razvita literarna zvrst in so zato v njej pojavi poromantične evolucije bolj konservativni in stilno težje določljivi. Ob tem in takem ozadju slovstvenega trenutka, ki je imel seveda tudi družbeno zaledje, se nam Levstikova konstrukcija mita z resničnostjo pokaže še z nove strani. V njej zagledamo prelom od romantike v smer realizma.

Pojavov, ki to razkrivajo, je več. Med prve sodi še sama temeljna dvojnost znotraj Levstikovega dela, ki smo ji v našem opazovanju dali glavno pozornost, dvojnost mitičnega in družbenega mišljenja, dvojnost nadčasovne domišljjske igre in aktualne politične misli, ki kritično

meri v svoj čas. Seveda ta dvojnost še ni nekaj, kar bi moralo pomeniti zanesljiv ali celo dokončen izstop iz romantike, saj bi se vse to moglo dogajati tudi še znotraj njenih okvirov. Dlje sežejo in več nam povedo slogovne in zvrstne lastnosti Levstikovega dela. Značilno je že to, da Levstik mitičnega motiva, ki je imel svoje izvorno jedro v Pegamu in Lambergarju, ni oblikoval v stihih, kot ga je najprej bral, temveč v prozni pripovedi. Prozaizacija je bistvena, ker ni samo formalna, ampak je izvedena tako, da potegne za sabo globinski ustroj dela oz. jo je povzročila notranja ideja stvari. Z žanrsko spremembo, se pravi s prestopom od verza k prozi je namreč skladna tudi tematska demokrati-zacija, Levstikov obrat od fevdalnega k plebejskemu junaku, od graščaka Lambergarja ali Kraljevića Marka h kmečkemu tihotapcu Krpanu. Tematska demokratizacija je zaznamovala tudi druge osebe, vse do cesarja in cesarice, ki sta prikazana v človeški povprečnosti, saj nobena njuna lastnost ne seže čez njene mere. Tudi pripovednik Močilar, kakršnega je izbral Levstik, ni kakšna izjemna vaška figura ali tako opazna osebnost, kot so bili srbski guslarji slavnega imena. Njegov ljudski pripovedni jezik kljub vsej slikovitosti in izbranosti ni več jezik razdalje, kakršen je bil pesniški jezik epike in jezik poezije sploh. To je tudi jezik ljudskega humorja, ki je tak, da okoli sebe in v svojem označevanju ne prenese vzvišenega. Vsi ti Levstikovi postopki pri literariziranju mitičnega so take vrste, da so takrat pomenili močan in zavesten odmik od vsakršne visoke junaške epike, v kakršno je Pegam in Lambergar še sodil in kakršno je romantika po navadi gledala drugače in jo poskušala posnemati na resen in vzvišen način. Po Prešernu se je slednje dogajalo na Slovenskem še posebno resno in čudno. Po letu 1848, ki za Slovence ni bilo preveč srečno niti preveč junaško, so kot gobe po dežju poganjali literarni načrti, ki so se ukvarjali z mislijo, kako ustvariti Slovencem umetni junaški ep, in z odrešilno domislico, da bi se to dalo s pomočjo motivov iz srbske junaške epike. Čas za kaj takega je v resnici že minil. Tako se je rodilo samo nekaj ponesrečenih, danes pozabljenih poskusov, med njimi tudi Cegnarjev Pegam in Lambergar, objavljen v Slovenskem glasniku 1. junija 1858, mesec dni pred Levstikovim delom na to témo. Če imamo pred očmi vso takratno porevolucijsko obsedenost po slovenskem junaškem epu in epskem junaku, ki je bila tudi duševno nadomestilo, nastalo iz čisto drugačne slovenske družbene stvarnosti, v Levstikovem Krpanu lahko in utemeljeno spoznamo tudi humorno realistično nasprotje temu poznoromantičnemu početju. Že Stritar ni čisto nasprotoval branju, ki bi v Krpanu odkrilo parodijo, usmerjeno zoper tradicionalno epiko, s čimer bi Levstikova pripovedka

dobila še nekaj renesančnih razsežnosti, spominjajočih na Cervantesovega Don Kihota. Najnovejša in tudi najbolj izdelana interpretacija Martina Krpana, ki jo je objavil leta 1970 Juraj Martinović, pristopa k besedilu prav iz tega zornega kota. V Levstikovem humornem »nižanju tona«, ki zajema vse bistvene sestavine dela, od oseb, še posebej glavnega junaka samega, mimo motivnega ustroja pa do sloga, odkriva literarno parodijo zoper slovensko utvaro visoke junaške epike po letu 1848, zgledujoče se ob srbski epiki. Seveda bi se tu dalo načeti vprašanje, ali gre za pravo parodijo ali samo za humorno prozaizacijo umetne junaške epike, se pravi za opozicijo, ki kljub vsemu ostaja še znotraj deloma vzdrževane mitičnosti, vsaj takrat, ko jo uporablja za pozitivne simbolne pomene. Toda naj bo parodičnost popolna ali samo delna in hibridna, v obeh primerih gre za pojav, ki je značilen za mejno, prelomno območje med romantiko in protiromantiko, za sestopanje v smer realizma. Tudi simboliziranje je oprto na zelo nazorno besedno gradivo, tako da je nosilec nadpomenov razmeroma realističen jezik. Vendar bi se po vsem opaženem dalo reči, da Levstikov Martin Krpan sodi na tisto prelomno mesto in v tisti trenutek rojevanja slovenske novodobne proze, ko sta obstoj in zaton mita bolj vidna kot pa njeno osamosvajanje z destrukcijo starega in z oblikovanjem novega, sodobnega, realističnega sloga, čeprav je tudi to dvoje že navzoče in neutajljivo.

Nov in daljnosežnejši korak v osamosvojitve proze od mitičnega je še istega leta 1858 v Slovenskem glasniku opravil mladi Simon Jenko s *Tilko in Jeprškim učiteljem*, ki po svojem vrstnem ustroju že prestopata okvir umetne pripovedke in sta predhodnici moderne novele. Tako je slovenska posvetna proza v letu 1858 dosegla dozorelost in z njo svojo prvo izrazitejšo slogovno opozicijo ter diferenciacijo, ki v mnogo razvitejši obliki traja še danes, traja v soobstajanju, prepletu ali spopadu klasičnih in modernističnih tokov proznega ustvarjanja. Levstikov Martin Krpan pomeni izhodišče naše pripovedne klasike, saj sta v njem mit in resničnost kljub nekaterim razpokam ujeta še v skladnost in soglasje.

РЕЗЮМЕ

Первое значимое произведение словенской повествовательной прозы повесть **Мартин Крпан** Франа Левстика от своего появления в печати вызывает очень различные интерпретации. В этом случае мы имеем дело с текстом неустойчивых значений, порождающих не прекращающуюся конкуренцию между «неисторическим» и «историческим» чтениями, а и совпадение обеих рецепций.

Настоящая статья старается найти причины этой многозначности или поливалентности и находит их в основной структуре произведения. Эта структура явно двойственна, она объединяет мифическое и литературное повествование в функционально соединенный организм. Эта двойственность является основным законом текста и по этой причине можно его обнаружить во всех элементах текста: в образах литературных героев, в морфологии фабулы, в композиции единиц высказывания, во выборе архаичного повествователя из народа, в языке и в жанровом устройстве этой прозы.

Эта двойственность дает читателю возможность идентифицироваться с мифическим воображением архаичного народного повествования (Мочилара) и возможность остаться со своими представлениями вне исторического времени и пространства. В противном случае читательское внимание, сосредоточенное на немиметических элементах повествования (Левстика), начинает воспринимать внутреннюю актуалистическую идею произведения, идею радикального демократизма, противопоставленного абсолютизму времени Баха.

Однако эта идея ни на одном месте не дешифрируется непосредственно. Она не выражается ни в форме аллегории, позволявшей переводить образы в однозначные понятия. Она существует лишь во форме отдаленных аналогий и сугестий, т. е. во форме символика, а именно во форме символика, находящейся все еще в рамках мифического единства конкретного и отвлеченного, предмета и образа, описательного и символического. Можно обнаружить, однако, и следы расстройств такого единства, особенно в первом, более обширном варианте.

Если рассматривается пример соединения мифа и литературы у Левстика (здесь мы имеем дело с явлением, характерным для ранних стадий национальных литератур) с точки зрения тогдашних исторических обстоятельств, то можно заключить, что в этом случае мы имеем дело с переломом в развитии литературы из романтизма в направлении реализма. На это указывают прозаизация и демократизация мотива старого героического эпоса, частично даже пародирование его высокого стиля. Однако место повести Мартин Крпан Левстика на той стадии перелома в рождении новой словенской прозы, когда обнаруживаются в большей мере существование и закат мифа чем возникновение самостоятельности словенской прозы в развитии реалистического стиля. Так как в повести Мартин Крпан миф и действительность все еще находятся, вопреки некоторому расстройству, в гармоническом соотношении, то это произведение имеет значение начала «классического» направления в словенском прозаическом творчестве. Противоположное «модерное» течение начал в том же 1858 г. развивать Симон Енко.

MERILA POMENSKE DELITVE NEZAIMENSKÉ PRIDEVNIŠKE BESEDE

Nekatere slovnične lastnosti pridevniške besede se lahko določajo pomensko nasprotno. Z upoštevanjem znanega pomensko odločevalnega merila vprašalnice ter s pomočjo pomensko odločevalnih slovničnih meril, zlasti pridevniške fraze in pretvorbe, se v okviru osnovnih štirih pomenskih skupin (kakovostna, vrstna, svojilna in količinska pridevniška beseda) zarisuje večje število pomenskih podskupin.

Some of the grammatical features of the adjectival word can be determined by semantic oppositions. When taking into account the commonly recognized semantically distinguishing grammatical criteria, in particular the adjective phrase and the transformation, there emerges within the framework of the principal four semantic groups (specifically: the qualitative, the determinative, the possessive, and the quantitative one) a greater number of semantic subgroups.

1 Besednovrstno pojmovanje pridevniške besede (Pb) izhaja tudi iz njenih skladenjskih značilnosti. Opredeljuje jo stavčna hierarhična razporeditev, besednoredna vezanost ter skladenjska vloga. Pb je določujoči stavčni člen, ki se (v stilno nevtralni rabi) pojavlja v slovenščini levo od samostalniške odnosnice ter v tem položaju opravlja vlogo (ob-samostalniškega) prilastka; poleg tega ima v stavku vlogo povedkovega določila in povedkovega prilastka. S pomenskega stališča Pb določa ustrezna zaimenska vprašalnica.

Tem merilom ustrezajo poleg pravih pridevnikov (P) vseh vrst štev-niki, razen opisnih vsi deležniki, del tradicionalnih prislovov (Pr) ter pridevniški zaimki (Pz)¹. Deležniki so tako ločeni od deležja, ki je še naprej ostalo v okviru samo glagolskih oblik. Pr kot besedna vrsta so

¹ Pojmovanje pridevniške besede izhaja iz besednovrstne teorije J. Toporišiča — prim. zlasti Slovenska slovnica, Maribor 1976 (SS 1976), 193, 252—255; Samostalniška beseda, *Linguistica* XII, Ljubljana 1972, 301—314; Besedno-vrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika, *JiS* XX, 1974/75, 33—39; Esej o besednih vrstah, *JiS* XX, 1974/75, 295—305; Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Informativni zbornik, 1974, 29—50. — J. Toporišič je podobno opredelil pridevniško besedo že v Slovenskem knjižnem jeziku 2, Maribor 1966 (SKJ 2), 90: »Pridevniške besede so tiste, ki se v govorni verigi glede spola, sklona in števila ravna po samostalniški besedi (*velik, ta, trije, prvi, neki, tekoč, zaželen, vsak, ves...*). Nekatere pridevniške besede (t.j. deležnik na -l) nastopajo samo v imenovalniku (vseh števil in spolov), glavni števniki od *pet* dalje pa so v im. in tož. kot prislovi količine.« K pridevniški besedi so torej že tu prišteti deležniki in zaimki, implicitno tudi izprislovni pridevniki, poleg navadnih pridevnikov seveda. Prim. še SKJ 1 (Maribor 1965), 186—187; SKJ 2, 119—120.

sicer ostali, vendar glede na stavčno vlogo omejeni samo na besede, ki lahko razvijajo glagol (G), Pb, kak drug Pr ter predikativ (Pred)².

2 Pričujoča analiza bo skušala predstaviti slovnična merila, po katerih se Pb da razdeliti v posamezne pomenske skupine; ugotovljene bodo tudi oblikoslovne, skladske in druge lastnosti tako nastalih skupin. Za določanje pomenskih skupin Pb bo odločevalno še merilo vprašalnice, uporabljano v ta namen v slovenski jezikoslovni tradiciji že od Janežičevih Slovnice dalje³.

Kot pomensko odločevalno bi lahko uporabili tudi merilo (skupinskih) pomenskih prehodov Pb. Vendar ugotavljanje teh prehodov zahteva posebno analizo, ki bi na eni strani predstavila s takimi prehodi povzročene slovnične spremembe, na drugi strani pa pojasnila tudi vprašanja v zvezi s stilističnostjo teh prehodov⁴. Za enkrat to merilo ni bilo upoštevano.

2.1 Slovnična merila v pričujoči analizi izhajajo iz tistih slovničnih lastnosti Pb, ki so pomenske odločevalne. Ob določenem korpusu gra-

² Več o možnosti tudi obpredikativnega položaja prislovov je bilo povedano v magistrski nalogi avtorice te razprave: Pomen pridevniške besede in njena skladska zveza, Ljubljana 1977, 213—219, npr. *malo, precej človek, čudak; malo, precej mrzlo, nujno*. Da se nekateri samostalniki, če so v povedni rabi, lahko stopnjujejo s prislovi, je opozoril J. Toporišič v SS 1976, 252, kjer navaja primer *Ta človek je duša — je zelo duša*. O spreminjanju nekaterih slovničnih lastnosti samostalnika v povedni rabi, je pisala I. Kozlevčar: O pomenskih kategorijah samostalnika v povedni rabi, JiS XIII, 1968, 11—15.

³ Anton Janežič, Slovenska slovnica, V Celovcu 1854 (SS 1854), 26, pridevnike s pomočjo vprašalnice deli na kakovostne in svojilne: »Prilogi so imena, ki pomenjajo kakošna ali čigava je kaka oseba ali stvar /.../. Zatorej se dajo prilogi razdeliti v *priznanjone*, ki osebam ali stvarim kakšnosti ali lastnosti priznanjujejo in v *prisvojitve*, ki osebam posest ali last prisvojujejo ali prilastujejo.« Delitev pridevnikov na kakovostne in svojilne ohranja tudi Anton Breznik, prim. Slovenska slovnica za srednje šole, Celovec 1916 (SS 1916), 84; isti, Slovenska slovnica za srednje šole, Celje 1934 (SS 1934), 88: »Pridevnik naznanja lastnost kake osebe ali reči, tj. kakšna je kaka oseba ali reč ali čigava je.« V slovnici štirih avtorjev — A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, /J. Solar/, Slovenska slovnica, Ljubljana 1956 (SS 1956), 117 — je dodana pomenskima skupinama kakovostnih in svojilnih pridevnikov še skupina vrstnih, ki jo opredeljujeta vprašalnici *kateri, katere vrste*.

Jože Toporišič je že v SKJ 1, 186, z novimi vprašalnicami odprl tradicionalno vrsto treh pomenskih skupin in tudi s tem opozoril na njihovo pomensko raznolikost: pridevniške besede »natančneje določajo (samostalnike) glede na to, kakšni so, čigavi, katere vrste, v kakšnem stanju so, v kakšnem odnosu do česa drugega in podobno«. Tudi v Toporišičevi SS 1976, 253—255, ima vprašalnica pri določanju pomenskih skupin pridevniških besed pomensko odločevalno vlogo. Skupino kakovostnih pridevniških besed omejujeta vprašalnici *kakšen in kolikšen*, vrstnim pridevniškim besedam ustreza vprašalnica *kateri/katere vrste*, svojilnim pridevnikom *čigav* in novi pomenski skupini, količinskimi pridevniškimi besedami, vprašalnica *koliko*.

⁴ Smeri pomenskih prehodov posameznih skupin pridevniških besed so bile ugotovljene v moji magistrski nalogi, vendar manjka strnitev problematike: premalo je bil upoštevan tudi stilistični vidik.

diva, nastalem predvsem iz izpisov redigirane Pb iz 1. in 2. knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika⁶, so bile kot pomensko odločevalne preverjene slovnične lastnosti Pb s področja oblikoslovja, skladnje in besedotvorja.

2.1.1 Oblikoslovna merila so predvsem sklanjatev, število, določnost, stopnja ter tvorjenost Pr in abstraktnega samostalnika (S)⁶.

2.1.2 Skladenjska merila so t. i. skladenjska zasičenost, iz pomenske motiviranosti izhajajoči pretvorbeni postopki, fraznost ter pomenska zadostnost določenega stavčnega tipa⁷.

2.1.2.1 Pojem skladenjske zasičenosti se nanaša na sposobnost opravljanja vseh treh stavčnih vlog: kot obsamostalniškega prilastka, povedkovega določila in povedkovega prilastka.

2.1.2.2 Možni pretvorbeni postopki, pomensko odločevalni: 1) v glagolski stavki — pretvorba lahko dokazuje povezavo Pb z glagolskim dejanjem ali s posledico glagolskega dejanja — s stanjem: *Kasni — Je kasen; Bledi — Zbledi — Je bled*; 2) v imensko zvezo z desnim predložnim ali brezpredložnim samostalniškim prilastkom: *asketsko živoljenje — živoljenje asketov; ambulanti pregled — pregled v ambulanti*. Če Pb izkazuje katero od možnih pretvorb, je pomensko motivirana.

⁶ Slovar slovenskega knjižnega jezika I, II, Ljubljana 1970, 1975. Gradivo zajema črke A—Na, približno 11.000 izpisov; od tega je prišlo z izločanjem ponavljajočih se tipov v ožji izbor približno 7.000 enot.

⁶ Oblikoslovne in sploh slovnične lastnosti so bile prevzete predvsem po SS 1976, 252—265. Med oblikoslovnimi, ki izhajajo iz SS 1976, naj omenim npr. sklanjatev, določnost, stopnjevalnost, številskost, število, osebo. Kot pomensko neodločevalna je bila opuščena lastnost spola; za vse pridevniške besede je namreč značilna »inherentna trospolnost«, SS 1976, 252. — Prim. tudi M. I. Trofimov, O formalno-semantičeskoi klassifikacii prilagatel'nyh v russkom jazyke, Zb. Problemy strukturnoi lingvistiki, 1971, Moskva 1972, 459—468. Trofimov prišteva med formalne (morfološke) lastnosti pridevnika med drugim sposobnost tvorbe prislovov, primerjalne stopnje, kratke oblike, imen lastnosti. Pridevnike deli na skupine glede na to, koliko naštetih lastnosti izražajo. — A. V. Isačenko, Grammatičeskij stroj russkogo jazyka, Bratislava 1954, 228—229, šteje kategoriji spola in števila pri pridevniku za skladenjski in ne za oblikoslovni. Meni, da sta v celoti odvisni od ustreznih slovničnih kategorij drugih besednih vrst.

⁷ Skladenjske lastnosti pridevniške besede so razvidne že iz njene besednovrstne opredelitve. Prim. literaturo J. Toporišiča, zlasti SS 1976, 252—255; Samostalniška beseda, Linguistica XII, Ljubljana 1972, 301—314; Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika, JiS XX, 1974/75, 33—39; Esej o besednih vrstah, JiS XX, 1974/75, 295—305; Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Informativni zbornik 1974, 29—50. Termin pridevniška fraza (tudi samostalniška, prislovna in glagolska) je sistemsko rabljen v SS 1976, 469—471; prim. tudi o samostalniški frazi, SS 1976, 465—469. V zvezi s tem vprašanjem prim. še SKJ 1, 197, poglavje z naslovom Pridevniška dopolnila. Nekateri pretvorbeni postopki so prav tako znani iz SKJ 3 (Maribor 1967), 116 ali iz SS 1976, 289, npr. pretvorba glagola v pridevniško besedo stanja.

2.1.2.3 Pridevniška fraza (Pf) se kot pomensko odločevalno merilo uporablja glede na vezanost položaja fraznih členov (prim. preglednico str. 265), glede na pomensko vezanost Pb na določen frazni tip (prim. 3.1) ter glede na sposobnost tvorbe različnih fraznih tipov — gre za ugotavljanje frazne zasičenosti Pb (prim. 4.1, 3.2.5).

2.1.2.4 Stavčni tip (osebek — vez — pridevniško povedkovo določilo) je pomensko odločevalen v primeru, ko je z njim dosežena pomenska zadostnost: *Smreka je zelena, Mati je dobra, Sodnik je pravičen*⁸. Samo nekatere Pb namreč lahko poimenujejo razločevalno lastnost odnosnice. Če pa Pb poimenuje takšno lastnost, ki je odnosnici pripisovana naključno, je potrebno za dosego pomenske zadostnosti še dodatno pojasnilo, npr. levi ali desni prilastek odnosnice, prilastkov odvisnik, prislovno določilo: *Ti kmetje so slovenski, Izsek ploskve je krožni, Vzgoja na tej šoli je predvsem glasbena*.

2.1.3 Tvorjenost Pb kot pomensko odločevalno merilo je uporabljena zlasti glede na podstavo s stališča njene stilne zaznamovanosti. Pomen priponskih obrazil oziroma sestavin tvorjenk je uporabljen kot pomensko odločevalen že v Toporišičevi Slovenski slovnici. V okviru Pb imamo tu predstavljene izsamostalniške P s priponami, ki izkazujejo svojilnost, povezanost, snovnost, obilnost in bolezensko stanje, dalje so predstavljeni pomeni pripon izglagolskih P, izpridevniških P in še P iz predložnih zvez⁹. Na osnovi besedotvornih meril je torej slovenska Pb že sistemizirana.

2.2 V Toporišičevi Slovenski slovnici¹⁰ je vprašalnica eno izmed tistih pomensko odločevalnih meril, ki povezuje P v ožjem pomenu z drugimi Pb. Zaimenskim vprašalnicam glede na kakovost — *k a k š e n / k o l i k š e n*, vrstnost — *k a t e r i*, svojilnost — *č i g a v* in količino — *k o l i k o* ustrezajo kakovostne, vrstne, svojilne in količinske nezaimenske ali zaimenske Pb — dosežena je torej vrstna pomenska identičnost obeh skupin. Dejstvo, da ima lahko tudi števniki pridevnik (Pš) svoji zaimenski pridevniški vprašalnici, je na eni strani potrdila nje-

⁸ Prim. D. Bolinger, *Adjectives in English: Attribution and Predication*, *Lingua*, Amsterdam 1967, 1—34. Tu so navedeni primeri kot *Sorodnik je prekanjen* : *Sodnik je prekanjen*. Pridevnik *prekanjen* ni imanentna lastnost samostalnika *sorodnik* — spada namreč v referenčno vrsto samostalnika *sodnik*. Kot primeri pridevnikov, ki lahko označujejo neimanentno lastnost, so še *Policač je zaspan*, *Agent je srečen* idr.

⁹ V SS 1976, 147—157, je pridevniška beseda razčlenjena glede na besedno vrstno opredeljenost podstave (izpeljava pridevnikov iz samostalnikov, glagolov, prislovov, členkov in predložnih zvez), besedotvorno vrsto (izpeljava, zlaganje, sestavljanje, sklapljanje) in glede na vprašanje, s katerimi (priponskimi) obrazili se izražajo določene pomenske kategorije.

¹⁰ Prim. SS 1976, 193, 252—255 ter cit. literaturo J. Toporišiča v op. 1 in 5.

govo pridevniškost, samostojnost oziroma drugačnost vprašalnice za del Pš pa je utemeljila njihovo pomensko samostojnost v okviru drugih Pb. Prav tako je, med drugim, tudi z vprašalnico utemeljena imenskost deležnikov in glagolniškost deležja; deležnikom ustreza vprašalnica *kakšen* in tako so lahko uvrščeni med kakovostno Pb.

Pri izločanju posameznih skupin Pb velja določena hierarhija uporabljenih meril, seveda ne kot edina možna. Včasih se zgodi, da uporaba enega merila izključuje možnost uporabe drugega, da je od izbire določene merila odvisno, v katero pomensko skupino uvrščamo določeno Pb.

Kakovostna Pb

3 Kakovostno Pb povezuje vprašalnica *kakšen*. Nezaimenska kakovostna Pb je oblikoslovno razmeroma enotna:

a) pozna dve sklanjatvi: *lep-ega; komod-ø*,

b) izraža kategorijo določnosti s končnicama *-i* in *-ø*: *lep — lepi; komod ø — komod ø*,

c) se deloma stopnjuje: *lep-ši / bolj lep; bolj komod*,

č) je troštevilska: *lep -a -i; komod -ø -ø*,

d) tvori Pr in abstraktni S: *lep-o govoriti, komod-ø sedeti; lep-ota (komodnost iz P komoden; abstraktni S z ničto končnico verjetno samo v zvezi čez komod ga ni)*.

Skladenjsko je kakovostna Pb neenotna: a) večina njenih pomenskih skupin je skladenjsko zasičena: *lepa hiša, Hiša je lepa, Hišo je sezidal lepo*; b) nekatere so pomensko motivirane: *Umira — Umrl — Je mrtev¹¹; Kasni — Je kasen; lesen (strop) — (strop) iz lesa*; c) vsaka pomenska skupina ima določeno mesto v levem prilastku: *lepa {rdeča [rezljana / lesena (otroška igrača)]}*¹². Pomensko odločevalen je tudi prilastek z desnim določilom: *jarek, globok dva metra* (merni P s pomensko odločevalno desno Pf — prim. 3.1) oz. na levi strani: *dva metra globok jarek*; č) večina lahko tvori pomensko zadostno definirani stavčni tip: *Češnje so rdeče: Sodnik je pravičen*.

Za kakovostne P je razločevalno tudi besedotvorno merilo: zajemajo P, tvorjene iz stilno zaznamovane podstave s priponskimi obrazili *-ski, -ški, -ji*: *frkolinski, stremuški, nastopaški, lumparski, kmetavzarski, gizdalinski, fičfiričevski, lizunski, lisjaški, licemerski, lenuhar-*

¹¹ Primer je iz SKJ 3, 116.

¹² O položaju pridevniške besede v pridevniški frazi prim. SS 1976, 466, kjer je rečeno, da »V levem in desnem prilastku imajo posamezne njegove sestavine svoje določeno mesto«. Zapis pridevniške fraze z oklepaji, ki zaznamujejo postopnost razvijanja, je nastal po nasvetu J. Toporišiča, mentorja cit. magistrske naloge.

ski, kvantaški, capinski, fantalinski, kovarski, falotski, frakarski, figarski, butalski, komolčarski, hujjskaški, hohštaplerski...¹³ Ti P ne spadajo med vrstne, saj jim ustreza vprašalnica *kakšen*, tudi večina meril, vezanih na kakovostne Pb (stopnja, število, tvorjenost, skladišnja zasičenost, fraza idr.), velja zanje.

3.1 Z uporabo vprašalnice *kolikšen* se iz skupine kakovostnih Pb izločuje skupina mernih¹⁴: *velik, majhen, globok, plitev, dolg, kratek, težek, lahek, mlad, star*... Vzporednica je tudi v zaimenski pridevniški vrsti: (*kolik*)šen, *nekolik*(šen), *kolikršen, marsikakšen, kolikršen koli, vsakolikršen* itd. Njihov frazni položaj je za lastnostnimi P (prim. 3.2.1). Kot samostojno pomensko skupino jih opredeljuje tudi značilna Pf z desnim določilom, katerega podstava je P, njegovo določilo pa S, ki izraža mero in je razvito s količinsko (nezaimensko ali zaimensko) Pb, s prislovnim določilom količine: *jarek, globok dva metra; zavitek, težek nekaj, več kilogramov; pločevina, debela za prst; predavanje, dolgo dve uri*. Tudi Pb stanja *star (mlad)* preide v to skupino, če ima obravnavano desno dopolnilo: *otrok, star tri leta*.

S pomensko odločevalnim dopolnilom se lahko pojavljajo samo P, ki izražajo v osnovnem pomenu tisto merno lastnost, ki je večja od povprečja. P pa, ki izražajo njen antonim, lastnost manjšo od povprečja, ne morejo tvoriti pomensko razločevalne Pf: *debel — droben (tanek): tri metre debela plast, *tri metre drobna plast; velik — majhen: devetdeset centimetrov velik otrok, *devetdeset centimetrov majhen otrok; globok — plitev: več metrov globok jarek, *več metrov plitev jarek*.

Z oblikoslovnega stališča je za P s pomensko odločevalno Pf značilno, da tvorijo lastnostne abstraktne S s priponskim obrazilom *-ina*: *globina vodnjaka; višina, širina, visočina, debelina česa*. Čeprav njihovi antonimi včasih tudi lahko tvorijo samostalniška poimenovanja s priponskim obrazilom *-ina*, je njihov pomen drugačen, predmetni: *nizina — nizka pokrajina; plitovina — plitev svet*. Glede tvorbe abstraktnega S je izjemen P *star*: s priponskim obrazilom *-ost* lahko tvori tudi S, ki ni vezan na obravnavano pomensko področje P, izraža namreč absolutno stanje. Priponsko obrazilo *-ina* pa ima tudi pri tem P predmetni pomen: *star-ina* (prav tako *mlad-ina*).

¹³ Več tovrstnega gradiva je zbranega v cit. magistrski nalogi, 18, 19. V Toporišičevi Slovnici bi to bili, vendar brez omejitve na stilno zaznamovanost, pridevniki podobnosti (str. 151, 6).

¹⁴ Prim. SS 1976, 255. Tu je rečeno: »Pridevniki v ožjem pomenu zaznamujejo kakovost (mlad), velikost (majhen) ...«. Poimenovanje merni pridevniki je predlagal mentor cit. magistrske naloge J. Toporišič (v cit. magistrski nalogi so to razsežnostni pridevniki, 133—149).

V povzetku: merno Pb opredeljuje samostojna vprašalnica *kolikšen*, Pf z desnim določilom, vezan frazni položaj ter tvornost glede na abstraktni S. Sicer pa je za merne P značilna oblikoslovna zasičenost — izražajo vse oblikoslovne kategorije, so skladijsko polnofunkcionalni, pomensko nemotivirani, lahko dosežejo pomensko zasičenost z definiranim stavčnim tipom, tvorijo Pf z levimi in desnimi določili, od katerih je ena pomensko odločevalna. Glede na vse pravkar naštetu so najbližji lastnostnim P (prim. 3.2.1).

Pravi kakovostni pridevniki

3.2 Prave kakovostne Pb so druga podskupina kakovostnih Pb. Opredeljuje jih vprašalnica *kakšen*, odsotnost pomensko odločevalne Pf z desnim določilom, navzven drugačnost fraznega položaja, v okviru celotne skupine pa različnost oziroma neenotnost tega položaja.

Na osnovi različnega fraznega položaja so se tudi v okviru pravih kakovostnih Pb oblikovale skupine z določenimi skupnimi slovničnimi značilnostmi¹⁵. Če povežemo te skupine še s sposobnostjo pretvorbe, dobimo pri pravih kakovostnih P tri pomensko nemotivirane skupine, lastnostne P¹⁶, atmosferske in barvne. (Pri teh se ne da uporabiti pretvorba kot pomensko odločevalno merilo.) Pomensko motivirani skupini pravih kakovostnih Pb ali skupini z možnostjo pomensko odločevalne pretvorbe pa sta Pb stanja (ali (iz)glagolska Pb) in snovni (ali (iz)samostalniški) P.

3.2.1 Lastnostni P imajo v okviru pravih kakovostnih Pb začetni frazni položaj: *lepa (rdeča rezljana lesena otroška igrača)*¹⁷. Pomen-

¹⁵ Tudi v SS 1976, 466 so razvidne prav iz vezanega fraznega položaja določene pomenske skupine pridevniške besede: »najprej je splošni pridevnik (kot *divji, monden, pameten, lep, grd, majhen, težek*), ki izraža lastnost, kakršno v veliki meri objektivno prisojamo predmetom; nato so izrazi za starost ali dobo (npr. *mlad, star, nov, moderen*), pa za barvo (npr. *zelen, siv, rdeč, lila*); sledijo deležniki (*razbit, boleč, zarjavel, zaželen*), nato pa pridevniki, ki izražajo izvor (*pariški, kitajski, gozden*) ali pripadnost (*cerkven, državen*), npr. *lepa mlada smreka; grda siva vrata; stara zarjavela žica*... Čisto na začetku so lahko izrazi, ki ubesedujejo ugajanje (npr. *ljubka emajlirana kitajska vaza*).« Prim. tudi SKJ 4 (1970) 177, kjer je med drugim podano tudi zaporedje šestvin privedniškega prilastka.

¹⁶ Termin lastnostna pridevniška beseda je uporabljal J. Toporišič (v konzultacijah za cit. magistrsko nalogo), vendar v drugačnem pomenu. Tako je namreč poimenoval skupino kakovostnih (pravih) in mernih pridevnikov. V SS 1976, 253—255, ohranja tradicionalno ime kakovostna pridevniška beseda, čeprav je to poimenovanje sedaj dvopomensko. Tudi tu smo ostali pri tradicionalnem poimenovanju, termin lastnostni pridevnik pa smo uporabili za doslej nesistemizirano skupino pridevnikov.

¹⁷ Gl. še primere v SS 1976, 466, npr. *ljubka emajlirana kitajska vaza* ter primere v SKJ 4, 174—177. Gl. tudi op. 15.

sko jih povezuje dejstvo, da poimenujejo lastnosti relativne ocene, npr. *dober* — *slab*; *lep* — *grd*. Med pravimi kakovostnimi Pb so edini, ki lahko izražajo vse oblikoslovne kategorije: sklon (1. ali 2. sklanjatev), število, določnost, stopnjo (obe obliki stopnjevanja), tvorjenost (prim. 3 zgleđa *lep* in *komod*). — Tvorijo tudi vse možne frazne tipe: *mlada/lepa ženska*; *izredno lepa ženska*; *le zelo lepa ženska*; *Lepša je od nje*; *lepa kot mati*; *lepa v obraz*; *Ne bodi grd z ljudmi* idr. — Tudi skladijsko so lastnostni P polnofunkcionalni: *lepa ženska*; *Ženska je lepa*; *Žensko sem srečal lepo*. — Z določenim stavčnim tipom lahko tvorijo pomensko zadostnost: *Mati je dobra*, *Sodnik je pravičen*, *Akrobat je drzen*.

Glede na tvornost Pf pa lahko lastnostne P še naprej pomensko členimo. Duševnolastnostni P s pomensko odločevalnim desnim določilom izražajo omejenost oziroma usmerjenost določene duševne lastnosti: *dober s prijatelji*; *slab do matere*; *okruten z njim*; *grd z očetom*. Telesnolastnostni P (P, ki poimenujejo lastnosti telesa) ter nekateri duševnolastnostni sicer imajo desno določilo, vendar ta izraža ozir (lastnost glede na kaj)¹⁸: *ženska, lepa v obraz / močna v noge / krepka v telo* ipd.; *dober po srcu, po značaju slab, po naravi okruten* ipd. Lastnostnost obravnavane Pf je dokazljiva s pretvorbo v prilastkovno rodilniško frazo: *ženska lepega obraza / močnih nog / krepkega telesa / dobrega srca*. Lastnostni rodilnik ima vsaj teoretično možnost pretvorbe v levi zloženi pridevnik: **lepoobrazna, *močnonoga, *krepkotelesna, dobrosrčna*, npr. *ženska*, ali v prilastkov odvisnik: *ženska, ki ima lep obraz / dobro srce* . . .

3.2.2 Atmosferski P imajo frazni položaj za lastnostnimi P, oziroma pred P barve: *lepo jasno (modro poletno nebo)*; *meglno (sivo deževno vreme)*. V osnovnem obravnavanem pomenu imajo samo eno odnosnico, zveza pa je tavitološka s sinonimno možnostjo v predikativu stanja: *jasno nebo* — *Jasno je, oblačno nebo* — *Oblačno je, mrzlo vreme* — *Mrzlo je, vetrovno vreme* — *Vetrovno je; Nebo je jasno / oblačno; Vreme je deževno / vetrovno*. Skladijsko so zasičeni: *meglno vreme, Vreme je meglno, Vreme nas je nadlegovalo meglno*. Pomensko zadostnost lahko dosežejo z definiranim stavčnim tipom: *Nebo je jasno; Vreme je deževno*. Obravnavani P se sklanjajo po 1. sklanjatvi; ne morejo tvoriti Pr (iz obravnavanega osnovnega pomena).

3.2.3 P barve imajo frazni položaj pred Pb stanja: *lepa rdeča (rezljana lesena igrača)*; *bel (zašit predpasnik)*. V okviru pravih kakovostnih Pb ostajajo, kadar so pomensko nemotivirani, z drugimi besedami, kadar ne izkazujejo povezave z glagolskim dejanjem. — Lahko

¹⁸ Prim. SS 1976, 545, 494.

izražajo vse oblikoslovne kategorije: *rdeč -ega, ciklam -o; rdeč — rdeči, ciklam — ciklam; bolj rdeč, bolj ciklam; rdeč -a, -i, ciklam -o -o; rdeč-e prepleskati, ciklam -o prepleskati; rdeč-ina, rdeč-ost (ciklam-nost)*. P barve lahko izražajo pomensko zadostnost z določenim stavčnim tipom: *Jagoda je rdeča, Oglje je črno, Smreka je zelena*. — Razločevalnost lastnosti barve je pri nekaterih S tolikšna, da se lahko uporabljajo kot primerjava za največjo možnost lastnosti določene barve: *črn kot oglje; bel kot sneg; rdeč kot kri; zelen kot trava*. Tvorijo torej Pf z desnim določilom iz veznika *kot + S*. Možna je celo opustitev P, ne da bi bila s tem okrnjena sporočilnost: *Si kot ogel, kot sneg, kot trava*. Podobno možnost zasledimo med nezaimenskimi Pb samo pri lastnostnih P, npr. *Si kot mati* v pomenu *Si dober kot mati*. — Skladenjsko so P barve polnofunkcionalni: *rdeča jagoda, Jagoda je rdeča, Jagodo je utrgal rdečo*.

3.2.4 Pb stanja ima frazni položaj pred snovnimi P: *lepa rdeča rezljana (lesena otroška igrača)*. Pomensko (izjemoma tudi besedotvorno) jih motivira G, zato tudi (iz)glagolski P. S pretvorbo se da dokazati, da ti P lahko izražajo stanje kot posledico glagolskega dejanja ali pa dejanje samo. Posledica glagolskega dejanja je dokazljiva s pretvorbenim vzorcem, znanim že iz Slovenskega knjižnega jezika¹⁹: *Umira — Umre — Je mrtev; Pekel se je — Spekel se je — Pečen je bil*. Še nekaj primerov:

<i>bledi</i>	—	<i>zbledi</i>	—	<i>je bled</i>	
<i>bosi se</i>	—	<i>zbosi se</i>	—	<i>je bos</i>	
<i>stara se</i>	—	<i>postara se</i>	—	<i>je star</i>	sin. <i>postaran</i>
<i>zeleni</i>	—	<i>pozeleni</i>	—	<i>je zelen</i>	sin. <i>pozelenel</i>
<i>leseni</i>	—	<i>oleseni</i>	—	<i>je lesen</i>	sin. <i>olesenel</i>
<i>mehča</i>	—	<i>zmehča</i>	—	<i>je mehok</i>	sin. <i>zmehčan</i>
<i>*mokri</i>	—	<i>*zmokri</i>	—	<i>je moker</i>	sin. <i>zmočen</i>
<i>gosti</i>	—	<i>zgosti</i>	—	<i>je gost</i>	sin. <i>zgoščen</i> ²⁰

Jedro te pomenske podskupine je izdeležniška Pb na *-n/-t, -l*:

<i>nalivati</i>	—	<i>naliti</i>	—	<i>nalit</i>
<i>piti</i>	—	<i>opiti</i>	—	<i>opit</i>
<i>brusiti</i>	—	<i>zbrusiti</i>	—	<i>zbrušen</i>
<i>uglaševati</i>	—	<i>uglasiti</i>	—	<i>uglašen</i>
<i>zeleneti</i>	—	<i>pozeleneti</i>	—	<i>pozelenel</i>

¹⁹ Pretvorbeni vzorec in prva dva primera sta iz SKJ 3, 1967, 116; prim. tudi SS 1976, 289.

²⁰ Pri teh pretvorbah izražajo predpone vedno končnost dejanja.

Obravnavani skupini Pb stanja ustreza vprašalnica v k a k š n e m s t a n j u, znana prav tako že iz Slovenskega knjižnega jezika²¹.

Pb pa lahko poimenuje tudi glagolsko dejanje samo. Možnost pretvorbe je v G z isto osnovo: *Kasen je — Kasni, Bolan je —* (stilno zaznamovano) *Boluje, Dolžen je — Dolguje, Hud je — Se huduje, Jezen je — Se jezi.*

Sem spadajo tudi P, ki vsaj na videz ne kažejo pomenske povezave z G. Gre za P, ki izražajo bolezensko stanje oziroma proces, npr. *jetičen, garjav, tifusen, mrzličien*... Vendar moramo pri teh primerih izhajati iz P stanja *bolan* + predložnega določila oziroma iz G *bolovati* + predložnega določila: *garjav — bolan / boluje za garjami; jetičen — bolan / boluje za jetiko; tifusen — bolan / boluje za tifusom.* Jedro te druge podskupine Pb stanja je izdeležniška Pb na -č: *ihyeti — ihteč; cvrčati — corčeč; bedeti — bedeč; goreti — goreč.* Vprašalnica za to podskupino je ustrezna prejšnji — v k a k š n e m d e j a n j u z vzporedno vprašalnico po motivirajočem G — k a j d e l a.

Okrnjenost skladijske vloge pri pomenski skupini Pb stanja se kaže zlasti v vezanosti na povedkovo rabo. Pojavi se nekaj pravih predikativnih P, npr. *dolžen, hud, jezen, kasen, bolan*... Pomensko vezanost na povedkovo rabo izkazuje zlasti tista skupina Pb, ki ima pretvorbena možnost v glagolskem dejanju: *sem dolžen*²² — *dolgujem; sem hud — se hudujem; sem bolan — bolujem.* Za dokončno opredelitev izpridevniških predikativov bi bilo treba s tega stališča pregledati več gradiva, prej pa seveda natančneje opredeliti pojem predikativa kot samostojne besedne vrste²³. Kot skladijsko merilo je verjetno treba upoštevati tudi dejstvo, da to besedno vrsto lahko razvija še Pr²⁴, npr. *Je zelo, malo človek; zelo, malo mrzlo; zelo, precej nujno*... — Pb stanja ne more poimenovati razločevalne lastnosti — ne dosega pomenske zadostnosti z določenim stavčnim tipom.

²¹ Prim. SKJ 1, 186.

²² O besedi *dolžen* je pisal A. V. Isačenko, Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka, Bratislava 1954, 366. Predikativ *sem dolžen* povezuje z glagolom *moram*; kot homonim šteje besedo *dolžen* v zvezi *dolžen si mi sto rubljev*. Podobno je o besedi *dolžen* pri nas pisala I. Kozlevčar: O pridevniku v povedni rabi, JiS XV, 1969/70, 213. SKJ 3, 161—162, 1967 navaja *sposoben, voljan, dolžan, mogoče (je)* itd.

²³ O predikativih kot posebni besedni vrsti prim. zlasti J. Toporišič, Samostalniška beseda, Linguistica XII, 1972, 301—314; SS 1976, 347. Kot posebno besedno vrsto navaja predikative že A. V. Isačenko, Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka, Bratislava 1954, 358—382. Omenja tudi slovenščino, kjer pravi, da je tu vrsta besed, ki se uporabljajo samo v povedni rabi, npr. *všeč, lahko* (v zvezi *lahko pridem*), pogovorno *žiher, res* (v pomenu *resnica*) idr., 362—363.

²⁴ Gl. op. 2.

Okrnjenost paradigme oblikoslovnih pomensko odločujočih meril se pojavlja v zvezi s stopnjevanjem, kar lahko povezujemo s pretvorbo: ne stopnjujejo se samo tiste Pb stanja, ki izražajo dokončnost glagolskega dejanja, npr. *mrtev, gluhi, bos, nag, nalit, zbit*... Če pa Pb izraža glagolsko dejanje ali če je možna večstopenjska končnost dejanja, se vsaj opisno lahko stopnjuje. Izhajati moramo namreč iz G (glagolskega dejanja), ki jo pomensko motivira: Če G lahko tvori glagolsko frazo (GF)²⁵ s Pr stopnje, potem se bo lahko stopnjeval tudi P: *Zelo, precej kasnim* — *Zelo, precej sem kasen / kasnejši*; *Zelo se jezim* — *Zelo sem jezen / jeznejši*; *Zelo greni* — *Je zelo grenek*; *Zelo zeleni* — *Je zelo pozelenel* — *Je zelo zelen*, sin. *pozelenel*.

3.2.5 Snovni P imajo frazni položaj pred vrstnimi: *lepa rdeča rezljana lesena (otročka igrača)*. Pomensko jih motivira S, in sicer v vlogi (predložnega) roditeljskega prilastka: *lesen* — *iz lesa*; *železen* — *iz železa*; *kovinski* — *iz kovine*; *betonski* — *iz betona*; *kamnit* — *iz kamna*.

Pravkar obravnavana pretvorba pa je značilna tudi za vrstne P. Z njimi jih sploh povezuje še nekaj lastnosti: snovni P npr. ne tvorijo Pf z desnimi določili, se ne stopnjujejo in tudi spremembe, ki nastanejo pri prehodu med lastnostne P, so enake: pojavi se sposobnost stopnjevanja, spremeni se pretvorbeni postopek, pojavi se možnost Pf z desnimi določili ter Pf s časovnimi Pr: *Je precej lesena v obraz, Ima pravo železno voljo*. Na uvrstitev snovnih P med kakovostne in ne med vrstne je vplivala predvsem ustreznost vprašalnice *kakšen*. Snovni P so za razliko od vrstne Pb ohranili pomensko nasprotje med vprašalicama *kakšen* — *kateri / katere vrste*, ki seveda povzroča tudi variantno končniško obliko v im. ed. m. sp. -*ø* ali -*i*, razen pri (morda) dveh snovnih P s priponskim obrazilom -*ski*: *kovinski, betonski*. S skladenjskega stališča jih loči od vrstnih tudi sposobnost tvorbe pomensko zadostnega določenega stavčnega tipa: *Pohištvoo je leseno, Kleščee so železne*. — Pogostnost stavčnih vlog je enakomerna; vrstni P so vezani predvsem na vlogo v obsamostalniškem prilastku. — Tudi frazni položaj snovnih P je vedno levo od vrstnih in razvijajo celotno zvezo pred seboj: *lesena (zidarska žlica)*; *glinen (slovaški vrč)*; *brokaten (večerni suknjič)*; *inleten (ženski predpasnik)*. Če seveda snovne P povezujemo z glagolskim dejanjem, jih uvrščamo med Pb stanja: *leseneti* — *oleseneti* — *lesen*, sin. *olesenel* (prim. 3.2.4).

Omenili smo že, da obravnavane pomenske skupine pravih kakovostnih Pb ločimo na osnovi vezanega mesta v Pf. Tako lahko povzamemo,

²⁵ O vprašanih glagolske fraze prim. SS 1976, 472–473.

da so na začetnem mestu lastnostni P oziroma P, ki poimenujejo lastnosti relativne ocene. Sledijo atmosferski P, nato P barve. Za njimi so P, ki jih motivira G, t. i. (iz)glagolski P oziroma Pb stanja. Snovni ali (iz)samostalniški P so za Pb stanja oziroma pred vrstnimi P. Vezan frazni položaj imajo tudi merni, in sicer za lastnostnimi. Glede na frazno mesto predvideva torej kakovostna Pb šest različnih pomenskih skupin. Zaporednost teh skupin je vezana tudi na pomensko motiviranost Pb: ob odnosnici (v okviru samo kakovostnih Pb) so vedno snovni P, levo jim sledijo (iz)glagolske Pb oziroma Pb stanja in nato pomensko nemotivirana skupina s takšno razporeditvijo v smeri na levo, ki dopušča vedno večjo relativnost vrednotenja (prim. preglednico na nasl. str.)²⁶.

Vrstni pridevniki

4 Vrstno Pb²⁷ povezuje vprašalnica kateri/katere vrste. Oblikoslovne značilnosti nezaimenske vrstne Pb²⁸: a) sklanja se lahko po 1. pridevniški sklanjatvi: *slovenski -ega; asfaltni -ega*; b) ne izraža kategorije določnosti²⁹; c) se ne stopnjuje; č) je troštevna: *slovenski -a -i*; d) ima možnost variantne tvorbe Pr³⁰: *slovensko / po slovensko govoriti*; tvori abstraktni S: *slovenskost; asfaltnost*.

Skladenjske značilnosti: a) opravlja vse stavčne vloge: *slovenska dežela, Dežela je slovenska, Deželo so naredili slovensko*; b) pomensko je motivirana s pretvorbo, npr. v desni prilastek: *asfaltna cesta < cesta iz asfalta; ladijski prevoz < prevoz ladje / prevoz z ladjo*; c) v levem prilastku ima določen položaj: *lepa rdeča rezljana lesena otroška igrača; prva (lepa rdeča ... otroška igrača)*³¹; č) ne tvori pomensko zadostnega določenega stavčnega tipa.

S pritegnitvijo pretvorbenega postopka in z upoštevanjem različnosti fraznega položaja, seveda še vedno v okviru vrstne Pb, se celotna obravnavana skupina deli na neštevniške ali vrstne P, ki so pomensko

²⁶ Razporeditev kakovostnih pridevnikov se v glavnem ujema z razporeditvijo v SS 1976, 466; tudi tu se v smeri na levo stopnjuje subjektivnost vrednotenja. Gl. op. 15, 17.

²⁷ Termin vrstni pridevnik se je v slovenskem knjižnem jeziku pojavil v SS 1956, 117. A. Breznik še uvršča vrstne pridevnike med svojilne — prim. SS 1916, 84; SS 1934, 88—89. Prav tako ima še Slovenska slovnica, Ljubljana 1947 (isti avtorji kot SS 1956), 78, samo kakovostne in svojilne pridevnike.

²⁸ V zvezi z oblikoslovnimi značilnostmi pridevniške besede gl. op. 6.

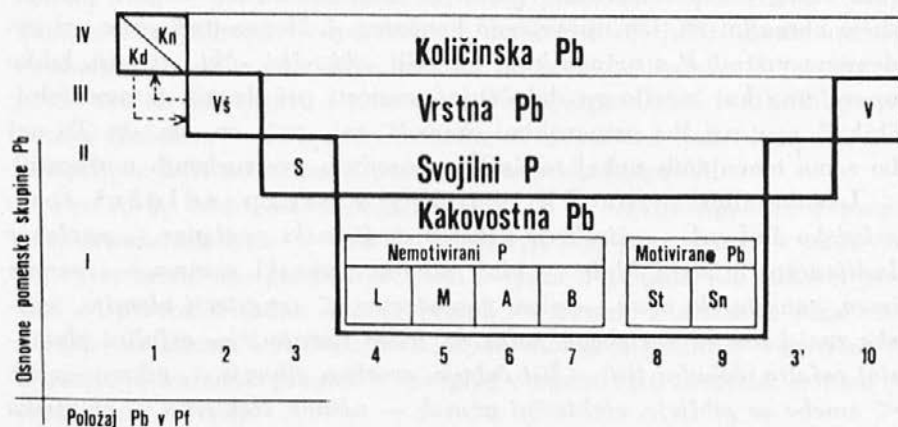
²⁹ Prim. SS 1976, 256.

³⁰ Prim. SS 1976, 346. Tu so navedeni tudi primeri kot *po nemško, po gosposko*.

³¹ J. Toporišič v SS 1976, 466, uvršča vrstne števnike pred količinske, če so zamenljivi z izrazi kot *vsí, vrstni pridevniki pa so za kakovostnimi*. Eden izmed navedenih primerov: *vsí /prvi trije vaši dobri mali avtomobili*.

in navadno tudi besedotvorno motivirani, in števniske Pb, ki so nemo-
tivirani.

RAZPOREDITEV POMENSKIH SKUPIN Pb V Pf

Hkratnost rabe je izključena

Zamenljivost položaja

3' Možen položaj svojilnih P

A - atmosferski P

B - P barve

Kd - določna količinska Pb

Kn - nedoločna količinska Pb

L - lastnostni P

M - merni P

S - svojilni P

Sn - snovni P

St - Pb stanja

V - vrstni P

Vš - števniska vrstna Pb

4.1 Vrstni P imajo frazni položaj tik ob odnosnici: *lepo slovensko turistično mesto*. Tudi to skupino P bi lahko razdelili na pomenske podskupine glede na različnost fraznega položaja v okviru njih samih, npr.: *slovenska (narodna noša)*; *ljubljski (glasbeni televizijski in radijski program)*; *nova redna (avtobusna zveza)*. Vendar tako nastale pomenske podskupine, ki izražajo npr. krajevnost, časovnost, načinovnost

ipd., opredeljuje samo različnost pretvorbenega postopka, vsa druga oblikoslovna in skladenjska merila veljajo za celotno skupino vrstnih P.

Poleg definiranega fraznega položaja je za vrstne pridevnike značilna tudi pomenska motiviranost. Pomensko odločevalno je mogoče uveljaviti pretvorbeni postopek v položaj desno od odnosnice. Tako lahko določimo tudi obseg izsamostalniških vrstnih P, zlasti tistih, ki imajo v priponskem obrazilu *-en*, *-on* upravičeno končnico *-i*. Možne pretvorbe pri nedvomno vrstnih P s priponskimi obrazili *-ski*, *-ški*, *-čki*, *-ji*, *-nji*, lahko uporabimo kot merilo za določanje vrstnosti pri drugih izsamostalniških P, npr. pri P s priponskimi obrazili *-eni*, *-oni*, *-ov*, *-ev*, *-in*. Tu naj bo samo omenjenih nekaj takšnih vzporednih pretvorbenih možnosti³².

Izsamostalniški vrstni P so pretvorljivi v brezpredložni rod.: *asketsko življenje* — *življenje asketov*, *indijanski poglavar* — *poglavar Indijancev*, *atletski klub* — *klub atletov*, *imenski seznam* — *seznam imen*, *gangsterski vlom* — *vlom gangsterjev* < *gangsterji vlomijo*, *jedr-ske raziskave* — *raziskave jedra* < *jedro raziskujejo*, *asfaltni sloj* — *sloj asfalta*, *čebulni list* — *list čebule*, *amebno gibanje* — *gibanje ameb* < *amebe se gibljejo*, *električni učinek* — *učinek elektrike* < *elektrika učinkuje*. Pretvorba v brezpredložni rodilnik pridevniških prilastkovnih zvez z glagolniško odnosnico ima izhodišče v glagolski zvezi: *citronski nasad* — *nasad citron* < *nasaditi citrone*. Če je glagolnik iz prehodnega G, je pretvorba možna v povedek + predmet, pri neprehodnem G pa v povedek + osebek³³. Včasih ima ta skupina dvojno pretvorbeno možnost, ki pogojuje tudi dvojno pomensko razlago: poleg pretvorbe v glagolsko zvezo je možna tudi pretvorba v Gf tipa PrGo (Go = osebna glagolska oblika): *gangsterski vlom*: a) *vlom gangsterjev* < *gangsterji vlomijo*, b) *gangstersko vlomiti*. Še dva primera: *ljudska vzgoja*: a) *vzgoja ljudstva* < *ljudstvo vzgojiti*, b) *ljudsko vzgojiti*; *divjaško vpitje*: a) *vpitje divjakov* < *divjaki vpijejo*, b) *divjaško vpititi*.

V primerih, ko pretvorbeni rodilnik poimenuje človeka glede na kakšno njegovo dejavnost, lastnost (*gangster*, *divjak*, *gasilec*...), nam pri-

³² Večina možnih pretvorb, zlasti izsamostalniških vrstnih pridevnikov, je podana v cit. magistrski nalogi, 152—183. Pretvorba vrstnega pridevnika v desni podredno zložen samostalniški prilastek lahko predstavlja tudi prvo stopnjo besedotvornega algoritma zloženik, znanega iz Toporišičeve SS 1976, 120. Tu je naveden primer: *zobozdravnik* — *zdravnik zob*. Uporaba besedotvornega algoritma izpeljank bo seveda iz podstave *zob* povzročila nastanek vrstnega pridevnika *zobni (zdravnik)*, iz podstave *zdravnik zob* pa po algoritmu za zloženke samostalnik *zobozdravnik*. Prim. še SS 1976, 119—123; J. Toporišič, Besedotvorna teorija, Slavistična revija 24, 1976, 163—177.

³³ Prim. SS 1976, 250. Tu so navedene možnosti pretvorb s prehodnim in neprehodnim glagolom v povedku, npr. *pomoč sosedov* — *sosedje pomagajo*; *občudovanje umetnin* — *občudovati umetnine*.

slovná pretvorba dostikrat omogoča razlago pridevniškega prilastka tudi kot kakovostnega P, ki opredeljuje kaj na osnovi podobnosti: *gangster-ski olom* — *olom tak kot gangsterski*; *asketsko življenje* — *življenje tako kot asketsko*³⁴.

Samostalniški vrstni P so pretvorljivi tudi v predložni rodilnik: *bavarsko pivo* — *pivo z Bavarske* ali *češki porcelan* — *porcelan s Češke*, *domovinska ljubezen* — *ljubezen do domovine* < *ljubiti domovino*. Sinonimna pomenska pretvorba je torej možna s prehodnim G in tako ne pride več do zamenjave s pretvorbo P v brezpredložni rodilnik: *domovinska ljubezen* — *ljubezen domovine* < *domovina ljubi*, kjer moramo izhajati, če hočemo ohraniti pomen, iz neprehodnega G.

Pretvorbe izsamostalniškega vrstnega P so možne npr. še: v predl. tož.: *aranžerska šola* — *šola za aranžerje*, *cigaretni papir* — *papir za cigarete*; mest., or.: *gangsterski film* — *film o gangsterjih*, *ladijski prevoz* — *prevoz z ladjo*, *ahatni prstan* — *prstan z ahatom*; prim. še: *alpsko rastlinstvo* — *rastlinstvo v Alpah*, *dunajske gostilne* — *gostilne na Dunaju*, *ambulantni pregled* — *pregled v ambulanti*, *abecedni seznam* — *seznam po abecedi*.

Na podlagi pretvorb, tipičnih za vrstne P, se lahko omejijo tudi skupine izsamostalniških P s priponskimi obrazili *-ov*, *-ev*, *-in*: *kaktusov cvet* — *cvet kaktusa*; *macesnov les* — *les macesna*; *jodovi hlapi* — *hlapi joda*; *jagodov sladoled* — *sladoled iz jagod*...³⁵

Za vrstne P velja, da so skladijsko sicer polnofunkcionalni, vendar je raba v obsamostalniškem prilastku najpogostejša: vrstni P namreč ne določajo lastnosti odnosnice, ampak jo opredeljujejo glede na vrstnost — pomensko torej ne moremo izhajati iz predikacijske zveze, ampak iz

³⁴ V Toporišičevi SS 1976, 151, 6 imamo lastnost *podobnosti* predstavljeno kot posebno pomensko skupino. Imenovana so tudi priponska obrazila, ki jo izražajo.

³⁵ Pomenska skupina samostalnikov, iz katerih se tvorijo vrstni pridevniki s priponskimi obrazili *-ov*, *-ev*, *-in*, je obširneje predstavljena v cit. magistrski nalogi, 170–173. Med vrstne so prišteti tudi pridevniki kot *Glavberjev*, *Geigerjev*, *Machov*, *Kaplanov* idr. v zvezah *glavberjeva sol*, *gajgerjev števec*, *mahovo število*, *kaplanova turbina*; ustreza jim namreč vprašalnica *kateri*. Tu je tudi ugotavljano, da bi se ti pridevniki, kadar zaznamujejo vrsto, morali pisati fonetično in z malo začetnico. Tako bi bili tudi pisno ločeni od istih pridevnikov, kadar zaznamujejo svojino in jim ustreza vprašalnica *čigav*: *glavberjeva sol*, *sol je glavberjeva*; *Glavberjeva sol*, *sol je Glavberjeva*; *gajgerjev števec*, *števec je gajgerjev*; *Geigerjev števec* (*števec Geigerja* / ki ga ima Geiger), *števec je Geigerjev*. V SS 1976, 253, beremo: »tipično občutljivi za razliko med svojilnostjo in vrstnostjo so primeri, kjer se prvi pišejo z veliko začetnico (Prešernove poezije — marijini laski)«. — Slovenski pravopis, Ljubljana 1962, 53, ohranja pridevnike obravnavanega tipa med svojilnimi, čeprav dopušča pisavo tudi z malo začetnico: »vendar pa svojilne pridevnike rastlinskih in podobnih imen pišemo lahko tudi z malo začetnico: *salomonov pečat*, *marijini laski* ipd.«

imenske z desnim prilastkom³⁶. Na tem dejstvu temelji tudi spoznanje, da vrstni P ne morejo doseči pomenske zadostnosti z določenim stavčnim tipom. S skladenjskega stališča je za rabo vrstnih P v povedkovem določilo značilno, da mora za dosego pomenske zadostnosti njihova odnosnica imeti določilo v obliki levega ali desnega prilastka, prilastkovega odvisnika, prislovnega določila. Kot določilo odnosnice se lahko pojavlja tudi kombinacija naštetih ali še kakih drugih možnosti.

S stališča Pf so vrstni P izjemni, ker nimajo desnega pridevniškega določila. Prav tako ne morejo tvoriti Pf s Pr stopnje. V zvezi s fraznim položajem moramo še omeniti, da nam vezanost tega položaja lahko pomaga tudi pri določanju vrstnosti: če se mora vrstni P s priponskim obrazilom *-ski, -ški, -ji ali -nji* v zvezi s P s priponskim obrazilom *-en* ali *-ən* umakniti s položaja pred odnosnico, je P na *-en* ali *-ən* gotovo vrstni, zato mora imeti ijevsko končnico (v im. m. sp. ed.): *avtomatski* (*pralni in sušilni stroj*); *odvetniški* (*etični in moralni kodeks*); *ljubljanški* (*avtobusni promet*); *nemški* (*šivalni stroj*). — Vrstnost teh P je lahko dokazana tudi z možnostjo priredne zveze s P na *-ski, -ški, -ji, -nji* (enaka pretvorba): *gasilski in dostavni avto*; *atletski in biljardni klub*.

Ustaviti se moramo še ob vprašanju končniške oblike vrstnih P, ki nimajo priponskega obrazila *-ski, -ški, -čki, -ji ali -nji*, ko so postavljeni v povedkovo rabo. Nekatere slovenske slovnice³⁷ pravijo, da je P v povedkovi rabi vedno brez končniškega *-i* (če je variantnost seveda mogoča). Vendar, če hočemo ohraniti uvrstitveno jasnost obravnavanih P, moramo to pravilo omejiti samo na kakovostno Pb, pri kateri je končniški *-i* izraz določnosti in je pridobljen po skladenjski poti³⁸: oblika kakovostne Pb s končniškim *-i* izraža namreč ponovljeno ali ponavljano predstavitev odnosnice, pri vrstnih pa je znamenje pomenske uvrstitve P. Za celotno skupino vrstne Pb naj bi veljala nevariantnost končniške oblike v vseh skladenjskih vlogah. Torej: *Glagol je dovršni, Stroj je ši-*

³⁶ Prim. zlasti D. Bolinger, *Adjectives in English: Attribution and Predication*, *Lingua*, Amsterdam 1967, 1—54. Meni, da je v tipih kot *Inženir, ki sem ga srečal, je strojni, Ti samostalniki so moški*, prilastkovna raba primarna in povedna iz nje izpeljana. — A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka*, Bratislava 1954, 237 pravi, da odnosni pridevniki (ki delno ustrezajo našim vrstnim, izključujejo samo oblike tipa *medvedji, gosji*, ki jih Isačenko uvršča med odnosnosvojilne), se ne morejo stopnjevati, v povedni rabi ne tvorijo nedoločne oblike; njihova osnovna »sintaktična sfera« je opredeljevalna sintagma.

³⁷ A. Breznik v SS 1916, 87 pravi, da ima samo nedoločno obliko »Kadar stoji pridevnik za povedkovo določilo ali povedkov prilastek v stavku...« Tako tudi v SS 1934, 90, le da tu ne omenja več pridevnika v vlogi povedkovega prilastka. SS 1956, 119, ostaja pri določitvi prejšnje slovnice: »V povedni rabi imajo pridevniki samo nedoločno obliko.«

³⁸ Mnenje mentorja cit. magistrske naloge J. Toporišiča.

*valni, Sodnik je kriminalni*³⁹. Predpis v tej smeri bi bil možen, ker je povedkova raba vrstnih P zelo izjemna, tako da glasovne končniške oblike verjetno niso popolnoma uzaveščene. S poenoteno končniško obliko v vseh skladijskih vlogah bi preprečili pomensko dvoumnost: stavek kot *Aparat je električen* dovoljuje tudi kakovostno pomensko predstavitev, celo s sinonimno možnostjo v Pb stanja — *Aparat je naelektrjen*. Podobno še, npr. *Stroj je šivalen* — P *šivalen* se lahko uvršča med kakovostno Pb stanja; *Sodnik je kriminalen* — P *kriminalen* je lahko kakovostni P z možnim sinonimom *zelo slab* ipd.

Glede tvorjenosti Pr so izjemni vrstni P s priponskimi obrazili *-ski, -ški, -ji, -nji, -čki*, pa tudi drugi: poleg redne oblike z obrazilom *-o* ali *-e* imajo možnost tudi opisne tvorbe Pr v primerih, ko Pr določa G ali Pb stanja (posledico glagolskega dejanja): *slovensko* — *po slovensko govoriti*; *mestno* — *po mestno oblečen*; *bajtarsko* — *po bajtarsko živeti*. Tako tvorjeni Pr so vezani predvsem na pogovorni jezik.

4.2 Šte v n i š k a v r s t n a Pb ima lahko frazni položaj za količinsko Pb, lahko pa tudi pred njo, se pravi na začetku Pf, če je količinska Pb določna (prim. 6.1). Frazni položaj vrstnih P je torej končni, vrstnih Pš pa začetni ali drugi: *prvih (pet lepih rdečih ... igrač)*; *pet prvih (lepih rdečih ... igrač)*.

Tudi šte v n i š k a v r s t n a Pb ima možnost sinonimne opisne tvorbe Pr, zlasti kadar razvija G: *prvič* — *v prvo priti, prvokrat priti*.

Skladijsko je vrstna šte v n i š k a Pb polnofunkcionalna. Za ločilne in množilne šte v n i š k e velja, da imajo v povedni rabi lahko t. i. uvajalno vlogo (podobno kot npr. kazalni zaimki):⁴⁰ *motnje so dvojne: zunanje in notranje*;⁴¹ *v tej hiši so ljudje dvoji: mladi in stari*. Šte v n i š k e v r s t n e Pb so pomensko nemotivirane — ne izkazujejo možnosti pretvorb.

Svoji l n i p r i d e v n i k i

5 Svoji l n e Pb povezuje vprašalnica č i g a v. Oblikoslovne značilnosti nezaimenskih svojilnih P: a) sklanjajo se po 1. pridevniški sklanjatvi: *očetov -ega*, b) s posebno končnico ne izražajo kategorije določnosti, c) izražajo 3. osebo: *očetov, materin, detetov*, č) so troštevilski: *očetov -i -a*, d) se ne stopnjujejo, e) tvorijo pa Pr (s predlogom) in abstraktni S: *po očetovo delati; očetovstvo*.

³⁹ Končniški *i* v povedni rabi zasledimo tudi v SS 1976, npr. 476: »Levi prilestek je ujemalni ...«

⁴⁰ Prim. SS 1976, 469; Z. Hlavsa, Skladebná platnosť některých zajmen a číslovek, Slovo a slovesnost XXXI, 1970, 35–45.

⁴¹ Primer je iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika I, Ljubljana 1970, 538.

Skladenjske značilnosti svojilnih pridevnikov: a) skladenjsko so zasičeni: *očetov klobuk*, *Klobuk je očetov*, *Klobuk je prodal očetov*; b) pomensko so motivirani in imajo možnost pretvorbe v t. i. svojilni rodilnik: *očetov klobuk* — *klobuk očeta* (pogovorno *od očeta*), c) ne tvorijo desne Pf; položaj v Pf je pred lastnostnimi (kakovostnimi) P oziroma za vrstnimi Pš⁴²: *pet prvih otrokovih (lepih rdečih ... igrač)*. Možen pa je tudi položaj tik pred vrstnimi, zlasti kadar je Pf sestavljena iz samo enega kakovostnega P, npr. *dva lepa očetova (lovska klobuka)*, č) ne tvorijo pomensko zadostnega definiranega stavčnega tipa.

Za celotno skupino svojilnih P je značilna pretvorba v t. i. svojilni rodilnik — v desni rodilniški prilastek. Če rodilnik izkazuje edninsko obliko, izraža svojilni P osebno svojino. Tipična priponska obrazila teh P so *-ov*, *-ev*, *-in*: *bratovo posestvo* — *posestvo brata*, *direktorjeva pisarna* — *pisarna direktorja*, *medvedov brlog* — *brlog medveda*, *očetov klobuk* — *klobuk očeta*.

Glede na pretvorbo pa bi med svojilne P lahko prišteli tudi tiste, ki izražajo splošno svojino.⁴³ Pretvorljivi so prav tako v svojilni rodilnik, le da ima ta množinsko obliko. Priponska obrazila so takšna kot pri vrstnih: *-ski*, *-ški*, *-čki*, *-ji*; *-en*, *-on*: *kmečki gozd* — *gozd kmetov*, *cerkvena zemlja* — *zemlja cerkve*, *beraška malha* — *malha beračev*, *igralska obleka* — *obleka igralcev*, *državni denar* — *denar države*. Seveda pritegnitev samo pretvorbenega postopka ne zadostuje za opredelitev omenjenih P. Upoštevati moramo tudi pomensko merilo: če hočemo z uporabo takšnega P poudariti čigavost, je ustrezna vprašalnica *čigav*, če pa nam gre predvsem za posredovanje pomenskega nasprotja oz. raznovrstnosti, temelječe seveda na različni splošni svojilnosti — ustreza vprašalnica *kateri / katere vrste*. Da gre za vsebinsko različne P, nam potrjuje tudi frazni položaj. Za svojilne P velja, da je njihov položaj vedno pred vrstnimi, P pa, ki izražajo splošno svojino, imajo lahko tudi položaj tik ob odnosnici, za pravimi svojilnimi oziroma nedvoumno vrstnimi (so pa tu vrstni): *lovski klobuk* — *klobuk lovcev*; *očetov (lovski klobuk)*; *državni denar* — *denar države*; *ves lanski (državni denar)*. Z razširitvijo svojilnih P na osnovi enakega pretvorbenega postopka se pojavijo tudi določena oblikoslovna vprašanja. Doslej končniško enotni svojilni P postanejo s priključitvijo P, ki izražajo splošno svojino, končniško variantni: *državen / -vni kapital*; *cerkven / -i denar*. Morebitna združitvev P na osnovi enakega pretvorbenega postopka zahteva torej tudi nekaj oblikoslovnih rešitev.

⁴² Tako v SS 1976, 466. Gl. op. 15.

⁴³ Mnenje mentorja cit. mag. naloge. J. Toporišiča.

Količinska pridevniška beseda

6 Količinsko Pb⁴⁴ povezuje vprašalnica kolik o. Ta pomenska skupina Pb združuje glavne, ločilne, množilne in nedoločne Pš.

O b l i k o s l o v n e značilnosti nezaimenske količinske Pb: a) sklanjajo se po 1. ali 2. pridevniški sklanjatvi z vezavno pretvorbo odnosnice imenovalnika ali tožilnika v rodilnik množine pri nedoločnih in ločilnih števnikih ter pri glavnih od *pet* dalje⁴⁵: *dosti ljudi -o/-ih ljudi*; *dvoje hlač -o/-ih hlač*; *pet ljudi -o/-ih ljudi*; b) so enoštevni; c) ne izražajo kategorije določnosti; č) so neenotni glede možnosti stopnjevanja — nedoločni Pš se lahko »stopnjujejo«: *kar precej ljudi*; d) so neenotni glede tvorbe Pr in abstraktnega S (vendar prim. *petkrat — nekajkrat* ipd.).

S k l a d e n j s k e značilnosti: a) opravljajo vse stavčne vloge: *pet/precej ljudi*; *Ljudi je pet/precej*; *Ljudi sem srečal pet/precej*; b) imajo določen položaj v Pf: *veliko/pet (lepih... otroških igrač)*; c) glavni števnik so pomensko nemotivirani; č) ne morejo tvoriti pomenske zadostnega določenega stavčnega tipa.

Od drugih pomenskih skupin Pb se količinska loči predvsem po že omenjeni vezavni pretvorbi števniske odnosnice imenovalnika oziroma tožilnika v rodilnik množine: *pet jabolk*; *mного ljudi*; *dvoje hlač* (množilni so posebnost: *dvojne grablje*, to pa je brez sobesedila tudi pomensko nejasno).

Zaradi različnosti fraznega položaja pa tudi zaradi nekaterih oblikoslovnih značilnosti se količinska Pb deli na t.i. določno količinsko in nedoločno količinsko⁴⁶.

6.1 Določna količinska Pb vključuje glavne, ločilne in množilne števnik. Njihov frazni položaj je glede na začetek varianten: v frazi so lahko na prvem mestu, se pravi pred vrstnimi Pš, lahko pa tudi za njimi, vendar odnos med skupinama ni priredni. Če se določna količinska Pb iz določujočega fraznega člena spremeni v določenega, se pomen spremeni: *pet (prvih otrokovih lepih... igrač)*; *prvih (pet otrokovih lepih... igrač)*. Določna količinska Pb se ne more stopnjevat.

⁴⁴ Pojem količinske pridevniške besede je v slovensko jezikoslovje uvedel J. Toporišič. Gl. njegovo literaturo cit. v op. 1, zlasti še SS 1976, 253, 265—270.

⁴⁵ V češki in sploh slovanski jezikoslovni tradiciji je ta sklon imenovan numerativ. Prim. npr. František Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1962, 149 idr.; J. Bauer, M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1970, 105 idr. Pri nas je ta termin uporabil T. Korošec v disertaciji *Poglavje iz strukturalne analize časopisnega stila*, Ljubljana 1976, 294 idr.

⁴⁶ A. Breznik, npr. v SS 1916, 109, 114 deli števnik na določne (glavne, vrstilne, ločilne, množilne, delilne, ponavljalne) in nedoločne. V SS 1934 te delitve več nima. Nedol. štev. se pojavijo spet v Toporišičevi SS 1976, 265, 266.

Preglednica uveljavljanja pomensko odločevalnih

Vrste Pb	Razredi Pb	Skladenjska merila								
		Frazni položaj 1—10	Pomensko odločevalna Pf	Frazna zasičenost		Skladenjska zasičenost			Pomenska motiviranost	
				Pf z le- vim d.	Pf z des- nim d.	obsam. pril.	poved. dol.	poved. pril.	izgla- golski	izsamo- stalniški
kakovostna	3.1 M	5	+	+	+	+	+	+		
	3.2.1 L	4		+	+	+	+	+		
	3.2.2 A	6		+	+	+	+	+		
	3.2.3 B	7		+	+	+	+	+		
	3.2.4 St	8		+	+		+	+	+	
	3.2.5 Sn	9			+		+	+	+	+
vrstna	4.1 V	10		+		+	+	+		+
	4.2 Vš	2/1		+		+	+	+		
svojilna	5 S	3/3		+	+	+	+	+		+
količinska	6.1 Kd	1/2		+	+	+	+	+		
	6.2 Kn	1		+	+	+	+	+		

+ Pb ima (imenovano) slovnično lastnost

Je enoštevilska. Ne more tvoriti Pr; abstraktni S tvori s priponskim obrazilom *-ina* ali *-ost*: *desetina*, *četverost*, *četvernost*.

6.2 Nedoločna količinska Pb vključuje nedoločne števnike.⁴⁷ Frazni položaj je vedno začetni. Nedoločna količinska Pb je določujoči frazni člen, sama ne more biti jedro: *veliko (prvih otrokovih lepih . . . igrač)*. Enoštevilskost, ki jo lahko izraža tudi ta skupina količinske Pb, je vezana samo na možnost izražanja množine: *mnogo ljudi*; *precej jabolk*; *dosti dreves*; *malo besed*. Določa pa lahko tudi jedro, ki ne izraža kategorije števila. V tem primeru je brezštevilska tudi sama: *mnogo čaja — z mnogo čajem*; *dosti sadja — z dosti sadjem*.

Za nedoločno Pš je značilno stopnjevanje, in sicer opisno: *kar precej ljudi*; *zelo malo učencev*; *izredno veliko vina* ali s priponskimi oziroma določenimi predponskimi obrazili⁴⁸, npr. *pre-*, *za-* (dvostopenjsko stopnjevanje): *dosti ljudi — zadosti ljudi*; *veliko gostov — več gostov — naj-*

⁴⁷ V SS 1976, 265, 267, imamo zopet skupino nedoločni števniki, ki so bili v SS 1956 opuščeni. Mednje so prištetni izrazi »kot *dosti*, *preveč*, *mnogo . . .*«, 265.

⁴⁸ Stopnjevanje je torej takšno kot pri pridevniki, prim. SS 1976, 260—263.

slovnicih meril

Oblikoslovna merila							Besedotv. merilo		
Stavč- ni tip	Sklan- jatev	Šte- vilo	Določ- nost	Stop- nja	Ose- ba	Tvorjenost		Tvorje- nost Pb	
						prislov	abstr.		
+	1	+	+	+		+	+		
+	1/2	+	+	+		+	1. skl.	+	
+	1	+	+	+			+		
+	1/2	+	+	+		+	+		
	1	+	+			+	+		
+	1	+	+			+	+		
	1	+				+	+		
	1	+				+	+		
	1	+			+	+	+		
	1/2					+	+		
	1/2			+		+	+		

več gostov / preveč gostov; malo otrok — manj otrok — najmanj / pre-malo otrok. Pr lahko tvori z ničto končnico: *precej, dosti delati.* Abstraktnega S ne tvori (vendar prim. *precejšnjost* iz *precejšen*).

V zvezi s količinsko Pb moramo omeniti, da je besednovrstna razvidnost pri nekaterih Pš vezana na stavek. Besede kot *dosti, manj, precej* so Pr, če razvijajo G, Pb, Pr ali Pred:⁴⁹ *precej delati; precej priden; precej zgodaj; precej človek; precej mraz.* Besednovrstno moramo torej ločiti *precej* v zvezi *precej človek*, kjer je *precej* Pr — razvija Pred *človek* (podobno kot v zvezi *precej mraz*) — od zveze *On je precej človeka / s precej človekom*, kjer je *precej* Pb (*s precej človekom*). Podobno še npr.: *On je precej, zelo čudak*, sinonim *čuden* — *precej* Pr, *On je precej čudaka / s precej čudakom* — *precej* Pb; *Ti si dovolj brihtnež*, sinonim *brihten* — *dovolj* Pr, *Ti si dovolj brihtneža / z dovolj brihtnežem* — *dovolj* Pb. Če je odnosnica števna, je besednovrstnost določujočega levega člena nedvoumna: *dovolj, precej ljudi.*

Če se nedoločna Pš pojavi v imenski zvezi z neštevno odnosnico, nastanejo lahko posebnosti tudi v zvezi z opredelitvijo stavčnih členov.

⁴⁹ Gl. op. 2.

Prilastkovnost Pb je ohranjena v primeru, če je samostalniška odnosnica sklanjana (gl. primere zgoraj), če pa ohrani v vseh sklonih rodilniško sklonsko obliko, oziroma če je rodilniška sklonska oblika edina smiselna, opravlja S vlogo desnega (samostalniškega) prilastka.⁵⁰ Možnost vloge pridevniškega prilastka je še najpogostejša, če gre za imensko zvezo s snovnimi S: *dosti sadja in zelenjave / z dosti sadjem in zelenjave; dovolj vina, čaja / z dovolj vinom, čajem*. Zlasti v zvezi z abstraktnimi S, tudi z glagolniki, pa je obravnavana Pš dostikrat jedro fraze, torej samostalnik: *dosti časa — z dosti časa; malo napora — z malo napora; veliko dolga — z veliko dolga*.

7 Osnovne štiri pomenske skupine Pb, kakovostna, vrstna, svojilna in količinska, so v predstavljeni analizi še nadalje členjene s pomočjo slovničnih meril, izhajajočih iz oblikoslovnih, skladijskih in besedotvornih lastnosti Pb.

Merilo, ki temelji na vezanosti fraznega položaja Pb, se je izkazalo kot odločevalno za vse predstavljene pomenske skupine; frazni položaj je navadno nezamenljiv in se da opredeliti odnošno, se pravi glede na položaj drugih pomenskih skupin Pb. Iz preglednice je razvidno, da je v levem prilastku izhodiščna količinska oziroma številčna opredelitev odnosnice; sledi ji kakovostna s takšno razporeditvijo členov, ki dopušča v smeri levo s skupino pomensko nemotiviranih P, vedno večje osebno vrednotenje, v smeri desno s skupino pomensko motiviranih Pb pa prehod v objektivni popis lastnosti odnosnice, ki se konča eventualno najprej s svojilno in nato z vrstno opredelitvijo.⁵¹ Pf se je izkazala kot pomensko odločevalna tudi glede na t. i. frazno zasičenost ter pomensko vezanost fraznih členov. Tako npr. vrstno Pb opredeljuje med drugim tudi dejstvo, da ne tvori fraze z desnimi določili. Možnost pomenske vezanosti fraznih členov pa izkazuje npr. skupina mernih ter skupina lastnostnih P.

Pretvorba, pomensko odločevalno merilo s skladijskega področja, je razdelila Pb na pomensko motivirano in pomensko nemotivirano. Tako je bilo prav s pomočjo določenih pretvorbenih vzorcev ugotovljeno, da skupina Pb — Pb stanja — izkazuje povezavo z G, lahko s posledico glagolskega dejanja, s stanjem, ali pa z glagolskim dejanjem samim.

⁵⁰ Konzultacija z mentorjem cit. magistrske naloge, J. Toporiščem.

⁵¹ Predstavljena razporeditev pridevniških besed v pridevniški frazi se v bistvu ujema z razporeditvijo, ki jo je podal J. Toporišč v SS 1976, 466: »Pridevniške besede levega prilastka so razporejene tako, da so najprej na vrsti količinski... nato svojilni... na koncu pa na splošno kakovostni... pred vrstnimi...«

V okviru Pb stanja je bilo ugotovljeno kot odločevalno tudi merilo t. i. skladijske zasičenosti. V tem pomenskem okviru so se namreč pojavili P, vezani na povedkovo rabo, t. i. pridevniški predikativi. Pretvorba v desni samostalniški predložni ali brezpredložni prilastek je bila tudi merilo za določitev, katere Pb s priponskima obraziloma *-en*, *-an* so vrstne, katere imajo torej upravičeno ijevsko končnico v im. m. sp. ed.

Z oblikoslovnega področja ima vlogo pomensko odločevalnega merila kategorija števila oziroma številskosti. Tako se je kot enoštevilska izločila količinska Pb, ta pa je bila razdeljena na določno in nedoločno. Seveda so se kot pomensko odločevalne izkazale tudi druge oblikoslovne lastnosti: tako atmosferski P ne tvorijo Pr, P 2. pridevniške sklanjatve (z ničtimi sklonskimi končnicami) ne tvorijo abstraktnega Š (oz. ga tvorijo s pridevniškim obrazilnim podaljškom⁵²), Pb stanja je glede stopnjevanja neenotna, kategorija določnosti ne velja za celotno skupino vrstne Pb idr.

Besedotvorno pomensko odločevalno merilo je bilo upoštevano pri skupini P s priponskimi obrazili *-ski*, *-ški*, *-ji*: če je njihova podstava stilno zaznamovana — ekspresivna — imajo ustrezno vprašalnico v pridevniškem zaimku *kakšen* in so uvrščeni med kakovostno Pb (ne več med vrstno).

Z upoštevanjem slovničnih lastnosti kot pomensko odločevalnih meril je na eni strani omogočena preveritev pomenskih skupin z jezikovnimi sredstvi, na drugi strani pa je dokazana konkretna pomenska vloga teh slovničnih lastnosti.

РЕЗЮМЕ

Критерием деления адъективных слов по значению на четыре основные разряды — качественные, относительные, притяжательные и количественные — в словенском языкознании постепенно становилось вопросительное слово. Самостоятельное вопросительное слово определяет и подгруппу качественных — мерные прилагательные. Для дальнейшего деления адъективных слов можно употребить грамматические критерии, происходящие из морфологических, синтаксических и словообразовательных признаков адъективного слова.

Критерий, происходящий из связанности фразного положения адъективного слова, является релевантным для всей представленной семантической группы; фразное положение обычно незаменимо, его можно определить косвенно с учетом положения других семантических групп адъективных слов. Адъективная фраза оказалась семантически релевантной и смотря на т. н. фразную насыщенность и семантическую связанность фразных членов (*mlad človek — ta človek je mlad — našli smo ga mladega*).

⁵² Opozorilo mentorja naloge, J. Toporišiča.

Трансформация, семантически релевантный критерий из области синтаксиса, делит адъективные слова на семантически мотивированные и немотивированные. Адъектив состояния напр. связан с глаголом. Релевантным является и критерий т. наз. синтаксической насыщенности — появились прилагательные в качестве сказуемого, адъективные сказуемые. Трансформация в правый субстантивный предложный или беспредложный атрибут тоже может послужить критерием для определения разновидности адъективного слова со суффиксальным окончанием *-en*, *en*.

Из области морфологии играет роль семантического релевантного критерия категория числа или количества. Среди адъективных слов выступает одностепенная группа числительных адъективных слов, а количественное адъективное слово является или определенным или неопределенным. Как семантически релевантные выступают и другие морфологические признаки: образование наречия у атмосферных прилагательных, образование отвлеченного существительного у прилагательных второго склонения, сравнение у прилагательных состояния, категория определенности или (не)вариантности формы окончания в именительном падеже мужского рода единственного числа во всех синтаксических ролях у относительного да и качественного адъективного слова и др.

На словообразовательный семантический критерий обращается внимание при определении группы имен прилагательных со суффиксальным окончанием *-ski*, *-ški*, *-ji*; если их основа стилистически окрашена, экспрессивна, они находят отвечающее вопросительное слово в адъективном местоимении *kakšen* и включаются в разряд качественных адъективных слов (они не являются больше относительными).

Учет грамматических признаков как семантически релевантного критерия позволяет с одной стороны проверку семантических групп помощью языковых средств, с другой стороны этим доказана конкретная семантическая роль этих грамматических признаков.

JEZIKOVNI STIK IN UČENJE JEZIKOV V SLOVENIJI*

Večjezičnost v Sloveniji je v tem članku proučevana skozi jezikovno stičnost. Pripoznane so tri kategorije drugih jezikov: meddržavni stični, znotrajdržavni stični in nesosedni. Znotraj vsake od njih sta ugotovljena način priučitve in izobrazbena raven uporabnikov. Za to je bila izvedena neuradna anketa med slovenskimi univerzitetnimi študenti. Rezultati izkazujejo generacijski premik v posamezniški večjezičnosti.

The paper studies multilingualism in Slovenia in terms of languages in contact. The following categories of second languages are recognized: intranational, international and non-contiguous. Within each category the manner of acquisition and the educational level of speakers are determined. To this effect an informal survey of Slovene university students was conducted. The results document a generational shift in individual multilingualism.

Za razmeroma majhne, a politično in družbeno samobitne jezikovne skupnosti v Evropi je pogosto značilno množično znanje drugih in tretjih jezikov, posebno kadar materni jezik take skupnosti drugje ni v široki rabi. Zaradi omejenega funkcijskega in ozemeljskega območja takih jezikov se pripadniki teh skupnosti, posebno kadar so vključene v razvojne tokove, priučijo jeziku (jezikom) širšega sporazumevanja. Vrh tega se naučijo jezik(e) sosednih jezikovnih skupnosti, zlasti kadar je mejašinja razmeroma velika, naseljuje področje, s katerim je stik zaželen, in govori jezik, ki lahko pomembno širi sporazumevalno območje vsem, ki ga uporabljajo.

Vendar so lahko konkretni jeziki, ki se jim posamezniki v razmeroma majhni jezikovni skupnosti priučijo, precej različni; pogosto je tako, da se ne nauči vsak vsakega jezika vsake sosedne skupnosti. To različnost med večjezičnostmi posameznikov oblikuje več faktorjev. Med njimi so izobrazbena raven, družbenoslojna struktura, ravni gospodarske razvitenosti, politična struktura in usmeritve ter družbeni in politični odnosi s sosednimi jezikovnimi skupnostmi. Ta zadnji faktor zadeva jezik v več pomembnih pogledih, saj narava medskupinskih odnosov vpliva na dvojezičnost skupnosti.

V pričujočem članku bom podal omejeno vrsto odnosov med jeziki sosednih jezikovnih skupnosti, določeno s tipom družbenopolitične meje med njimi. Osredotočil se bom na tiste primere, kjer je med skupnostmi

* Pregledan in razširjen prispevek z Letnega srečanja Ameriškega jezikoslovnega društva 28.—30. decembra 1977 v Čikagu pod naslovom Multilingualism and Language Contact.

dovoljšen stik, in pustil ob strani primere vzajemne osame, kakršen je Albanija in okolna področja.

Natančneje: analiza, ki sledi, sloni na pojmu *stičnega jezika*. S stičnim jezikom mislim tole: Za vsak jezik J_1 , ki ga govori prebivalstvo P_1 , obstaja stični jezik J_2 , kadar velja:

1. J_2 je materni jezik sosedne jezikovne skupnosti, prebivalstva P_2 .
2. Med govorcji J_1 in J_2 mora obstajati pogosta in dovoljšna interakcija (npr. turizem, trgovina na drobno, blagovni promet itd.).
3. Govorcji J_1 in J_2 v tej interakciji ne uporabljajo tretjega jezika J_3 ali lingve franke.

Stični jeziki so dvoji glede na tip politične meje, ki ločuje P_1 in P_2 . *Internacionalni* stični jezik je tisti, katerega govorcji P_2 prebivajo onstran internacionalne meje s P_1 , *Intranacionalni*¹ stični jezik je tisti, katerega govorcji P_2 prebivajo znotraj iste nacionalne meje kot P_1 . Jezike drugih skupnosti lahko imenujemo *nesosedne* jezike.

Te v bistvu družbenopolitične kategorije imajo lahko pomembne jezikovne implikacije. Status internacionalnih stičnih jezikov določa jezikovna politika različnih držav. Redko kdaj se poskuša jezikovna politika usklajevati čez meddržavne meje, tudi kadar se te ne ujemajo natančno z ločnicami med narodnimi skupinami. Na naravnost do jezikov slej ko prej vplivajo meddržavni odnosi ter gospodarska in politična naravnost ene skupnosti do druge. Pač pa so intranacionalni stični jeziki predmet političnih odločitev v isti državi, in so zato pod vplivom usklajene jezikovne politike, kakršno narekujejo notranjepolitični oziri. To je važno v Jugoslaviji, kjer je jezikovna politika bistveno povezana z družbenopolitično ureditvijo države. V Sloveniji npr. je italijanščina uradni jezik v določenih občinah in deležna obilnih sredstev za izobraževalne, kulturne in izdajateljske dejavnosti. Posledica tega je, da ima italijanščina, čeprav je jezik sosednje Italije, fundamentalno drugačen položaj kot nemščina, jezik sosednje Avstrije. Zato lahko pričakujemo nemajhne razlike v znanju in rabi italijanščine in nemščine v Sloveniji.

Razlike med obravnavanimi kategorijami lahko pričakujemo na več področjih. Zanimata nas dve: način priučitve in izobrazbena raven uporabnikov. V prvem primeru se internacionalni stični jezik ali nesosedni jezik praviloma nauči v šoli. Ali se mu bo otrok priučil, ni odvisno od tega, ali ga govorijo tudi starši. Intranacionalni stični jezik pa se pogosto nauči zunaj šole. Kadar otrok in starši prebivajo v istem kraju, bo otrok, ki zna J_2 , praviloma imel starše, ki znajo J_2 . Kar se izobrazbene

¹ Avtorjeva izraza *international* in *intranational* bi slovensko lahko podajali z *meddržavni* in *znotrajdržavni*. Naša *stik* in *stični* ustrežata angl. *contact*.

ravni tiče, znajo nesosedne jezike praviloma ljudje z višjo izobrazbeno ravni; internacionalne stične znajo bolj ljudje z nekaj nižjo izobrazbo od teh, ki znajo nesosedne; intranacionalne stične, ki se pogosto ne učijo v šoli, pa znajo ljudje na vseh izobrazbenih ravneh.

Tu želim poročati o tridelni raziskavi slovenske večjezičnosti. Prvi del sestoji iz neuradne ankete med ljubljanskimi univerzitetnimi študenti o njihovem znanju jezikov in njih ocenitvi jezikovnega znanja svojih staršev. Namen je bil ugotoviti, katere jezike govorita dva rodova Slovencev. Drugi del obravnava uradne podatke za celo republiko o jezikih v izobraževalnem sistemu. Ti podatki omogočajo ugotovitev, katerim jezikom se priučujejo praviloma v šoli in katerim doma. Tretji del ugotavlja na podlagi republiških podatkov o učenju in rabi jezikov na različnih ravneh šolanja, ali je znanje določenega jezika v kaki odvisnosti od izobrazbene ravni govorca.

Anketirancev v prvem delu raziskave, ki je hotel ugotoviti, katere jezike govorijo Slovenci, je bilo 113, vse univerzitetni študenti. Vsak je bil vprašan, katere tuje jezike zna zadosti dobro, da se lahko s človekom, ki mu je tisti jezik materni, pogovarja na temo popotovanja po Evropi. Zraven tega je moral vsak anketiranec odgovoriti na isto vprašanje še za svoje starše oziroma za zaposlenega roditelja.

Vsem študentom je bila slovenščina materni jezik, rodili so se v slovenskih družinah in so v večini primerov preživeli vse svoje življenje v Sloveniji.

V primeru Slovenije je slovenščina J_1 ; internacionalni stični jezik J_2 je nemščina. Intranacionalna stična jezika J_2 sta srbohrvaščina in italijanščina. Madžarščina ni stični jezik, ker ni zadoščeno drugemu merilu, se pravi, ni pogoste in dovolj velike interakcije med slovenskim in madžarskim prebivalstvom.

Italijanščina je obravnavana kot intra-, in ne internacionalni stični jezik iz več razlogov: je poleg slovenščine uradni jezik v občinah republike Slovenije ob italijanski meji; v Sloveniji in bližnjih delih Hrvaške živi najmanj 20 000 italijansko govorečih prebivalcev; v dvojezičnih občinah je italijanščina za Slovence obvezen šolski predmet.

Drugi jeziki, ki jih govorijo Slovenci, so *nesosedni* jeziki. Med njimi so angleščina, ruščina, francoščina, poljščina itd.

Z vsako raziskavo, ki sloni na postopku samoporočanja, je nekaj potencialnih problemov. Rad bi vsak problem na kratko pretresel, preden začnem navajati podatke.

1. Kot je opozoril Lieberson (1965), je nemogoče docela poenotiti merila, ki jih posamezniki uporabljajo v samoporočilih o jezikovnem

znanju. Podrobnosti v zvezi s pogovarjalno sposobnostjo naj bi bile preprečile odgovore, osnovane na skrajnih merilih.

2. Na univerzo vpisanih študentov ne moremo jemati kot reprezentativne za prebivalstvo visokošolske starosti na sploh. Vendar pa je vpis na fakultete, pedagoške, umetnostne in glasbene akademije ter visoke tehniške šole v Sloveniji dovolj velik, da anketni vzorec najbrž zastopa zajeten del ljudi v tej starostni dobi. Konkretno je bilo v 1975. letu na take zavode v Sloveniji vpisanih 27 000 študentov (Študenti visokošolskih zavodov 1974/75, 1976) od skupno 209 200 prebivalcev med 18. in 24. letom starosti (Statistični letopis SR Slovenije, 1976, str. 67).

3. Tretji problem se skriva v prošnji, naj študenti poročajo o znanju jezikov svojih staršev. Lahko namreč netočno presodijo njihove jezikovne sposobnosti. Hkrati pa je lega Slovenije taka, da imajo starši obilo priložnosti, skazati svojo izvedenost v sosednih jezikih. Poleg tega so starši veliko univerzitetnih študentov zaposleni na delovnih mestih v večjih krajih Slovenije, zato je verjetno, da so skozi svoje poklicno udejstvovanje kakor tudi na potovanjih razkrili svojim otrokom velik del svojega znanja jezikov, in torej lahko pričakujemo, da so ocenitve v anketi pravične.

Rezultati

Prvo, na kar sklepamo iz preglednice I, je, da je znanje nesosednih jezikov bolj značilno za študente kakor za njihove starše; le-ti bolj obvladajo stične jezike. Zdi se, da se je v naravi slovenske večjezičnosti dogodil pomemben premik v obdobju enega rodu: znanje nesosednih jezikov se je dramatično povečalo, medtem ko je obvladovanje stičnih jezikov malo uplahnilo.

Preglednica I
Število navedb jezikov

	Starši	Študenti	Sprememba
Nemščina (internacion. stič. jezik)	60	42	— 30 %
Italijanščina (intranacion. stič. jezik)	41	26	— 37 %
Srbohrvaščina (intranacion. stič. jezik)	34	47	+ 38 %
Skupaj	135	115	— 15 %
Angleščina (nesosedni jezik)	21	110	+ 524 %
Francoščina	14	50	+ 357 %
Ruščina	9	2	— 78 %
Madžarščina	2	1	— 50 %
Poljščina	1	0	— 100 %
Skupaj	47	153	+ 326 %
	$\bar{S} = 116$	$\bar{S} = 113$	

(Trije študenti so bili brez staršev. Šest jih je vneslo podatek za oba zaposlena starša.)

Izvemši nizke številke za ruščino, madžarščino in poljščino, govori zoper obči trend — premik od znanja stičnih jezikov k znanju nesosednih jezikov — samo številka za srbohrvaščino. Preveritvena raziskava podskupine anketirancev je razodela, da so sistematično podcenjevali znanje srbohrvaščine. Od trinajstih vprašancev, kolikor jih je zajela preveritvena anketa (med njimi jih je bilo šest navedlo znanje srbohrvaščine), jih je dvanajst pripoznalo zadostno znanje tega jezika. Tako razširjeno podcenjevanje ni bilo ugotovljeno za noben drug jezik. Glede na to kasnejšo preverbo je torej velika verjetnost, da je številka za skupno znanje srbohrvaščine daleč prenizka. Ob upoštevanju zahteve, da se morajo vsi učenci učiti srbohrvaščine, najbrž ne bi smela biti nižja od 95–100 % vzorca. Res so skoraj vsi študenti, ki so navedli znanje srbohrvaščine zase, storili tako tudi za svoje starše, medtem ko drugi anketiranci srbohrvaščine praviloma sploh niso vpisovali. Poleg tega sem sam opazil, da so skoraj vsi Slovenci precej večji srbohrvaščini, kar bi bilo pričakovati glede na njeno pomembnost širom po Jugoslaviji.

Dognanja te ankete podkrepljuje primerjava slušateljev posebnih tečajev nemškega in angleškega jezika po starosti. Kot se razvidi iz preglednice II, je angleščina v rabi med mlajšimi slušatelji, nemščina pa med starejšimi.

Preglednica II

Slušatelji, ki so končali tečaje na delavskih univerzah, po tečajnem jeziku in starosti slušateljev, 1972/73

	Pod 25	26–40	Nad 40
Nemščina	1741 (59 %)	2074 (71 %)	476 (73 %)
Angleščina	1206 (41 %)	853 (29 %)	178 (27 %)

(Vir: *Kulturno-umetniška in prosoetna dejavnost 1972/73*, št. 21/74, oktober 1974.)

Način priučitve

Drugo vprašanje, ki ga želim preudariti, je način priučitve posameznemu jeziku. Na kratko povedano, se znanje intranacionalnih stičnih jezikov dobiva doma, internacionalnih stičnih in nesosednih jezikov pa v šoli. Otrok, ki govori intranacionalni stični jezik, bo praviloma imel starše, ki prav tako govorijo ta jezik.

Te podmene podpira primerjava študentov z njihovimi starši za vsak jezik posebej, da bi se pokazalo število staršev, ki govorijo jezik(e) svojega otroka. Na primer, koliko staršev italijanščino govorečih otrok zna italijansko?

Preglednica III
Starši, ki znajo jezik svojega otroka

Otrokov jezik	Število govorcev	Število staršev, ki znajo otrokov jezik	Število staršev, ki ne znajo otrokovega jezika
Italijanščina (intran. stič. j.)	26	21 (81 %)	5 (19 %)
Srbohrvaščina (intran. stič. j.)	47	54 (72 %)	13 (28 %)
Nemščina (intern. stič. j.)	42	27 (64 %)	15 (36 %)
Angleščina (nesosedni j.)	110	15 (14 %)	95 (86 %)
Francoščina (nesosedni j.)	50	7 (14 %)	43 (86 %)

Iz preglednice III sklepamo, da je zelo malo verjetno, da se otroci naučijo francoščine in angleščine doma. Pač pa imajo štiri petine študentov, ki znajo italijansko, zaposlenega roditelja, ki sam zna italijansko. Za srbohrvaščino je številka skoraj enako visoka. Te številke govorijo, da se znanje intranacionalnih stičnih jezikov dosledno pridobiva doma, nesusosednih jezikov pa v šoli. Primer srbohrvaščine je malo bolj zapleten, ker je njen uk za krajšo dobo v Sloveniji predpisan z zakonom za osnovno šolo. Vrhu tega Slovenci na široko uporabljajo srbohrvaščino v stikih z neslovenskimi Jugoslovani. Številka za nemški, internacionalni stični jezik, se nahaja na sredini, kar navaja k misli, da se ga morda naučijo doma in se torej ravna bolj po vzorcu za italijanščino kakor za francoščino in angleščino. Vendar dodatni podatki govorijo za to, da se znanje nemščine dejansko pridobiva v šoli.

Preglednica IV kaže, koliko osnovno- in srednješolcev obiskuje razrede s poukom nemščine, angleščine in italijanščine.

Preglednica IV

Osnovnošolci, ki se po predpisanem predmetniku učijo tuje jezike konec šolskega leta 1974—75

Angleščina	75 448	Nemščina	29 253
------------	--------	----------	--------

Srednješolci, ki se po predpisanem predmetniku učijo tuje jezike konec šolskega leta 1974—75

Angleščina	32 909	Francoščina	8 292 *
Nemščina	15 913	Italijanščina	769 ²

(Vir: *Osnovne in srednje šole*, oktober 1976.)

Jasno se kaže razširjenost šolskega učenja angleščine in francoščine, in prav tako jasno, da se tudi nemščina, čeprav v tem pogledu ne dosega angleščine, množično uči v šoli. Vpis na nemščino je približno pol manjši od vpisa na angleščino, to razmerje pa se približuje tistemu iz jezikovne ankete med študenti.

Preglednica IV potrjuje mnenje, da se znanje italijanščine dobiva doma, saj je nizko število tistih, ki se na kateri koli ravni šolanja učijo italijanščine, v ostrem nasprotju z množtvom anketirancev, ki so jo navedli tako zase kot za svoje starše. Znanje italijanščine je namreč navedeno za 25 % študentov in 35 % njihovih staršev. Vendar se je samo 1 % od 74 068 dijakov srednjih šol učil italijanščine.² Tudi če dodamo skoraj 3000 učencev osnovnih šol, ki so si izbrali italijanščino za fakultativni predmet, se seštevek še zmeraj povzpne samo na 1,5 % od 217 316 osnovnošolcev v Sloveniji.² V šoli se torej študentje italijanščini niso mogli priučiti v zadostnem številu, da bi z njim lahko upravičili anketne podatke. Bolj gotovo je, da se italijanščini priučujejo doma, v šoli pa se pojavlja kot nepogosten učni predmet in kot poučevalni jezik v šolah z italijanskim učnim jezikom na istrskem polotoku. Mnogi anketiranci, ki so navedli znanje italijanščine, res živijo v jugozahodnem kotu Slovenije v italijanskih občinah ali blizu njih.

Izobrazbena raven

Tretji namen raziskave je bil ugotoviti, ali je znanje jezika povezano z govorčevu ravnijo izobrazbe. Jeziki, ki se jih učijo dijaki, se spreminjajo sistematično glede na tip srednje šole. Preglednica V navaja število dijakov, učečih se tujega jezika po predmetniku, v dveh kategorijah srednjih šol: poklicnih šolah in šolah z zahtevnejšimi tehničnimi in izobraznimi cilji. Slednje obsegajo tehniške in druge strokovne šole, vzgojiteljske šole, umetniške šole in gimnazije, s katerih prihajajo bodoči univerzitetni študenti.

Številke v preglednici V razločno kažejo, da učenje angleščine in francoščine, nesosednih jezikov, skokoma naraste pri srednjih šolah z višjimi izobraznimi in strokovnimi smotri.

² Številke pri srednjih šolah veljajo za angleščino in nemščino kot prva obvezna jezika (nadaljevalna) ter za francoščino in italijanščino kot izbirno-obveznega jezika. Malo drugačna absolutna razmerja dobimo, če prištejemo pri angleščini oziroma nemščini še 1657 oziroma 5011 dijakov, ki so se učili teh dveh jezikov kot izbirnoobveznih, in pri italijanščini še 2890 dijakov, ki so se je učili kot drugega obveznega jezika (isti statistični vir). Tako dobimo naslednje številke: angleščina 34 566, nemščina 20 924, francoščina 8292, italijanščina 3659. Torej se je italijanščino učilo 5 % srednješolcev, če pa dodamo še skoraj 3000 (2974) učencev, ki so se je učili fakultativno, dobimo 3 % osnovnošolcev. (Opomba prevajalca.)

Preglednica V

Učenje tujih jezikov po tipu srednje šole, 1974—75

	Poklicne š.	Tehniške in druge strokovne šole	Primerjava z vpisom na pokl.
Nemščina	7490	8 423	+ 13 %
Angleščina	2292	30 617	+ 1236 %
Francoščina	332	7 960	+ 2298 %
Italijanščina	599	170	— 72 %

(Vir: *Osnovne in srednje šole*, oktober 1976.)³

Ta vzorec je veljaven tudi za oba glavna tipa posrednješolskih ustanov: univerze in delavske univerze.⁴ Razpredelnica VI kaže, da je vpis na nesosedne jezike večji na univerzi v Ljubljani, medtem ko je vpis na nemščino večji na delavskih univerzah.

Preglednica VI

Število vpisanih slušateljev po tipu univerze, 1972—73

	Delavske univerze	Ljubljanska univerza (ocenitev)
Nemščina	4291 (59 %)	300 (20 %)
Angleščina	2237 (31 %)	700 (47 %)
Francoščina	178 (02 %)	500 (33 %)
Italijanščina	602 (08 %)	—

(Vir: Delavska univerza: *Kulturno-umetniška . . .*, 1974.)

Tako se nesosedni jeziki (konkretno angleščina in francoščina) učijo pretežno na akademskouniverzitetni ravni; angleščina je navadna tudi v obveznem jezikovnem pouku v osnovnih šolah; internacionalni stični jezik (nemščina) se uči pretežno na delavskih univerzah ter osnovnih in

³ Spet držijo te številke samo za angleščino in nemščino kot obvezna nadaljevalna ter za francoščino in italijanščino kot izbirnoobvezna jezika. Kot izbirnoobvezni jezik pa se je angleščino učilo še 1208 dijakov v poklicnih šolah (skupaj torej 3500) in 449 v tehniških in drugih strokovnih šolah (skupaj 31 066), nemščino pa 844 v poklicnih (skupaj 8334) in 4167 v tehniških in . . . (skupaj 12 590). Kot drugi obvezni jezik se je italijanščino učilo še 1379 (skupaj 1978) dijakov na poklicnih ter 1511 (skupaj 1681) na tehniških in drugih strokovnih šolah. Skladno s tem da primerjava z vpisom na poklicnih šolah naslednje odstotke: nemščina + 51 %, angleščina + 788 %, italijanščina — 15 %. (Op. prev.)

⁴ Vendar delavska univerza, kljub takemu imenu, ni posrednješolska ustanova, ampak ustanova za dopolnilno izobraževanje ne glede na dotlej doseženo stopnjo izobrazbe. (Op. prev.)

srednjih šolah; italijanščine, intranacionalnega stičnega jezika, ki ga sicer govori velik del prebivalstva, pa se uči samo majhno število izobražujočih se na različnih ravneh šolanja.

Zaključek

Članek je govoril o tem, kako en družbenopolitični faktor — tip meje, ki loči sosedni jezikovni skupnosti — vpliva na podobo večjezičnosti v eni vzorčni skupnosti. Nikakor ni mišljeno, da je ta faktor najpomembnejši pri določanju posamezniške večjezičnosti. Važno je bolj to, da je skupinsko jezikovno znanje — kdo se priuči kateremu jeziku in kako — odvisno od medskupinskih družbenih in političnih odnosov. Ti odnosi vsaj deloma določajo status enega jezika nasproti drugemu, kar po svoji strani vpliva na priučevanje tem jezikom. V tu opisani raziskavi sem obdelal razmerje med več kategorijami in dvema spremenljivkama (načinom priučitve in izobrazbeno ravnjo govorcev). Rezultati dokumentirajo rodovni premik v posamezniški večjezičnosti, določen z družbenopolitičnim razmerjem zadevnih jezikov.

Prevedel Velemir Gjurin

VIRI

Kulturno-umetniška in prosvetna dejavnost 1972—73, št. 21/74. Zavod za statistiko, Ljubljana 1974.

Lieberson, Stanley: Dvojezičnost v Montrealu: demografska analiza, *American Journal of Sociology* (1965), 71, 10—25.

Osnovne in srednje šole na koncu šolskega leta 1974—1975 in začetku šolskega leta 1975—1976, Statistično gradivo 37, Ljubljana 1976.

Statistični letopis SR Slovenije 1976, Zavod za statistiko, Ljubljana 1976.

Studenti visokošolskih zavodov 1974/75, Zavod za statistiko, Ljubljana 1976.

SUMMARY

"Language Learning in Slovenia"

Two languages may be said to be *in contact* when spoken by one individual or by contiguous speech communities. The relationship between these types of contact is the focus of this study of multilingualism in Slovenia. Second languages spoken in Slovenia are classified into three categories: intranational (within Yugoslavia) contact languages, i.e. Serbo-Croatian and Italian; international contact languages, i.e. German; and non-contiguous languages, i.e. French, English, Russian, etc. The relationship between each of these socio-political categories and two socio-psychological variables is determined: manner of acquisition and educational level of speakers.

An informal survey of Slovene university students was conducted in order to gain information about their language competence and that of their parents. Results of the study suggest that: (a) Both generations have the same degree of multilingualism, but the students know non-contiguous languages, while their parents know contact languages; (b) Intranational contact languages are acquired at home, international and non-contiguous languages are acquired at school; (c) Knowledge of intranational contact languages correlates with all educational levels, while international contact languages correlate with higher educational levels, and non-contiguous languages correlate with highest educational levels. This study documents a generational shift in individual multilingualism defined by the socio-political status of the languages involved.

IMENSKA DOLOČNOST V SLOVENSKEM KNJIZNEM JEZIKU

Kategorija določnosti velja v slovenščini za pridevniško in samostalniško besedo. Slovensko slovnično izročilo je o obojem prineslo že precej ugotovitev, ki pa medsebojno niso bile dovolj soočene niti se niso izoblikovale v zaključeno teorijo, ki bi tudi teoretično zadovoljevala. Pri pridevniški besedi je treba ločiti določnost besed od določnosti oblik, v ti dve kategoriji pa uvrstiti vse vrste pridevniških besed in dati tipologijo sredstev, s katerimi se določnost oziroma nedoločnost izražata, ter tipologijo rabe teh dveh kategorij. Samostalniška beseda je po definiciji določna. S členom se pri pridevniški besedi izraža (soizraža) določnost, pri samostalniški besedi pa se z njim izraža nedoločnost, kar je samostojen razvoj v slovenskem jeziku, ne odvisnost od nemškega.

The Slovene language recognizes the category of definitiveness in the adjectival and in the substantival words. To date a number of relevant findings have been accumulated in the Slovene grammatical tradition, yet these have not been interrelated into a theoretically adequate theory. With the adjectival word it is necessary to distinguish between the definiteness of the word and that of the form — and accordingly to these two categories to classify the entire range of the adjectival words, to work out a typology of the means expressing definiteness or indefiniteness and a typology of the use of the two categories. The substantival word is definite by definition. With the adjectival word the article denotes (or helps to denote) definiteness, whereas with the substantival word it denotes indefiniteness — which represents in Slovene an independent line of development, unrelated to German.

1 O določnosti se v slovenistiki navadno govori le pri pridevniku, manj pa pri pridevniški besedi sploh in pri samostalniški besedi (nezaimenski in zaimenski, pri kateri je edina izjema par *kdo — nekdo*), čeprav ta pojav v nekaterih drugih jezikih, npr. v nemščini, obstoji, morda celo predvsem, pri samostalniški besedi, zlasti vidno seveda pri samostalniku. Čas bi bil in potreba, da se o določnosti oz. nedoločnosti govori tudi pri nas s širšega stališča, tako da bi obravnava zajela (kolikor je to realno) tudi prislov in glagol, pa predikativ, v celoti pa naj bi bila prikazana tudi pri pridevniški besedi sami. V tem razpravljanju se lotimo imenske določnosti oz. nedoločnosti, začnimo pa s pridevnikom.

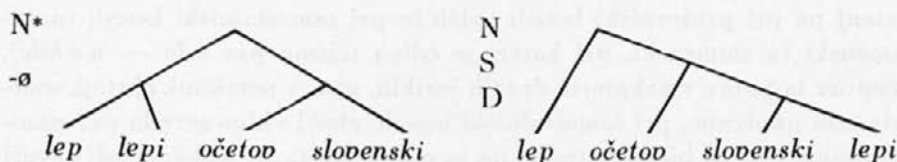
2 Glede na to, da sam delam s pojmom *p r i d e v n i š k a b e s e d a*, ki zajema tako pridevnike kot deležnike in številke skupaj z zaimenskiimi ustrezniki, zahteva že odgovor na vprašanje, kako je z določnostjo oz. nedoločnostjo pri pridevniški besedi, precej spopolnitev. Puščajoč (za enkrat) ob strani vprašanje, kaj določnost oz. nedoločnost je, skušajmo odgovoriti na bolj nujno vprašanje, kje vse jo pri pridevniški besedi opažamo.

2.1 Po tradicionalnem nauku se pridevniki glede tega uvrščajo v eno od dveh skupin, to je med nedoločne ali določne oblike. Tako pravi Slovenska slovnica 1956: »Pridevniki na *-ji, -nji, -ski, -ški*, dalje vsi ne-

opisni primerniki in presežniki imajo samo določno obliko, svojilni pridevniki na *-ov*, *-ev* in *-in* pa samo nedoločno.¹ Poleg tega obstajajo po tradicionalnem nauku še pridevniki, ki imajo lahko ali eno ali drugo obliko, npr. *lep* — *lepi*.²

2.2 Morda se zdi čudno vprašanje, pa v resnici ni, ali so torej v sloveščini tri skupine pridevnikov, ki bi jih glede na pravkar povedano lahko imenovali takole: nedoločno/določni (*lep* — *lepi*), nedoločni (*očetov*, *stričev*, *materin*) in določni (*divji*, *jelenji*, *slovenski*, *nemški*)? (Tu puščamo ob strani problematiko nepopolne evidence končajeve s samo določno obliko: če se, npr. v SS 1956, navaja *-nji*, zakaj ne tudi *-lji*, če *-ški*, zakaj ne tudi *-čki* (*bivolji*, *kmečki*); enako pri svojilnih pridevniki: zakaj ni omenjen tip *Slovenj*?)

2.3 Imamo sicer pridevnike z obema možnima oblikama in samo s po eno, pridevniki pa se uvrščajo samo v dve skupini, med nedoločne in določne. Nedoločni pridevniki so samo pridevniki z izbiro (*lep* — *lepi*), vsi drugi pridevniki pa so določni. Nedoločni pridevniki imajo torej lahko le svojo določno obliko. Določnost se izraža enkrat s samoglasniško končnico (tudi prazno), npr. *slovenski*, *fajn*, drugič pa z ničo imenovalniško za moški spol ednine (*bratov*). Tako dobimo dva različna dendrita, prvega glede na morfem določnosti, drugega pa za kategorijo nedoločnost — določnost:

Kot vidimo, so po prvi razdelitvi na levi kakovostni pridevniki, na desni pa t. i. odnosni, in sicer svojilni in vrstni. Vse imamo lepo diferencirano oblikoslovno: kakovostni imajo izbiro končnice³, odnosni ne, sami odnosni pa se ločijo razen po končnici še po ustreznih priponah.

2.4 Vendar v celoti gledano ni takega idealnega soglasja končnic. Med svojilnimi pridevniki nam manjka tip *božji* (res, da izjemni), poleg

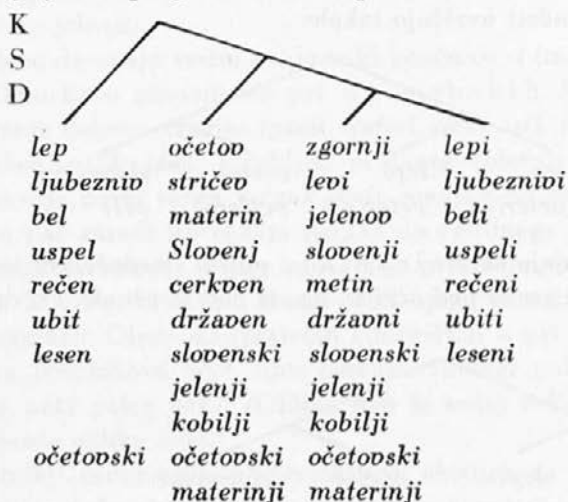
¹ Slovenska slovnica (dalje SS), 118. Formulacija je v drugem delu še nejasna, saj v knjižnem jeziku navadno določne oblike nima nobene vrste pridevnik na *-ov*, *-ev*, *-in*, ne samo svojilni. O primerih tipa *borov* — *borovi* oz. *kraljev* — *kraljevi* gl. op. 4.

² Ta spoznanja segajo nazaj vsaj do Kopitarjeve slovnice 1809; gl. op. 42.

* *N* = nedoločnost, *ø* = niča končnica, *S* = svojilnost, *D* = določnost, *K* = kakovostnost, *DO* = določna oblika.

³ Prim. SS 1976, 151: »Podobnost izražajo naslednja priponska obrazila: *-ski*, *-inski*, *-evski*, *-nat*, *-ast*.«

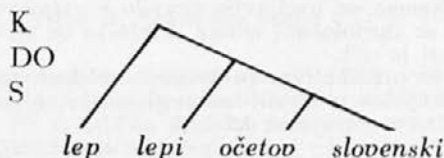
sicer prav tako z ničto im. končnico določenih *cerkven* ali *državen*, ki pa se vsi dajo rabiti tudi kot vrstni, le da v tem primeru tisti, ki se ne končujejo na *-ov*, *-ev* ali *-in* in ki, kakor *božji*, že nimajo v svojilni vlogi končnice *-i*, dobijo tak *-i* za oznako vrstnosti (konkretno *cerkveni* oz. *državni*). Poglejmo v preglednici z več primeri:

Dokaz za svojilnost netradicionalnih svojilnih pridevnikov je seveda ustrezna identična pretvorba:

<i>hiša, pripadajoča očetu</i>	→	<i>očetova hiša</i>
<i>njiva, pripadajoča cerkvi</i>	→	<i>cerkvena njiva</i>
<i>dekle, pripadajoče fantom</i>	→	<i>fantovsko dekle</i>
<i>gmajna, pripadajoča kmetom</i>	→	<i>kmečka gmajna</i>
<i>gozd, pripadajoč sinovom</i>	→	<i>sinovski gozd</i>
<i>gozd, pripadajoč državi</i>	→	<i>državen gozd</i>

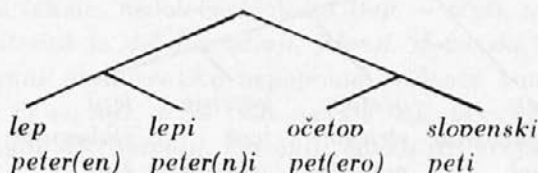
Tako imenovani svojilni in vrstni pridevniki uporabljajo torej precej identična besedotvorna sredstva⁴ in v tem smislu res lahko govorimo o odnosnih pridevnikih in bi bilo treba naš dendrit popraviti v obliko

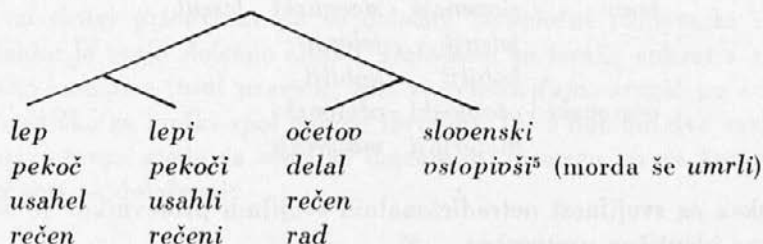
⁴ Morda se je prav zaradi tega izgubila tudi razlika med *bratov* (svojilni) in *borovi* (vrstni), ki se sedaj normalno glasi tudi le *borov*. Ostanek razlike pri imenih za osebe prim. *kraljev* — *kraljevi* (svojilni — vrstni).

če ne bi ravno prvotna razdelitev lepo nakazovala v posebni skupini vse vrstne pridevnike, ki se šele nato delijo na primarne in skladijsko izpeljane.

2.5 Ker želimo govoriti o vseh pridevniških besedah, ne smemo izpustiti z ene strani števnikov vseh vrst (*pét, pêti, petér, petéren*), ki se v levi dendrit uvrščajo takole:

2.6 Preostajajo še deležniki: opisni (mednje gre tudi predikativni *rad -a -o*) gredo pod *očetov*, na *-ši* pod *slovenski*, vsi drugi pa pod *lep — lepi*:

2.8 S tem bi bile vse pridevniške besede (tudi povedkovne)⁶ spravljene pod eno samo streho, tj. obravnavane najprej glede na to, ali imajo obojne oblike ali ne, v naslednji fazi pa razdeljene na to, ali imajo obliko brez *-i* (in njegovih ustreznikov, tj. *-a* pri zaimku *ta* in določno končnico *-ø*) ali pa ravno z *-i* (in njegovimi ustrezniki).

3 Če pogledamo na primere za posamezne pridevniške vrste, vidimo, da so kakovostni pridevniki zares nedoločni (imajo večinoma končnico *-ø* v im. ed. m. sp.),⁷ vrstni pa določni brez izjeme, kolikor ne gre

⁵ Morda gre sem še deležnik stanja (ali le v nekaterih primerih?) na *-l*, da se tako loči tip *Fant je umrl* (preteklost) proti *Fant je umrli* (= 'mrtev', sedanjost), kolikor se večinoma ne uveljavlja pravilo o avtomatični rabi nedoločne oblike v povedku oz. se »nedoločna« oblika deležnika ne rabi kot perfekt (prim. *Mati je prišla* = 'Mati je tu').

⁶ To bi bil izraz za predikativne pridevnike, oblikoslovno omejene samo na oblike za im. ed. vseh spolov in števil; te kot glagolske oblike imenujemo opisne deležnike (tradicionalno samo opisni deležnik na *-l*).

⁷ Med kakovostne pridevnike je take primere na *-ski* (tj. po naše za podobnost), vendar le od stilno zaznamovanih podstav, uvrstila Ada Vidovič-Muha v svoji magistrski nalogi, 1977. Morebiti so kakovostni pridevniki na *-ski* le konverzni vrstni, kakor je npr. svojilni pridevnik tipa *mamin* v primerih tipa *Ali si bolj mamin ali bolj očetov* (= 'bolj podoben mami ali očetu').

za homofornne na *-ov, -ev, -in* (*lipov, metin*), pa še tu se izjema najde, tudi v knjižnem jeziku, npr. v pesniški besedi.⁸ Svojljni pridevniki pa so glede končnice bolj neenotni, čeprav lahko rečemo, da imajo na splošno (izjema je, kolikor vidim *božji* in tip *Slovenj*) individualno svojljni v im. ed. m. sp. končnico *-o*, neindividualno svojljni pa *-i* (*sinov — sinovski, jelenov — jelenji*).

3.1 O tem, da imajo vrstni pridevniki končnico *-i* (in njegove ustreznike) se lahko hitro prepričamo pri *zaimenskih* besedah, čeprav je danes stanje deloma zakrito (prim. *kateri, neki, isti, ta* nasproti *kakšen, nekakšen, enak, tak*). Izgubljen je danes določni *-i* pri *vsak* (še Škrabec⁹ navaja *vsaki* razen v *vsak dan*), manjka pa tudi pri *drug* (tu je izgubljen pač zaradi povečanja razlike do vrstilnega vrstnega *drugi*). Brez končnega »vrstnega« *-i* je s konverzijo pridobljen *noben* (*nobeden*), ker prihaja iz vrste, ki nikoli nima *-i* (ali njegovih ustreznikov), tj. od glavnih števnikov. Glede manjkajočih končniških *-i* pri vrstnih zaimkih je zanimiva Breznikova SS¹⁰, kjer beremo: »*množi* poleg *mnog, drugi* poleg *drug, neki* poleg *nek*«. (Oblika *nek* je sedaj nekaka časnikarska prosta varianta oblike *neki*.)

Pri vrstnih¹¹ zaimenskih pridevniki je občutek za *-i* oslabil predvsem zaradi tega, ker je nasprotje nasproti kakovostni vrsti izrazito podano z drugimi sredstvi (prim. *ta — takšen, neki — nekakšen*). S tega stališča je seveda ogrožen (oz. v pogovornem (in sploh nezbornem) jeziku že odpravljen) *-i* pri *kateri*.

4 Postavlja se še vprašanje, ali bi bilo morda na podlagi dejstva, da imajo nekateri števniki možnost izbiranja končnice *-i*, drugi pa ne, mogoče potrditi njihov pridevniški status, tj. da ne bi bili števniki, ampak pridevniki.¹² Odgovor na to vprašanje je negativen, pritrđen pa le toliko, da se tudi z izbiro/neizbiro končnice *-i* števniki kažejo kot pridevniške besede:

<i>lep</i>	— <i>lepi</i>	<i>slovenski</i>	<i>očetov</i>
<i>dvojen</i>	— <i>dvojni</i>	<i>prvi</i>	<i>pet(ero)</i>

⁸ Kettejev *gozdek borovi*, naveden že v moji SS 1976.

⁹ Prim. Cvetje z vrtov sv. Frančiška (dalje CF) IV/1885, 12 b.

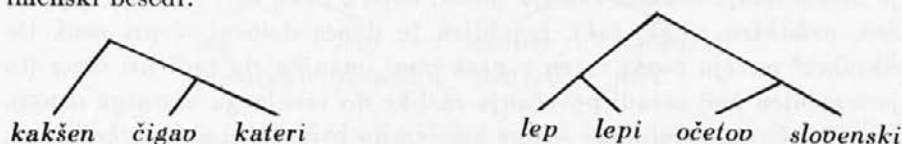
¹⁰ SS 1924, 92.

¹¹ O tem, da so tudi pridevniški zaimki štirih vrst (kakovostni, svojljni, vrstni in količinski) prim. moj članek Slovenske zaimenske besede, JiS 1974/75, 117—119. Sicer še SS 1976, 253: »Velike pomenske vrste pridevniških besed so 4: kakovostna, vrstna, svojljna, količinska.«

¹² Prim. SSKJ za množilne števnike (tip *deseteren* ali *dvojen*), kjer oznako števnika najdemo le pri glavnih, vrstnih in ločilnih števniki, ne pa tudi pri množilnih, čeprav se tudi ti rabijo tudi za čisto štetje: *Prinesla sem dvojne grablje* (= ene grablje + ene grablje).

Torej tudi razvrstitev končnice *-i* potrjuje uvrstitev števnikov med pridevniške besede.

5 Podobno je z zaimenskiimi pridevniškimi besedami z izjemo, da ni primerov za prosto izbiro te končnice glede na določnost in nedoločnost: možno je le *tak* (ne tudi *taki*) in le *neki* (ne tudi *nek* kot pomensko razločevalna enota namreč, ampak le kot istopoložajna varianta po načelu socialne ali funkcijske zvrstnosti). Pri zaimenski pridevniški besedi je torej oblikovni dendrit trokrak, nasproti štirikrakemu pri nezaimenski besedi:

5.1 Na podlagi razvrstitve končnice *-i* (in njenih ustreznikov) se vidi, da se kakovostni pridevniki lahko sprevržejo v vrstne. Povedati je treba le še, pod katerimi pogoji, z druge strani pa odgovoriti na vprašanje, ali je s tem kategorija določnosti tudi že izčrpana, tj. da bi se vprašali, ali so vsi pridevniki, ki na tak način dobijo *-i*, s tem tudi že vrstni.

5.2 Po naši vednosti se določna oblika pridevnika rabi pri posamostaljenju, pri predložnem poprislovljanju pridevnika in v stalnih (frazoloških) zvezah: *Mali/mali, po malem,*¹³ *mali krajec* — kar vse spada v jezik.

Poleg tega pa obstaja še kategorija seznanjenosti ali poznanosti: Živela sta dva kmeta, eden *bogat*, drugi *reven*. Nekega dne gre *bogati* kmet..., *revni* pa...). Sem gre nekako tudi tip *znani zdravnik*, samo da se tu določnost zdi konsituacijsko določena — oboje to pa spada v besedilo, ne v jezik.

Pri Brezniku¹⁴ se vse te kategorije navajajo v naslednjem redu: a) določena, že znana /lastnost/ osebe ali reči ali vse osebe in reči ene vrste; b) svojilni pridevniki na *-ji, -ski* in pridevniki na *-nji*; c) pridevniki kot določilne besede v stalnih besednih zvezah (po Breznikovo sestavljenkah);¹⁵ č) vsi primerniki; d) nekateri pridevniki brez nedoločne oblike

¹³ Oblike tipa *zmlada* so ostanki iz dobe, ko ta pravila še niso veljala. Ali se znani primeri z določno obliko pridevnika s Koroškega (prim. Ramovš, *Historična gramatika VII. Dialekti*, Ljubljana 1955, str. 5: *z/D*/oločna oblika nom. sg. neutr. adjektivne fleksije s končnico *-ê* < *oje* je v kor. dial. ohranjena (*dobré*: dobro)) < rabijo tudi kot prislov, ni znano.

¹⁴ SS 1924, 91—92.

¹⁵ To določilo najdemo že pri Kopitarju, ki piše, kot je prikazano v opombi 42.

(*mali, obči, pravi*); e) samostalniško rabljeni pridevniki; f) pridevniško rabljeni zaimki.

Kot vidimo, se pri Brezniku deloma mešajo primeri pod a) in c), oz. pod a) navedeni primer ni enoumen: (a) *Ko je beli kruh pošel, je prišel čni na vrsto*, b) *veliki petek*); obstojita namreč tudi *beli kruh* in *črni kruh*.¹⁶

(To določanje gre daleč nazaj do Vodnika: »Kadar /perlog/ ni zrašen /z imenam/,¹⁷ ampak li násebnó per imenu stoji, takrat je brez *i* na koncu; vunder *mali, zdajni*, in vsi perlogi s koncam *ji, ški* in *ski* ohranijo vselej *i* na koncu, kakor *božji, človeški, pastirski*.« Že Metelko je pravilno navajal le pridevnike z *-i* (pri njem *o*, za *j* pa *i*), ko je za *divji, sinji* in *mali*¹⁸ navedel še: 1. vrstilne števnike, 2. primernike, 3. deležnike na *-ši*, 4. nekaj zastarelih pridevnikov, ohranjenih v sklopu lastnih imen, na *-ji* (*Vinji vrh*), 5. iz vrstnih imen izpeljane pridevnike na *-ji* (*ribji*).

5.3 Zanimivo je, da ima Metelko namesto pridevnikov na *-ski* itd. oblike na *-(ov)sk*, kar je pozneje, ko so nekateri še tako pisali, zbudilo Škrabčev protest: »/I/n naši stari pisatelji Trubar in Dalmatin in njih vrstniki pišejo le: *ta isti, uni, bratouski, katolički*, nikdar *bratovsk, katolišč* itd. Pri navedenih dveh zaimkih se je z *i* menda hotela poznamenjati določnost (od tod tudi *ta* pred *isti*), za končnico *-sk* pa je pristavljen *i*, da se polajša izreka: *bratsk, katoličk, nemčk* je našemu jeziku tako neizrekljiv kakor *divj, kravj* itd. /.../ S tem nočemo v nič devati Metelkovih velikih zaslug /./«¹⁹

6 Slovensko slovnično izročilo že dolgo ve, v čem vse se določna oblika loči od nedoločne. Že Metelko²⁰ omenja pri tvorbi določne oblike poleg končnice daljšanje samoglasnika (*stâr têrg ≠ stâra têrg*), premeno širokega *e* ali *o* z ozkima (pod *zelénam drāvésam* 'unter einem grünen Baume' proti pod *zelénam drāvésam* 'unter dem grünen Baume'), mesto naglasa (*velíke vrata* 'ein großes Thor' proti *veláke vrata* 'Haupt-

¹⁶ Kritično lahko gledamo še na dejstvo, da so med pridevniške določne oblike pomešani tudi določni pridevniki: točke b), č) in f), medtem ko se v točki d) mešata obe kategoriji: določna oblika je *mali*, določna pridevnika pa sta *obči* in *pravi*. Oblika *prāv* je predikativ (*Ce ti ni kaj prav* 'če ti kaj ne ugaja', *kar pojdi*).

¹⁷ Reminiscenca na Kopitarjevo *petite-maison*; Vodnik v Pismenosti 1811, 58.

¹⁸ To je edini spodrseljaj, razumljiv pa v toliko, ker je določna oblika *mali* v dopolnilni razvrstitvi z nedoločno *majhen*, in Metelku sta to pač dve besedi: Lehrgebäude, 1825, 78.

¹⁹ CF IV/1883, 11 b. Skrabčeva misel za tip **divj* → *divji* sicer velja, ne pa za *jelenji, slovenski*, kjer se je *-i* pritaknil pač zaradi občutka za določnost. Skrabec je pri soglasniških sklopih dostikrat pretiraval na ljubo zgodovinski upravičenosti, ki pa v času pisanja ni bila več aktualna.

²⁰ Lehrgebäude, 1825, 193.

thor)' in celo *lepó délo* proti *lépo délo* (na drugem mestu je zmeraj določna oblika). Pri Metelku torej manjka samo razločevanje s tonematično.

6.1 Znano pa je, vsaj od Škrabca,²¹ da se določna oblika od nedoločne lahko loči tudi tonemsko. O tem se je pisalo pravzaprav že precej, v bistvu pa je danes manj jasno, kako je s tem, kakor se je zdelo jasno pretekli dobi (Škrabec, Ramovš).²²

6.1.1 Tu bi bilo treba izhajati iz predpostavke, da cirkumflektirani pridevniki nepremičnega naglasnega tipa (*vesěl -a -o -ega*) v določni obliki pravzaprav (tj. zlasti tvorjeni) ne doživljajo nobenih sprememb (*ta veséli -a -o -ega*). Spremembe poznajo le pridevniki premičnega naglasnega tipa (ki jih je pa malo), predvsem pa pridevniki, ki so v im. ed. m. sp. na enozložni osnovi cirkumflektirani, pa še tisti pridevniki, ki so bili oksitonirani, tj. pridevniki mešanega in končniškega naglasnega tipa²³ (tonemsko mešani naglasni tip je tudi, če gre za z umikom z zadnjega zloga proti začetku besede prestavljeni naglas, torej npr. *nóv nóva nóvo* (poleg *novô*).²⁴ Tonemska premena zaradi določnosti pride v poštev nato še pri akutiranih pridevniki nepremičnega naglasnega tipa (*stâr stára*). V preglednici:

*mlâd mláda mladô běl běla bělo (belô) stâr stára stáro temn -mnâ -ô
zelën -éna -o
téžek téžka -o²⁵
tèmen tèmna -o²⁵*

6.1.2 Po Beličevem pravilu²⁶ bi metatonije morale biti take:

*mládi -a -o²⁷ běli -a -o²⁷ stâri -a -o²⁸ támni²⁹ -a -o oz. temnú -â -ô³⁰
zeléni -a -o³¹
téžki -a -o²⁷*

²¹ Velikanskega opusa Matije Valjavca tu iz tehničnih razlogov ne upoštevam. Škrabec je o določni obliki pridevnika v zvezi z nedoločno pisal zlasti v Nekoliko slovnice za poskušnjo, ČF 1894.

²² O ustreznih mestih gl. niže, op. 36 in 39—41.

²³ Pojmovanja in poimenovanja po moji razpravi Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika, JIS 1965, 56—79, uveljavljenega odteč v mojih slovnica in od tod sprehajajočega tudi v učne knjige.

²⁴ Oblika *novô* je tudi naglasnomestna potrditev tega tipa. Treba pa je pri teh oblikah biti previden, saj jo imajo tudi nekateri prvotno akutirani pridevniki s kračino v im. ed. m. sp. (*stâr stára stáro/starô*). Sicer pa teh primerov ni veliko (prim. še *siv* iz *siv*).

²⁵ Varianta *težák téžka težkô* spada v tip *mlâd mláda mladô*, in enako je s *temân temná temná* oz. *temân tèmna temná*.

²⁶ Aleksander Belič, Akcenatske studije, slovenski del na str. 54—64 (citirano po Ramovšu, razprava o naglasu pridevnika; gl. opombo 35).

6.1.3 V resnici je tako v glavnem nekoč tudi bilo (za *támni* prim. *zali iz zěl zlä -ð*), danes pa je v glavnem zmagala oblika *stári -a -o*, tako da imamo tudi *béli, zeléni, téžki, tèmni*, in celo *súhi* (za cirkumflektirane osnove tipa *mlád*). Za določnim členom *ta* se torej danes rabi praktično le cirkumflektirana oblika (izjemoma, nezborno, z ozkim *ę* ali *o* namesto s širokim). Potrditev iz govora sodobne Ljubljančanke:

1. a)	<i>stār</i>	<i>stára</i>	<i>stáro</i>	I.	<i>ta stár</i>	<i>ta stára</i>	<i>ta stáro</i>	
	<i>bogāt</i>	<i>bogáta</i>	<i>bogáto</i>		<i>ta bogāt</i>	<i>ta bogáta</i>	<i>ta bogáto</i>	
	b)	<i>ruměn</i>	<i>ruměna</i>	<i>ruměno</i>		<i>ta ruměn</i>	<i>ta ruměna</i>	<i>ta ruměno</i>
		<i>zelěn</i>	<i>zeléna</i>	<i>zeléno</i>		<i>ta zelěn</i>	<i>ta zeléna</i>	<i>ta zeléno</i>
		<i>globōk</i>	<i>globōka</i>	<i>globōko</i>		<i>ta globōk</i>	<i>ta globōka</i>	<i>ta globōko</i>
		<i>visōk</i>	<i>visōka</i>	<i>visōko</i>	II.	<i>ta visōk</i>	<i>ta visōka</i>	<i>ta visōko</i>
		<i>pečěn</i>	<i>pečéna</i>	<i>pečéno</i>		<i>ta pečěn</i>	<i>ta pečéna</i>	<i>ta pečéno</i>
	c)	<i>téžek</i>	<i>téžka</i>	<i>téžko</i>		<i>ta téžek</i>	<i>ta téžka</i>	<i>ta téžko</i>
		č) <i>těmen</i>	<i>těmna</i>	<i>těmno</i>		<i>ta těmen</i>	<i>ta těmna</i>	<i>ta těmno</i>
2. a)	<i>mlád</i>	<i>mláda</i>	<i>mládo/-ô</i>	III.	<i>ta mlád</i>	<i>ta mláda</i>	<i>ta mládo</i>	
	<i>nōv</i>	<i>nóva</i>	<i>nóvo/-ô</i>		<i>ta nōv</i>	<i>ta nóva</i>	<i>ta nóvo</i>	
	b)	<i>súh</i>	<i>súha</i>	<i>súho/-ô</i>	I.	<i>ta súh</i>	<i>ta súha</i>	<i>ta súho</i>
3.	<i>běl/běl</i>	<i>běla</i>	<i>bělo/-ô</i>		<i>ta běl</i>	<i>ta běla</i>	<i>ta bělo</i>	
4.	<i>prijázen</i>	<i>prijázna</i>	<i>prijázno</i>		<i>ta prijázen</i>	<i>ta prijázna</i>	<i>ta prijázno</i>	
5.	<i>vesěl</i>	<i>vesěla</i>	<i>vesělo</i>		<i>ta vesěl</i>	<i>ta vesěla</i>	<i>ta vesělo</i>	

Pri določni obliki prvotno cirkumflektiranih osnov (naš tip 2) kake enotnosti, še zlasti idealne, ni, in sicer tako ne v okviru širše združbe ne glede na čas, kot nam kažejo primerjave s Škrabcem in Ramovšem.

6.1.4 Ramovš³³ navaja taka nasprotja:

<i>stār</i>	<i>stára</i>	<i>stáro</i>	<i>stára</i>	<i>stáro</i>
<i>mlád</i>	<i>mláda</i>	<i>mladô</i>	<i>mláda</i>	<i>mládo</i>
<i>dôber</i>	<i>dôbra</i>	<i>dôbro</i>	<i>dôbra</i>	<i>dôbro</i>
<i>sladāk</i>	<i>sládka</i>	<i>sladkô</i>	<i>sládka</i>	<i>sládko</i>
	<i>síta</i>	<i>sító</i>	<i>síta</i>	<i>sító</i>
	<i>velika</i>	<i>veliko</i>	<i>velika</i>	<i>veliko</i>

²⁷ Novi akut na dolgem, prvotno cirkumflektiranem oz. nenaglašenem zlogu.

²⁸ Novi cirkumfleks na prvotno akutiranem zlogu.

²⁹ Novi akut na prvotno kratkem (in nenaglašenem) polglasniku.

³⁰ Variantni naglas, v bistvu novi cirkumfleks na končnici, dobljen verjetno po kontrakciji.

³¹ Novi akut na prvotno kratkih *e* in *o*.

³² Širino samoglasnika si tu lahko razlagamo z zameno ozkega *o* (v položaju pred *ð*) s širokim.

³³ K naglaševanju slovenskih pridevnikov, SJ III/1940, 45–51.

Prvotno pravilni tip (*ta-mlád* (naš 2/III) je za osrednja slovenska narečja potrjeval še z naslednjimi primeri: *ta-húd*, *ta-púst*, *ta-slěp*, *ta-súh*, *ta-spět*, *ta-glúh*, *ta-bós*, *ta-nóp*, *ta-láhk*, *ta-sládk*. Naš tip 2. b)/I pa je iz narečij potrjeval z naslednjimi besedami: *ta-blěd*, *ta-cěl*, *ta-drág*, *ta-gníl*, *ta-gôst*, *ta-lěn*, *ta-lěp*, *ta-púst*, *ta-glúh*. Končno je naš tip 1. b)/I pri Ramovšu za ista narečja potrjen z naslednjimi primeri: *ta-těžk*, *ta-dólžen*, *ta-hlâden*, *ta-nôčen*, *ta-ôzek*, *ta-bôln*, *ta-tánka*, *ta-drôben*, *ta-láhk*, *ta-sládek*,³⁴ *ta-těsen*.

Ker je bil ta sistem zapleten, je Ramovš posplošujoče ter nekoliko nejasno zapisal normo knjižnemu jeziku takole: »Za žive oblike *ta-stâri*, *-ega*; *ta-zelěni*, *-ega* itd. knjižni jezik in govor nimata drugega kot približno nadomestilo *stârega*, *zelénega*.« To je bilo v skladu z njegovim stavkom, da se »norma za knjižni jezik da povedati s temile besedami: po akcentski obliki nom. sing. fem. se ravnaajo vsi kosi padeži in z njimi vred tudi določna oblika nom. sing. masc. /.../ Edina izjema je tip *bogât*, *bogâta*, *bogâti* *-ega*.«³⁵

6.15 Škrabec³⁶ je natančno določil skupine (kakor bi jih sedaj imenovali) nedoločnih pridevnikov. Posamezne skupine obravnava glede na to, ali imajo v glavnem sklonu ali obliki /' / ali /' / ali /' / (v imenovalniku ednine ženskega oz. moškega in srednjega spola) (spodaj v naši preglednici z rimskimi številkami označene skupine), v tem okviru pa ima podskupine (v naši preglednici arabske številke in posamezne vrste). Oblike v oklepaju so vnesene v našo preglednico od nas predvsem iz ustreznih drugih skupin z rimskimi številkami. Poglejmo:

I. 1. (<i>mrtěv/-âv</i>)	<i>mrtvâ</i>	<i>mrtvô/-ô</i>
2. <i>stâr</i>	(<i>stâra</i>)	(<i>stâro</i>)
II. 5. (<i>dôber</i>)	<i>dôbra</i>	<i>dôbro</i>
(<i>težâk</i>)	<i>těžka</i>	
(<i>zelěn</i>)	<i>zeléna</i>	<i>zeléno</i>
4. <i>běl</i>	<i>běla</i>	<i>bělo</i>
<i>pobóžen</i>	<i>pobóžna</i>	<i>pobóžno</i>
<i>lácěn</i>	<i>lácna</i>	<i>lácno</i>
III. 5. <i>blěd</i>	(<i>blěda</i>)	<i>bledô</i>
<i>dolžân</i>	(<i>dólžna</i>)	<i>dolžnô</i>
6. <i>častít</i>	<i>častita</i>	<i>častito</i>

³⁴ Vendar prim. zgoraj *ta-sládek*. V govoru zgoraj omenjene Ljubljancanke sedaj *ta sládek*.

³⁵ N. m., str. 51.

³⁶ CF, XIII/1894. Prepis kakovosti samoglasnikov je poenostavljen na to, kako se to dela sedaj.

6.1.5.1 Po našem bi bilo prav, če bi se 2 obravnavalo že pod II, tam pa bi se to in ono preuredilo, tako da bi dobili sliko II. a):

<i>stār</i>	<i>stāra</i>	<i>stāro</i>
<i>lāčen</i>	<i>lāčna</i>	<i>lāčno</i>
<i>pobōžen</i>	<i>pobōžna</i>	<i>pobōžno</i>
<i>běl</i>	<i>bēla</i>	<i>bēlo</i>
<i>zelēn</i>	<i>zelēna</i>	<i>zelēno</i>
<i>dóber</i>	<i>dóbra</i>	<i>dóbro</i>
<i>téžek</i>	<i>téžka</i>	<i>téžko</i>

I. skupina bi bila tip *temēn temnā temnð*, III. ostane, le da se iz nje izloči tip *častit -a -o*. Seveda tu manjka Ramovšev tip *sīt sīta sīto* (verjetno gre za izenačenje s *častit -a -o*), tip *ljubeznō ljubeznōva ljubeznōvo* (prim. Rigler)³⁷ pa je le varianta tipa *stār stāra stāro*.³⁸

6.1.5.2 Škrabec je s tega varnega inventarja nedoločnih oblik (vendar ne preveč natančno) določal pridevniške določne oblike: za tip I. 1. je ugotovil najprej³⁹ določno obliko *cvetnī* (oz. *divjī*), pozneje⁴⁰ pa *cvetnī*, *divjī*, *pustnī*, *svinjskī*), pri tipu III. 5. pa imamo njegovo naslednjo pripombo: »V določni obliki imajo ti in večinoma tudi drugi pridevniki vedno na prvem t. j. korenskem zlogu $\hat{}$: *lēpi lēpa lēpo*; *drōbni drōbna drōbno*; *svītli svītla svītlo*; *rdēči, rumēni, zelēni, bōžji* (le v zvezah *bōžji grōb/pōt*).⁴¹

6.1.5.3 Iz jukstapozitov, kakor jih imenuje (mi bi rekli, da iz frazeoloških zvez, kakor je o njih prvi govoril že Kopitar)⁴² navaja naslednje določne oblike⁴³ z različnimi tonemi:

- a) *črni, lāhki, gnōjni, tržni, povōdni, ponōčni, čūstni, žalostni, lōvski*;
 b) *vēliki, māli, cerkvēni, glāvni, māšni, rōžni, sādni, sōnčni, držāvni*;
 c) *pustnī, svinjskī* (kar je ruski tip *molodoj*).

³⁷ SSKJ, str. LIV; pač varianta tega tipa je *surðv -ōva* (n. m., str. IV).

³⁸ Torej brez mešanja s tipom *mlād*. Zanimivo je, da v moščanskem govoru, kjer se cirkumflektirana kračina kakovostno loči od enake dolžine, prehajanja tipa *stār stāra -o* v tip *stār stāra starō* ni. Prej obratno: *mladō* po *mlāda* v *mlādo*; staro stanje je v nekaterih prislovih in predikativih: *Lipū je, Lipū dēta*.

³⁹ CF IV/1883, 11 b.

⁴⁰ CF XIII/1894, 6 d.

⁴¹ CF XIII/1894, 12 b.

⁴² Grammatik, 1809, 258: »Samo pri moški končnici za spol se kaže sled razlike med vključenim in samo prediciranim pridevnikom, vključitev pa mora biti tako trdna kot npr. v francoščini *petite-maison*, tako da samostalnik in pridevnik tvorita celoto: *stekli pes wüthiger Hund, vēlki pétik Char-Freytag, Vēlki stōl* /.../. V takih primerih se končnemu soglasniku moškega spola dodaja konkrejski samoglasnik *i* /.../.

⁴³ CF, IV/1883, 11 d.

6.15.4 V samostalniški rabi navaja *duhóvni, súžnji, módrí* v eni in *ptúji, popótni* v drugi skupini.

7 Že doslej se nam je med razpravljanje mešal določni člen *ta*, ki je nadaljnje sredstvo, s katerim se v slovenščini izraža nasprotje med nedoločnostjo in določnostjo. O njem imamo nekaj literature, tudi iz novejšega časa (Rudolf Kolarič,⁴⁴ Martina Orožen⁴⁵), ki pa teoretično v bistvu ni preseгла tega, kar o členu *ta* najdemo v starejši slovenski literaturi, segajoči nazaj do Kopitarja.

7.1 Kopitar⁴⁶ se je odzval na Dobrovskega misel, da je določni člen v slovenščini (in lužiški srbščini) po nemškem vplivu. Kopitar to priznava za obsamostalniški člen, ko piše: »Ne naše n a r e č j e, ampak naši n e p o u č e n i p i s c i germanizirajo (s čimer se strinja z Vodnikom,⁴⁷ ki je rabo členov očital celo Japljevemu prevodu Svetega pisma). V pripombi Kopitar takoj dostavlja (nato večkrat, npr. že pri Škrabcu) citirano: »Kaj pa naj storimo z naslednjo izjemo, če trdnega Kranjca slišimo vprašati enega drugega: Ktiro kravo si drajši prodal, to pisano al to črno? (Welche von den zwey Kühen hast du theurer verkauft, die gefleckte oder die schwarze?). Tu *to* vendar ni zaimsek, ampak zares člen?«

7.2 Veliko pozneje zvemo pri R a m o v š u,⁴⁸ da se določna in nedoločna oblika lahko ločita tudi »po determinativnem proklitičnem *ta* (dial. *te-* in tudi *ti-* /.../), ki se v živem govoru stalno uporablja in se je začel uporabljati prav zato, da je razlikovanje med določno in nedoločno rabo tudi v oblikovnem oziru dobilo jasno in potrebno določilo«, in »da so te oblike splošnoslovenske in ne samo kranjske«.

7.3 Na vprašanje, ali so to slovensko razvite ali pa iz nemščine prevzete oblike, je za Kopitarjem, vendar odločno, odgovoril že Š k r a b e c,⁴⁹ iz katerega je najbolje navesti celotno ustrezno mesto, posebno še zato, ker je iste zadeve pozneje proglašal urbi et orbi brez navedbe Škrabca Kolarič. Škrabec:

»*Ta* se rabi ko člen pred določnim pridevnikom po Kranjskem dandanašnji večinoma nesklanjanjo za vse tri spole: *ta lěpi, ta lěpa, ta lěpo*,

⁴⁴ Določna in nedoločna oblika slovenskega pridevnika, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, V/1960, 185—197. — Določni in nedoločni spolnik v slovenščini, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, 1961/62, 170—174. — Določni in nedoločni spolnik v slovenščini, Jis 1961/62, 40—44.

⁴⁵ K določnemu členu v slovenščini, SR 1972, 105—114.

⁴⁶ Gl. op. 42.

⁴⁷ Vodnik o Japljevem prevodu svetega pisma.

⁴⁸ SJ III/1940, 46—47.

⁴⁹ CF XIV/1895, 3 c—d; način »podčrtovanja« je naš.

ta lēpega, ta lēpe itd. V staršem času se je sklanjalo; nekod se tudi sedaj še. — Navadno se misli, da je tako govorjenje germanizem. V primerih kakor *ta oče, ta mati, to dete*, kaker se bere v starih knjigah, je to že res, ker naše ljudstvo pač nikoli ni tako govorilo za *der Vater, die Mutter, das Kind*. Druga je s primerom, o katerem piše Kopitar [...]. Pridevnikom je že stara slovenščina dostavljala člen ko znamenje določnega pomena [...]: *dobr²je, dobra-ja- dobro-je*. Sčasama se je ta člen sprijel in zlil v en glas s končnicami pridevnika samega. Sled mu je sicer ostala v razliki, ki je mej naglasom pridevnika določne oblike, ali ta razlika ni bila vselej zadosti očitna. Člen, dasiravno v dotičnih oblikah vže obsežen, se jim je začel vnovič pristavljati, seveda zdaj ne več zad in ne več *ji, ja, je*, temuč *ta, ta, to*; in sicer v tistih primerih se to godi, kader se hoče mej stvarmi istega imena ena ali druga po lastnosti ali številu določiti. Ako prodaja kerčmar dvojno vino, eno boljše, drugo slabše, in pivci poznajo eno in drugo, pokliče, kedor more, »poliček *ta dobrega*« (Nanos str. 95), ako ima gospod več sukenj, eno zeleno, eno sivo, eno črno itd., obleče npr. ob delavnikih enkrat *ta zelēno*, enkrat *ta sīvo*, ob nedeljah pa *ta črno, ta lēpo, ta prázniško*. Oče v evangeliju, ki je imel dva sinova, je *ta mlájšemu* izplačal dediščino; in ko se je vrnil zgubljeni sin, je vkažal oče prinesiti iz mej raznih *to prvo süknjo*, kaker pravi Küzmič (τὴν στόλην τὴν πρώτην) in zaklati *to krmлено tele*, to je iz mej telet, ki jih je imel v hlevu »*ta pītano*« τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν. Po Trubarju je rekel oče: »Pernesite semkaj *uno* pervo dolgo sukno... inu perpelajte *unu* debelu tele.« Tukaj je člen *unō, unu*, kar pač menda ne more biti germanizem; ako pa ni germanizem *uno, unu*, tudi *tu* ne more biti germanizem, kar stoji berž dalje: »oča je zaklal *tu* debelu tele«. — V takih primerih torej mi v resnici čutimo potrebo nekega določnega člena in naše ljudstvo ga v resnici vedno rabi. Ali se ga je od Nemcev navadilo? Pač ne, ker ga ne rabi, kjer ga Nemci tudi rabijo to je pred samostalniki, temveč le v primerih, kjer so ga rabili stari Slovenci, po potrebi domačega jezika.«

7.3.1 Slovenski knjižni jezik je ta določni člen po nepotrebnem zavrgel. Sedaj, ko se v okviru knjižnega jezika ločita zborni in pogovorni jezik,⁵⁰ lahko rečemo, da so oblike s *ta* v pogovornem jeziku v precej prosti variantnosti z oblikami brez *ta*. Za zborni obliko jezika pa *ta* po 150 letih ni sprejemljiv (samo citatno, kot stilno zanimivost ga v ljudski povesti, zlasti pa pravljici uporablja Finžgar kot znamenje ljudskosti).

8 Temu je treba dodati še tipologijo rabe člena.

⁵⁰ Prim. J. Toporišič, Slovenski pogovorni jezik, SR 1970, 55—70.

8.1 Imamo jo pri Isačenku v njegovem Narečju vasi Sele na Rožu,⁵¹ kjer beremo, da se *ta* (in njegovi narečni ustrezni) rabijo: 1. pred substantiviziranimi pridevniki, 2. pred, vrstilnimi števnikmi takrat, če ima enakšna nemška zveza določni člen, 3. v zvezah adjektiva s substantivom na isti način kot v nemščini.

Isačenko si sam oporeka, ko na enem mestu⁵² pravi, da »slovenska narečja /.../ večkrat rabijo samostalnike in pridevnike s proklitičnimi besedicami, kakršne služijo nemščini kot določni člen. /.../ Iz tega pa še ne sledi, da imajo te slovenske proklitične besedice značaj določnega člena,« nato pa drugje:⁵³ »/S/lovenski proklitični *tI (ta)* /.../ ima z nemškim členom samo eno skupno službo, namreč določevanje.«

8.1.1 Po našem, in po slovensko slovničnem izročilu, je prav to določanje najvažnejša služba člena, izražanje spola in števila (kar je bilo v slovenščini, kot kažejo Škrabčevi primeri, in je ponekod menda še tudi v rabi) se je samo opustilo kot spremljevalna nerelevantnost. Pač pa ni treba pojma člen spodrivati s pojmom spolnik, kakor v navedenih delih počne Kolarič.⁵⁴ Isačenkova misel, da bi Slovenci rabili določni člen ob samostalniku, zavaja, če se pri tem ne omejimo na posamostajljene pridevniške besede, zlasti pridevnike in vrstilne števnikmi (vendar npr. v bohinjskem narečju⁵⁵ najdemo določni člen tudi ob zaimkih: *Ana se je womościwa z anem tačem, k ga je še ana druga jmewa rada. Ta ta druga je bwa tkuj jezna...*). Raba pred samostalnikom je, kot smo videli, neljudski germanizem.

8.2 O določnem členu je po tem pisal še Rudolf Kolarič.⁵⁶ Kolaričev primer za rabo določnega člena pred samostalnikom (*ta — Miroslav Vilhar*, v drugi varianti: *ta... Miroslav Vilhar* ipd.) ni pravi člen, ampak kazalni zaimek, kakor pripominja deloma sam Kolarič (»deloma se občuti še kot kazalni zaimek«); Kolaričeva točka b) (»ta drugi naj pride«, »ta stari naj gre«) se da izpeljati iz točke c) (»ta starši sin«, prim. *Kateri sin?*, odgovor: *Ta starši*). Od tod pač tudi določni člen pri posamostajljenih pridevniških besedah.

8.3 Po Kolariču se je problema člena dotaknila (sicer v obširnejšem razpravljanju) še M. Orožen.⁵⁷ Tu se poleg obširnejših potrditev rabe

⁵¹ Ljubljana, 1939, 89—90.

⁵² N. m., 80.

⁵³ N. m., 90.

⁵⁴ Gl. opombo 44.

⁵⁵ Cit. po Tine Logar, Slovenska narečja, 1975, 17 (ustrezno besedilo zapisala Milica Russi).

⁵⁶ Gl. cit. pod 44.

⁵⁷ Gl. cit. pod 45.

iz zgodovinskih besedil (imamo jih tudi pri Kolariču) prihaja do misli, da se je člen *ta* oddaljil od zaimka *ta* s tem, da je zaimek prevzel členek *le*, ki da torej ni »prazen poudarni navezek, kakor se domneva, ampak še nadalje v jeziku ohranja svojo neopazno razlikovalno pomensko funkcijo med členom in kazalnim zaimkom (*ta stara* : *tale stara žena*)«.

8.3.1 Tisti *le* imenuje navezek pisec teh vrstic,⁵⁸ vendar zanj nikakor ne trdi, da je prazen, ampak da »oblike *z-le*, *le-* in *-šen* izražajo večjo določnost, kot zaimki brez njih. *Tale* pomeni nekako *ta tukaj, glej ta, prav ta*«. To je pa nekaj čisto drugega kot »prazen poudarni navezek«. Mislim, da je prav v tej njegovi vlogi razlog za pristop h kazalnim zaimkom sploh (ne *le k ta*), ne pa pri M. Orožen omenjeni. (Do oblikovnega prekrivanja razen tega prihaja tako samo na papirju, in še to sedaj *le* za oblike na *-a*), sicer pa je razlika tudi tu v naglašenosti : *ta* člen, *tá* kazalni zaimek.)

9 In sedaj še *k* nedoločnemu členu. Nedoločni člen ni z ničimer povezan z določnim *ta*, ampak je vezan na samostalnik.

9.1 O tem, da je povezan s samostalnikom, je pri nas prvi (jasno) pisal Škrabec,⁵⁹ ki naj bo tudi glede tega dobesedno naveden: »Vsaj nekedaj se /.../ »storije« niso začenjale, kaker beremo v »Bisernicah«, n. pr. »Mačcha je imela pastorkinjo. Mož je šel v lozo po drva. Mož je šel po steljo. Pri grofu je služil čoban« itd. Tako se pravi, ko se govori o že znani in imenovani mačehi, o znanem možu ali grofu. Mož je »*der Mann*«, grof : *der Graf*«. Ko hočemo kaj povedati o kakem možu, ki je poslušalcu še neznan, pa bomo rekli: *en mož* ali pa (v pomenu »*ein gewisser*« ali podobnem): *neki mož*. Nedoločni člen nikakor ni germanizem; vsi slavenski jeziki ga imajo. /.../ Najdejo se pač tudi primeri brez nedoločnega člena, ali za moje uho tako pri nas ni po domače.«

Škrabec je torej tudi prvi pri nas, kolikor mi je znano, povezoval nedoločni člen z določnim, in to pri samostalniku, ne v zvezi s pridevnikom (četudi posamostaljenim).

9.2 Če postavimo sedaj drugega ob drugega pridevnik in samostalnik, dobimo glede člena naslednjo podobo:

	Pridevnik	Samostalnik
Nedoločno	mlad	en človek
Določno	ta mladi	človek

⁵⁸ Slovenski knjižni jezik 2, 1966, 135 in 136.

⁵⁹ CF, XXVI/1909, 9 c; način »podčrtavanja« naš.

Pridevniki si določnost »krepijo« s členom *ta*, samostalniki, ki so po definiciji določni, pa nedoločnost izražajo s členom *en*. To je gotovo samostojen razvoj slovenskega jezika v tem smislu, da so mu drugi, če so enaki, le vzporedni, ne pa posnemani vzorci.

9.2.1 S tega stališča je torej nenatančno, če Kolarič⁶⁰ *ena mačka* in *ena stara babura* stavi pod dve različni točki, ko vemo, da se nedoločni spolnik (po naše prav člen) rabi le ob samostalniški besedi, najsi bo gola ali z določilom (tudi desnim: *ena babura iz Koritnice* ali *ena stara babura iz Koritnice*). Ne gre pa za člen v primerih Kolaričeve c)-kategorije (*enih pet minut*): tu je zaimsek približnosti (prim. *kakih pet minut*).

9.2.1 In še h Kolaričevi misli, da bi bil »/s/ spolnik /.../ v slovenščini sintaktično ali bolje, stilno sredstvo, ne pa morfološko, kakor n. pr. v nemščini, italijanščini«. ⁶¹ Mislim, da je oblikoslovno-skladenjsko sredstvo (saj je vendar oblikoslovje najožje povezano s skladnjo, kakor je spolnik menda sploh), stilističen pa je člen v smislu pogovornosti oz. nezbornosti. Do tega stanja je došel, kakor nas uči M. Orožen,⁶² po »zaslugi« Ravnika, oz. kot vemo, zaradi prevelike puristične vneme začetka 19. stoletja, ko so naši preroditelji izganjali iz slovenskega knjižnega jezika po nemškem uporabljani člen, pa so pri tem zavržli še slovenskega.

9.2.2 Škrabec je (podobno kot pred njim Metelko za določno obliko pridevnika ob primerjavi ustreznih rabe členov v nemščini, prim.: »/Z/ določno obliko/ se nadomešča določni člen drugih jezikov; *bélə krəh* das weiße Brot, in *bél krəh* ein weißes Brot)⁶³ intuitivno prišel do spoznanja, da je mož »der Mann« itd. Sam sem do pojmovanja o določnosti samostalnika (kar sem uvedel tudi v Slovensko slovnico)⁶⁴ prišel po drugi poti. Iz tradicionalnega vedenja, da se pri nedoločnih pridevniki rabi v samostalniški vlogi njih določna oblika (ali pa edina, ki jo imamo prav tako za določno), se nam je v regensburškem tečaju slovenščine⁶⁵ pojavila domneva, da bi morebiti bila za slovenski samostalnik tudi sicer značilna določnost. Ta hipoteza se je pri meni nato oprla na znane primere *Fanta sta prišla* (nam znana) nasproti *Ena fanta sta prišla*⁶⁶ (katera koli), prvo torej določno, drugo nedoločno.

⁶⁰ N. m. (v JiS), 77.

⁶¹ Določni in nedoločni spolnik v slovenščini. Kategorije njune rabe, ZFl. 1961/62, 170: »/S/ spolnik v slovenščini ni morfološki element /.../, ampak sintaktični in še bolj stilski element.«

⁶² N. m. pod 45, 112: »V Ravnikaevih delih (Zgodbe Svetiga Pisma sa Mlade Ludi, 1815) pa določni in nedoločni člen izgineta iz knjižnega jezika.«

⁶³ Lehrgebäude, 1825, 193.

⁶⁴ Toporišič, SS 1976, 211.

⁶⁵ L. 1973.

⁶⁶ Prim. F. Jakopin, Slovenska dvojina in jezikovne plasti, JiS 1966, 98—104.

9.5 S Škrabčevu mislijo, da poznajo nedoločni člen (ali vsaj zaimek) tudi drugi slovanski jeziki, pride pod vprašaj tudi Isačenkova misel, izrečena v knjigi, ki smo jo že citirali: »Nedoločni člen je narejen po vzorcu bavarskih narečij, tudi obseg njegove službe je isti, saj se rabi v vseh številih (nemški knjižni jezik tu pozna samo ednino). V ednini stoji tam, kjer ga ima tudi visoka nemščina.«⁶⁷ Mislim, da je bolj verjetna Škrabčeva razlaga.

10 Razpravljanje o določnosti oz. nedoločnosti v slovenščini končujemo na mestu, ko bi kazalo odgovoriti na vprašanje, kakšna je s stališča naše teorije natančna razvrstitev obeh členov v slovenskem nezbornem besedilu. O tem pa morda kdaj drugič.

⁶⁷ N. m., 90.

РЕЗЮМЕ

Категорию определенности/неопределенности надо систематически учитывать не только у имен прилагательных, но и у адъективных слов вообще, а затем еще и у имен существительных.

У адъективных слов различается словесная определенность от формальной: т. н. неопределенные прилагательные имеют и определенную форму, все другие прилагательные являются определенными смотря на то, выражают ли свою определенность помощью соответствующих морфем (-i и т. д.), или нет. В общем надо сказать, что неопределенные прилагательные (кроме конверзных примеров), как правило, имеют для им. п. ед. ч. м. рода морфему -ø (они являются вместе с тем и качественными прилагательными), определенные прилагательные (относительные, притяжательные и количественные), что касается последнего, между собою различаются: относительные имеют, как правило, все морфему -i (с исключением тех с окончанием -ov/-ev или -in), притяжательные, как правило, имеют морфему -ø, только прилагательные, оканчивающиеся на -ski и т. д. и обозначающие общую принадлежность, имеют морфему -i. Это значит, что притяжательные прилагательные образуются при помощи нескольких окончаний, их число больше, чем это считают традиционные грамматики. Количественные прилагательные имеют формально форму неопределенных прилагательных, т. е. морфему -ø или -o. Местоименные адъективные слова различаются от местоименных тем, что определенности этих слов нельзя выразить морфемой -i при исходной основе, а лишь при супплетивной (следовательно: *tak* — *ta* противоположно *lep* — *lepi*).

Историческое развитие показывает, что уменьшается число примеров, когда различное качество ударного гласного выражает определенность, а тонематические различия у определенных форм с *ta* теряются за счет циркумфлектированных форм, вследствие чего появляется акутированность форм с членом *ta* практически очень редко, хотя в истории словенского языкознания наличие этой формы подтверждено на более обширном материале.

Словенское грамматическое наследие (Шкрабец) и теоретическое мышление показывают, что определенный артикль при адъективном слове появился в словенском языке без посторонних влияний и, конечно, не является германизмом, но при существительном такой артикль германизм (исключением является субстантивированное прилагательное).

Имя существительное, согласно дефиниции, определено; для обозначения неопределенности в нелитературном (частично и в литературном) языке употребляется (разумеется, только в определенных, достоверно все еще не установленных примерах) артикль *en* — во всех родах, числах и падежах, это, само собою разумеется, лишь частично отвечает положению в немецком литературном языке. Неопределенный артикль произошел от неопределенного местоимения *en*, мы его находим и в других славянских языках. Словенский книжный литературный язык из-за пуристических тенденций (т. е. в борьбе против члена *ta* при существительном) вычеркнул 150 лет спустя оба члена: в литературном разговорном языке они сохранились как варианты, а в диалектных и местных говорах они удержались, хотя в записях этих говоров они не засвидетельствованы в полной мере (частично это «заслуга» тех, кто записывал эти говоры).

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

P. SCHERBER, SLOVAR PREŠERNOVEGA PESNIŠKEGA JEZIKA

Slovar Prešernovega pesniškega jezika (v nadaljevanju P. slovar), ki ga je izdelal Peter Scherber, izdala pa 1977 založba Obzorja, ima nad 400 strani leksikonskega formata. Obsega slovensko-nemški predgovor in uvod, konkordančni slovar z dvema pododdelkoma (občna imena; neslovenske besede in lastna imena), frekvenčno preglednico in kazalo Poezij z zaporedno oštevilčenimi pesmimi.

V Uvodu avtor predstavlja namen in opisuje potek svojega dela; posebej razlaga tip konkordance, ki si jo je izbral za prikaz P. besedišča, ter utemeljuje, zakaj se je odločil za izpis po Kosovi izdaji Prešerna. Nato uporabniku pojasnjuje način branja slovarja ter ustroj gesel, besednih oblik in konteksta. V člankih in referatih, ki jih je avtor objavil že pred izidom slovarja, je opisal tudi zapleten način tehnične obdelave slovarskega gradiva z nekaterimi izvornimi rešitvami.¹ Uvod v slovar je pregleden, vendar jezikovno šibek, na nekaj mestih kar neberljiv. Prim.: Zato dokazuje ta konkordanca vse Prešernove besedne oblike, tudi na videz manj pomembne, ampak vendar visokofrekventne strukturne besede s polno navedbo besedila (str. VII). Ali: Zaradi vnesenega besedila »Zdravljice«, ki ga je cenzura grajala in ga je Prešeren pred tiskom izpustil, zaradi manipulacije, ki jo najdemo v vseh meni znanih izdajah, je bilo za naš namen sestavljeno prvotno besedilo necenzuriranega rokopisa pred tiskom (str. IX). Posamezni stavki so napačno prevedeni; razumljivi postanejo šele ob primerjavi z izvornim besedilom. Prim.: Vrsta imen, ki v izdaji iz 1847. leta še niso bila pisana z veliko začetnico, je v dani celotni izdaji iz 1965-66. leta pisana z malo začetnico (str. IX—X). (Eine Reihe von Namen, die in der Ausgabe von 1847 noch gross geschrieben waren, fanden sich in der massgeblichen Gesamtausgabe von 1965 in Kleinschreibung (str. XVII).)

Kljub pojasnilom v uvodu ali pa prav zaradi njih je bralec slovarja presenečen že ob osnovnih izhodiščih: ob naslovu knjige, ob viru za popolni izpis in ob okvirnih statističnih podatkih.

Knjiga z gornjim naslovom bi morala vsebovati vso P. pesniško leksiko, ne samo leksiko Poezij; torej tudi besedni zaklad tam neobjavljenih P. pesmi, pesmi iz (ustnega) izročila, inimprimabilij, variant ipd., s pogojem seveda, da razumemo izraz pesniška leksika v ožjem smislu. Vendar Scherberjeva knjiga ne prinaša niti tega, kar trdi sestavljavec v Uvodu. Slovar vključuje po Kosu sicer Zdravljico, tri v izdaji 1847 izločene puščice ter iz Turjaške Rozamunde izpadli verz, zanemarja pa naslov knjige, naslove pesmi, oddekovne naslove, podnaslove, moto, posvetilo, akroštiha, didaskalične nadpise in seveda tudi (v tem se strinjamo) tehnična besedila, opombe, popravke, številke, znake ipd. Zaradi tega je bilo po eni strani ilustrativno in frekvenčno okrnjeno gradivo gesel, izkazanih v slovarju, po drugi pa je izpadla iz njega cela vrsta P. leksemov — od občnih imen *bahač, čebelar, doktor, novičar, orglar, svet, uvod, vzrok, zagovor* pa

¹ Poleg literature, ki jo navaja Scherber v knjigi (str. VII), je poučno zlasti njegovo predavanje v Sarajevu decembra 1977 (ciklostil).

gazela, glosa, šestomerjevec, glasnik, udar preko pridevnikov neiztrohnjen, nezakonski, nezlat, soneten, zabavljiv do lastnih imen France, Prešeren, Primicova (Julija), Matija, Langus, Smole itd.

Kosova izdaja P. Zbranega dela je sicer dovolj zvesta P. besedilu, vendar ne toliko, da bi bilo mogoče resno zagovarjati popolni izpis iz te izdaje namesto iz Poezij 1847. Res je, da je to izdajo (faksimile) zlasti v tujini težje dobiti kakor Kosovo izdajo, res je tudi, da ima besedilo izvornika precej tiskarskih napak² in pisnih nedoslednosti. Toda tudi Kosova izdaja ima nedoslednosti in napake, ki jih je Scherber mirno prenesel v slovar, poleg tega pa je Kos naredil v besedilu nekaj korektur, ki bistveno posegajo v P. jezik in stil (za izdajo, kakršno predstavlja zbirka Slovenski klasiki DZS, so morda še sprejemljive); tudi te je Scherber sprejel v avtorski slovar, čeprav bi moral le-ta že zaradi narave stvari same imeti strožja merila glede osnovnega besedila.

Kos je svoje spremembe v Zbranem delu skrbno utemeljil. Kljub temu se ob prenosu določene besede v slovar v spremenjeni podobi pojavlja vprašanje, kaj je pravzaprav P. leksika. Z današnjega pravopisnega stališča so dopustne spremembe *po noči* > *ponoči*, *v časih* > *včasih*, *celand* > *cel dan*, toda dejstvo je, da se s tem načinom iz P. slovarja izločajo P. oblike ali vanj dodajajo take, ki niso njegove. Prešeren je uporabil v Poezijah besedo *semtertje* dvakrat; enkrat je pisana skupaj, enkrat narazen. Kos je obliki poenotil, Scherber ju je dal v slovar, kjer potem izvemo, da je P. prvotno besedno zvezo *sem ter tje* rabil le v univerbizirani obliki *semtertje*. O tem, da nastopa v tej prislovni zvezi veznik *ter* tudi kot samostojen člen, slovar molči; in vendar je to edini dokaz za obstoj veznika *ter* v Poezijah. Enako so prikrita dejstva, da v Poezijah dejansko eksistira glagol *morati*, da je P. uporabil preglasno obliko *pubčev* (pa naj je te oblike vsilil korektor ali ne), da P. praviloma ni rabil predloga *s* pred besedo *seboj* oz. *sabo*, da je nasploh pisal samo predlog *z* in ne tudi *s*, kot kaže P. slovar, ipd. Tudi to so podatki, ki utegnejo zanimati jezikoslovca.

In narobe: če Kos ni izpeljal posplošitev ali če je celo sam ustvaril pisne različke, potem dajejo podatki v slovarju preobrnjeno podobo resnice. Tako je npr. z besedami *opolnoči*, *pokonci*, *znabiti*. Prešeren je dvakrat zapisal *o polnoči*; Kos je zvezo enkrat pustil, enkrat univerbiziral, in to stanje izkazuje slovar, ne da bi bila podatka kakorkoli povezana. Iz Kosovega besedila izvirajo še oblike *hrvaški* nam. *hrovaški*, *ko* nam. *kot* (str. 86), *nemalo* nam. *ne malo* (pri tem gre za pomensko razliko!), *neutruden* nam. *netruden*, *temnota* nam. *temota*, *vsevprek* nam. *vse vprek* ipd. Žal je prišel v P. slovar celo najnerodnejši Kosov lapsus, in to v enem šolsko znanih verzov: *podplat je koža in čez postala* (nam. *čez in čez*).

Še besedo, dve ob Zdravljici. Kos pravi (str. 237), da se njen natis »ravna po objavi v petem zvezku KČ oziroma v 'Novicah' (1848). Od obeh predlog odstopa samo v nekaterih pravopisnih podrobnostih.« Iz tega pojasnila in podobne formulacije na str. 231 bi lahko sklepali, da gre za isto besedilo v dveh objavah (čeprav so v nadaljnjih Kosovih opombah navedene nekatere razlike med njima), kar seveda ni res. Treba je upoštevati, da je iz KČ prišel verz »si spona, ki jih še težé«, iz Novic pa verz »Bog živi vas Slovenke« in³ da so

² Prim. V. Levec, Bodoča izdaja Prešernovih poezij, Ljubljanski zvon 17, 1897, 120—1. — F. Kidrič, Prešeren I, Ljubljana 1936, 395—6.

trije *ki* spremenjeni v *ko* oz. *ker*. Gre torej za Kosovo verzijo Zdravljice. V njej sta vsaj dve korekturi odveč. Oblika *jih* je znana samo iz KČ, vsi drugi zapisi imajo *jim*; ta oblika je tudi sicer pomensko in skladijsko bolj pogojena. Veznik *ko* v povedi »...naródi, ki hrepené dočakat' dan, ko, koder sonce hodi. prepír iz svéta bo pregnan« namesto zaimka *ki* daje besedilu smisel, ki mu ga P. ni dal. Beseda *ki* uvaja tu pravi prilastkov in ne kak navidezni časovni odvisnik, torej po globinski strukturi *dan brez prepírov (na vsem svetu)*. Takih prilastkovnih, danes nekoliko zaznamovanih zvez je v P. pesmih več, posamezne so ostale tudi v Kosovi izdaji. Prim. »Jokále so milo njene oči, ki zděj ji sréc za godca gori« (str. 87). Kosovo besedilo je bilo seveda tudi v teh primerih v celoti prevzeto v slovar. Vsi naštetí in njim podobni razložki med Poezijami 1847 in Kosovo izdajo izpričujejo, da predloga za znanstveno uporaben P. slovar ni bila pravilno izbrana; samo ob sebi je razumljivo, da tudi nobena druga dosedanja izdaja Poezij ne bi mogla nadomestiti izvirnika.

Naštetim okoliščinam, ki so povzročile spremembe ali celo izginotje posameznih P. besed, so se pridružile še vsakdanje napake pri izdelovanju slovarja: najbrž so se izgubili ali zamešali lističi z odtipkanim tekstom P. pesmi. Tako je npr. izgubljeni verz »Bil godec zagodel je kotiljón« (Poezije 86, Kos 89) prikrajšal geslo *biti* za dve enoti, geslo *godec* za eno enoto, povzročil pa je tudi, da v slovarju ni enofrekvenčnih gesel *kotiljon* in *zagosti*.

Na tak način seveda tudi ob vseh dosedanjih prizadevanjih ni mogoče priti do zelo preprostih ugotovitev, kot so: koliko pesmi imajo Poezije (Scherber pravi, da jih je 99, ker šteje Gazele za sedem pesmi, Sonetni venec za eno pesem, Krst pri Savici za dve pesmi); če se razstavi tudi Sonetni venec v enote, bi dalo celotno število pesmi v Poezijah 113 (Vidmar ugotavlja, da dosega vse P. pesmi »sto šestdeset enot, tudi če posamezne sonete 'Sonetnega venca', pesmi 'Gazel' in epigrame štejemo kot posebne enote«),³ koliko kitic imajo Poezije in koliko verzov oz. vrstic. Isačenko je izračunal, da imajo Poezije 3835 verzov,⁴ Scherber trdi (str. XIII), da jih imajo 3161, po podatkih v Inštitutu za slovenski jezik pa je v Poezijah 3123 verzov.⁵ Kako bi se po vsem tem moglo verjeti Scherberju, da imajo Poezije 2822 gesel s skupaj 16.878 različnimi besednimi oblikami?

Drugi del knjige z naslovom Konkordanca (str. 1–342) predstavlja jedro P. slovarja. Besedilo teče v štirih kolonah tako, da stoji v prvi geslo (sodelavci Slovarja slovenskega knjižnega jezika ga strokovno imenujemo *geselska beseda*, Scherber po tuji literaturi *lema*), v drugi koloni k temu geslu spadajoče pojavne oblike, v tretji lokusi po Kosovi izdaji P. Zbranega dela (stran — številka pesmi — številka kitice — verz v določeni kitici), v četrti koloni pa verz, v katerem se nahaja to geslo oz. njegova pojavná oblika. Za primer:

<i>ajda</i>	<i>ajde</i>	178 98 1 74	ležč, k' ob ajde žetvi, al pšenice
<i>ako/ak</i>	<i>ak</i>	11 2 5 3	ak se ne usmili kmalo,

Izdelava te vrste avtorskega slovarja (po Scherberju t. i. lematizirane konkordance) je neprimerno težja kot izdelava navadne konkordance, bodisi da se

³ J. Vidmar, Dr. France Prešeren, Ljubljana 1954, 60.

⁴ A. V. Isačenko, Slovenski verz, Ljubljana 1939, 20.

⁵ Pri zbiranju in pregledovanju podatkov z Inštituta za slovenski jezik mi je pomagala tov. Branka Kalan. Zahvaljujem se ji.

v njej navajajo zgolj lokusi določene besedne oblike bodisi da je geslu priključeno ustrezno besedilo. Scherber se je lotil dela z nemško vztrajnostjo in pogumom ter dobro rešil celo vrsto leksikalnih problemov, ki bi povzročili težave celo slovenskemu sestavljavcu slovarja. Pri tem se je naslonil na slovenske slovarje in Slovenski pravopis ter upošteval dosedanja dognanja prešernoslovcev o posameznih, danes neživih P. besedah, npr. *odlaš*. Kljub odločitvi, da bo gesla predstavil v modernizirani obliki, je pravilno prikazal glagolska tipa *udržati -am* proti *udržati -im*, ohranil izvirne oblike *doli*, *gori*, *saj* pa tudi *repetnica*, *znadnost*, *objemovati*, *oprašati* ipd. Dobro je rešil gesli *sam* in *samo* ter homonimijo pri *kos*, če se omejim na leksikografsko težja gesla. Škoda, da je takih premišljenih rešitev premalo.

Glavne pomanjkljivosti slovarja bi bile tele: gesla niso le pravopisno, ampak tudi strukturno spremenjena; ni jasno, kaj se spravi v okvir enega gesla; homonimnost ni razčiščena; pod določene tipe gesel so vključene besede, ki mednje ne sodijo; marsikatero besedo avtor ni razumel in jo je pritegnil pod napačno geslo ali je iz njene oblike skonstruiral nepravilno geslo; marsikaj se je zamešalo pri tehničnih opravilih. Pomanjkljivosti v izdelavi P. slovarja je precej, vsekakor toliko, da jih vseh ni mogoče navesti v tej oceni, zato bodo posamezne pravkar izrečene trditve ponazorjene z omejenim številom primerov.

Glede pravopisa se je Scherber naslonil (tako pravi sam, str. VIII) za črke A — Na na SSKJ, za nadaljnje črke pa na SP 1962 oz. na Pleteršnikov slovar. Rezultat: poleg oblik *izdajalec*, *kuševati*, *godčev* so v slovarju oblike *plesavec*, *cvečeolichen*, *Orfejov*. Po nepotrebnem so posodobljena gesla *ptič(ek)* nam. *tič(ek)*, *kopriva/kropiva* nam. *kropiva*, *lakomen/lakoven* nam. *lakoven*, *spričo/pričo* nam. *pričo*, *vislice/viselnice* nam. *viselnice*, *vprašati/prašati* nam. *prašati*. Navidezna arhaičnost takih gesel bi se dala odpraviti s sistemom vodilk; to velja tudi za besede, ki so splošno znane iz novejših izdaj Poezij, a so v izvirniku drugačne, npr. *obroditi* : *odroditi*. Opravopisiti bi bilo treba še gesli *šinkovec* (po pravilu v uvodu) in *varh*.

V uvodu ni podrobnejšega pojasnila, kaj pojmuje avtor kot geslo. Zdi se, da mu je bila glavno vodilo za ugeslitev zunanja oblika besede, močno neupoštevana pa je bila njena pomenska stran oz. besednovrstna pripadnost.⁶ Ta težnja mehaničnega razvrščanja se kaže najbolj očitno pri ločevanju navadnih glagolov in oblik ter glagolov in oblik na *se/si*, čeprav niti v tem pogledu delitev ni dosledna. V slovarju je takale težnja v osamosvajanju gesel: *bojevati* : *bojevati se*, *narediti* : *narediti se*, *opasati* : *opasati si*, *brati* : *brati se/si*, *nabrati se/si*, *jokati/jokati se*. Vendar so tudi te vrste gesla: *govoriti* (z vključenimi primeri *govori se*), *ljubiti* : *ljubiti se* (s primerom za recipročnost in s primerom za pomen 'imeti voljo, željo'), *napraviti* (z zgledom *se napravi*) : *napraviti se/si* (z edinim primerom *si napravi*), *obetati* (tudi z zgledom *se obeta*) : *obetati si*, *ogniti* (z edinim primerom *ogniti se*), *piti* (tudi z zgledi *piti se*, *piti si*). Prim. še *peti*, *pisati*, *praviti*, *razodeti*, *smeti*.

Scherber je sprejel pri tem več postopkov, ki zabrisujejo raznovrstnost P. besedišča in otežujejo dostop do informacije. Pod nedoločniško geslo so vklju-

⁶ Scherber se je čutil negotovega pri določanju gesel, zato se je skušal v uvodu zavarovati z nekaterimi ustrežajočimi in primernimi, a tudi z nekimi manj primernimi opombami (str. VIII—IX).

čeni vsi deležniki (pa iz nji izpeljani prislovi) in deležja, tudi ko besedilno nista izkazani niti nedoločniška niti osebna oblika glagola. Prim. *brati, hrepeneti, molčati, usmiliti se; izvoliti, obleči, polito, zaspati*. Pod izhodiščno pridevniško obliko so poleg navadnih pridevniških oblik za vse spole, števila in stopnje vključeni tudi predikativi, izpridevniški prislovi, samostalniška raba, zloženke s *pre-*, ki izražajo bodisi nadmerno ali splošno presežno stopnjo, pa tudi zloženke s *pre-*, ki so že zdavnaj leksikalizirane. Pod geslo *dober* so tako prišle oblike iz tehle zvez: *dobre volje; boljga srca, boljga žita, za bolji rabo, boljši jed, jed ne bode boljši, krompir narbolji; vse dobro je; dobro poznati, boljš' obdelan, boljši gosti, narbolj jezen, narbolj razkladati*. Pod geslom *bolj* so primeri: *bolj bolan, bolj lep, bolj spoštovati, bolj veselo*. Gesli *dober* in *bolj* nista povezani niti z vodilkama, čeprav gre v tipih *bolj bolan — narbolj jezen, bolj spoštovati — narbolj razkladati* za isto izhodišče. Scherber sicer postavlja v uvodu (str. XIII) pravilo, da uvršča »jasno obliko elativa ali presežnika« k »vsakokratnemu osnovniku«, drugače pa da ne, toda za zgled k pravilu rabi besedo *predrzen* in jo potem v slovarju zares uvršča pod geslo *drzen*; tega leksema pa P. sploh ne pozna. Prim. podobna gesla *drag, majhen/mali, mlad, nedolžen, slab*. Po citiranem redakcijskem načelu so v slovarju pod *pre-* samo štiri gesla: *prekmalu, preljubi, prevzeten, prezgodaj*, moralo pa bi jih biti vsaj dvajset. Toda kakšen je razloček med »/se je/ preljub'ga poprijela« pod geslom *preljubi* in med »od preljub'ga Avguščina« ali »preljubi plesavec« pod geslom *ljub*, če odmislimo samostalniško rabo, ki po Scherberju tako in tako ni merilo za geselsko osamosvojitve? V slovarju je ob geslu *ljub* še geslo *ljuba* (iz verza »Moja stara ljuba bo«), toda verza »nazaduje omeči se tvoja draga« in »za ženico dajte dragmu« sta uvrščena kar pod pridevnik *drag*. Prim. tudi gesli *nezvest* in *nezvesta*.

Največ napačnih gesel je nastalo zaradi nepopolnega znanja slovenskega jezika. Beseda *naj* iz verza »šel naj vsak sam bo skož življenja zmede« je uvrščena pod členek *naj* namesto pod zaimek *jaz* oz. *mi(dva)*. Zaimek *náj* [= naju/ ima v Poezijah ostrivec in se tako jasno loči od členka *naj*, ki ga nima. Pomanjkanje znanja jezika se najbolj kaže pri določanju glagolske prehodnosti oz. neprehodnosti ter dovršnosti oz. nedovršnosti. S tega stališča so napačna gesla *dozoriti* nam. *dozoreti, nastavljati* nam. *nastaviti* (1 ×) in podobno pri *ogniti, omladiti, polegati se, porekati, prisegati, segati, splesti, sprijeti, zakrčiti*. Gesla v slovarju so lahko sicer pravilna, a med primeri so taki, ki bi se morali geselsko osamosvojiti ali premakniti pod drugo geslo; prim. *daleč, dejati/deti, glej/lej, poldan, pura, razdejati, udariti/udriti, živeti*. Še nekaj spornih gesel: *drugačen, eden/en, kolikokrat, mnogokateri, nobeden/noben, ogniti, oživeti, poiti, polnoči, presneti, s/z/ž, spomlad, stesati se, stoter, šestnajst, tiger, volk*. Vprašanje, ki ga tu zaradi obsežnosti in zapletenosti sploh ni mogoče sprožiti, predstavlja slovarska obdelava leksemov s predponami *iz-* : *s-* : *z-* ali *u-* : *v-*.

Prešernovo pesniško gradivo je v slovarju nasploh precej zamešano. Primerjaj odnose med gesli *bran, braniti, braniti se, brati*, seveda glede na Scherberjeva redakcijska merila. Iz gesla *bran* bi moral biti izločen primer »prijazno dëlj mu tam ostati brani« in uvrščen pod *braniti*. Iz gesla *braniti* bi bilo treba odstraniti primer »Se dolgo ugovarjal, branil je« in ga postaviti pod *brantti se*. Iz gesla *braniti se* bi bilo treba izločiti primer »Vsi pravijo, de njemu svetost ne brani gnit'« in ga deti pod *braniti*. Iz gesla *brati* bi bilo treba izločiti verza

»nam v bukvah jezik svoj imeti brani« in »v zakoni vènder brani sad mi njeni« in ju uvrstiti pod *braniti*. Podobni primeri so še pri družinah *gora : goreti : gori, kal : kaliti in roj : rojiti*. Zablodelo gradivo daje poleg nepopolne informacije o pomenski strani določenega gesla tudi napačno frekvenco. Pod geslom *prise-gati* so tri ilustracije, toda prva bi morala stati pod geslom *prisega*, drugi dve pod geslom *priseči*; potrdila za obstoj gesla *prisegati* ni. Zaradi takih napak so iz P. slovarja med drugimi izpadla gesla *kapljati* (zdaj pod *kaplja*), *letina* (pod *leten*), *pišče* (pod *pisati*), *pese* (pod *pes*), *skrbeti* (pod *skrb*), *voliti si* (pod *oolja*), *zijalo* (pod *zijati*).

Navedki h geslu oz. njegovi pojavnimi oblikami ustreznega besedila v četrti koloni obsegajo redno eno vrstico. Ta zadošča kajpada bolj za formalno potrditev oblike kot za vsebinsko določitev pomena, da o spremnih pomenskih pojavih ne govorimo. Primerjaj verz: *ako ljubi; al sovraži; brate vse; zmotila nista me; dve sami zapeljale*. Šele naslonitev na kontekst bodisi na podlagi tiskanega vira ali po spominu more dati geslu pravo vsebino. Ker se je Scherber dosledno ravnal po v uvodu postavljenem načelu o enovrstični ponazoritvi, je moral pri določanju gesel sam segati čez to mejo. Gesli *zbrati si* in *zdrobiti se/si* imata za ponazoritev verz brez besedice *si*. Najbolj se je maščeval okleščeni verz »goré; — čas, Črtomír! je vzet' orožje« in zapeljal Scherberja, da ga je uvrstil pod geslo *gora* namesto pod *goreti*.

Prvi pododdelek slovarskega dela (str. 331) predstavlja trinajst »tujih besed... ki niso postale del slovenskega jezika« (str. IX). Med temi je dvanajst praviloma na izhodiščno latinsko oz. češko obliko deduciranih besed iz citatov ali polcitatov in beseda *ave*, ki pa bi tudi po Scherberjevih načelih morala biti pritegnjena med osnovno P. besedje. Rešitev, ki jo je s tem seznamom ponudil Scherber, je nesprejemljiva. Po utrjenih leksikografskih načelih predstavlja vsak tujejezični citat celoto in mora kot tak nastopiti v slovarju.⁷ Mutatis mutandis velja to za oblike *dulce et utile, dulce, utile* pa tudi za *musi*. Opravičljiv, a popolnoma nepotreben je spodrsrljaj v ugeslitvi *dies* (nam. *deus*).

Drugi pododdelek slovarskega dela (str. 332—342) je seznam lastnih imen iz Poezij. Izbor je narejen po pravilu, da velja za ime »načeloma vsaka beseda, ki ni pisana zgolj zaradi pozicije z veliko začetnico« (str. IX), in na podlagi Kosovega pravopisno predelanega teksta Poezij. Kljub preprostemu teoretičnemu izhodišču je prišlo do hudih napak. Verz »Béli Hrovàt, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovènci ne drúgi« (Kos 117) je dobil pri Scherberju obliko »Béli hrovàt, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovènci ne drugi« (str. 8) in bil nato po citiranem pravilu uvrščen pod geslo *bel* z dodano kazalko na *hrovat*. Tega gesla pa ni nikjer v slovarju (niti pod veliko niti pod malo začetnico), pač pa je geslo *Beli hrovat*. Navodilo za rabo slovarja, podprto s takim zgledom, je več kot ponesrečeno (str. XIII). Prav tako je napačno razstavljanje dvočlenskih lastnih imen, ki daje pri Scherberju gesla kot *Bistriški, Blejski/Bleški*. Pravilno je ugeslena zveza *Ajdovski gradec*; vendar bi bila koristna še vodilka od *gradec*. Toda *Stari trg* je spet uvrščen kar pod *star* in *trg*. Napačna so gesla *Britanski, Druid, Feniks/Fenis, Filomela, Francoska, Juda, Luzijada, Pegaz* ipd. Nerazumljivo pa je, kako je prišlo pod lastno ime geslo *abecedar*, pa tudi *bog*, medtem ko je njegova ženska oblika ostala v osnovnem slovarju. Tako najdemo na dveh

⁷ Prim. Słownik języka Adama Mickiewicza, Wrocław 1962—.

mestih še geslo *ljubljana* (str. 132) in *Ljubljana* (str. 337). Nepravilna so gesla: *gorenjec*, *štajerka*, *štajerska* ipd. Sporni sta gesli *novice* in *slovenščina* (v pomenu 'Slovenci').

Tretji oddelek P. slovarja (str. 343–403) razvršča vse prej obdelano besedišče glede na pogostost. Pogostostna lista (lestvica) se začne z geslom *biti sem*, ki ima 1426 ponovitev, in se konča s skupino 1332 besed, ki so rabljene samo po enkrat. V listo so vključena vsa gesla iz slovarja.

Številčni podatki, po katerih je narejena frekvenčna lista, so točni, to je, izkazujejo število uporab vsakega gesla, kakor je predstavljeno v slovarskem delu. Vendar med drugim in tretjim delom P. slovarja ni nujno potrebne povezave. Vsako geslo bi moralo namreč že v drugem, slovarskem delu, imeti podatek o skupni pogostosti, zakaj samo na podlagi tega podatka je mogoče konkretno besedo najti v pogostostni listi in potem ugotavljati njena razmerja do drugih leksemov.

Praktična uporabnost oz. neuporabnost pogostostne liste izhaja iz že omenjenega osnovnega nesporazuma, kaj spada pod določeno geslo in kaj ne, kaj naj se izkaže na enem mestu in kaj na dveh oz. več mestih; od te odločitve je namreč odvisna pogostostna uvrstitev marsikatere besede. Zato so najmanj problematični podatki o samostalnikih in pridevnikih oz. pridevniških besedah (ob upoštevanju seveda, da je pod pridevnik vključen tudi izpridevniški prislov ipd.), nezanesljivi pa so podatki o glagolih in o večini slovničnih besed. Posebej neenotno je obravnavana homonimija in konverzija. Naj pokažemo na nekaj zgledih, kako relativni so podatki o pogostosti gesel celo na vrhu lestvice in kako previdno bi bilo treba delati sklepe glede na rang listo.

Rečeno je bilo, da ima glagol *biti sem* pri P. zelo visoko mesto,^{8, 11} zlasti v primerjavi z drugouvrščenim leksemom, saj gre za razmerje 1426 : 606, to je 1 : 2,35. Dejstva so nekoliko drugačna. Podatki o pogostosti pesniškega jezika prve polovice 19. stoletja, kakor se kaže npr. v Kranjski čbelici, povedo, da se uvrstitev glagola *biti* pri P. pogostostno sklada s pogostostjo pesniškega jezika v KC, le da je razloček med prvo in drugo besedo na P. pogostostni listi res nenavadno velik. Pogostostna razmerja med prvim in drugim leksemom so v nekaterih pogostostnih listah taka: KC 318 : 296, Novice 612 : 566, slovenska pisma Čopu 77 : 75, sodobni knjižni jezik 9722 : 7958.⁹ Če bi bila pogostostna oznaka P. glagola *biti* po Scherberju pravilna, bi to predstavljalo polom trditve, da je moč slovenskega stavka v povedkovem glagolu. Od kod razlika? V Scherberjevi frekvenci *biti* so zaobseženi podatki o rabi *biti sem* ..., *nisem* ..., *bom* ..., *bil* ... (v samostojni in vseh pomožnih rabah) ter *bi*. Morfem *bi* bi se moral slovarsko obravnavati kot oblikoslovni členek. Poleg tega pa bi bilo treba premisliti, kako porazdeliti 152 ponovitev oblike *bil* v različnih funkcijah (vez — oblikovni glagolski morfem). S temi odbitki bi se pogostost P. glagola *biti* precej približala standardu pesniškega jezika prve polovice 19. stoletja (čeprav bi ostal *biti* še vedno pozornost vzbujajoč leksem).

Podobno je z nekaterimi drugimi visokofrekvenčnimi besedami. Členek *ne* je uvrščen z 280 rabami na 6. mesto. Ker so bile oblike *nisem* ..., *nimam* ...

⁸ A. I., P. Scherber: Slovar Prešernovega pesniškega jezika: konkordanca in pogostnost, Delo 31. 3. 1978, str. 7.

⁹ Vse citirano gradivo je z Inštituta za slovenski jezik.

nočem... štete le po enkrat pod ustreznimi glagoli, je P. nikalnica na videz šibka. Dejansko pa se nikalnica pojavlja 156-krat tudi pri *biti*, 11-krat pri *imeti* in 9-krat pri *hoteti*, to je skupaj 176-krat. Pod tem vidikom se členek *ne* s 456 ponovitvami premakne kar na tretje mesto lestvice; ta uvrstitev pa bi raziskovalce brez dvoma spodbudila k razmišljanju o P. zanikanju.

Stilno, estetsko in sociološko zanimivo je razmerje med osebnimi zaimki. Po Scherberju imajo le-ti naslednja mesta na pogostostni listi: 2. *on* (606-krat), 4. *jaz* (307-krat), 8. *ti* (206-krat). Na prvem mestu se nahaja torej izrazita nelirska prvina.¹⁰ Ali gre za posebno strukturo P. lirike? Na hitro roko opravljena primerjava s podatki o pogostosti teh zaimkov v KČ izkazuje isto zaporedje, le z drugačnimi kolikostnimi odnosi: 4. *on* (186-krat), 5. *jaz* (185-krat), 7. *ti* (120-krat). Toda ob primerjavah bi bilo treba upoštevati, da so pri Scherberju pod te izhodiščne oblike uvrščene tudi vse dvojinske in množinske oblike (torej gre za drugačno rešitev kot recimo pri *človek: ljudje*) in da so pod tako geslo (npr. *on*) štete tudi nevtralizirane, tj. pridevniške oblike *tipa nje oča* (77-krat) ter členka *ga* (2-krat) in *jo* (5-krat) ipd. Če bi se računali podatki tudi za KČ po Scherberjevi metodi, bi se pogostost pesniškega jezika KČ pokazala v drugi podobi: 3. *jaz* (276-krat), 5. *on* (186-krat), 6. *ti* (165-krat), torej z drugačnim zaporedjem zaimkov, a s kolikostno bolj po Prešernovo usklajenimi odnosi.

Nekaj takega se lahko trdi o predlogih. Predlog za stoji po Scherberju na 25. mestu in ima 69 ponovitev. Če pa se pri pogostosti upošteva tudi njegovo pojavljanje v predložnih zaimenskih zvezah (*zame, zate, zanj, zase* itd.), se mu ponovitve povečajo za 19, s tem pa se opazno premakne na lestvici, in sicer na 19. mesto.

Podobno pozornost kakor glagol *biti* so na podlagi Scherberjevega seznama zbudili nekateri samostalniki, npr. *srce*. Poniž je zapisal: Med pomenskimi besedami se pojavlja le samostalnik *srce* s 112 pojavitvami, kar je s stališča danes znanih slovarjev pesnikov in pisateljev v evropski literaturi zelo zanimivo in tudi presenetljivo dejstvo.¹¹ Sklep je bil napravljen nekoliko prehitro. Beseda *srce* kot najmočnejši samostalnik pri P. se na pogostostni listi res nahaja že na 16. mestu. Toda besedišče KČ ima besedo *srce* kot prvi samostalnik celo na 9. mestu. Sicer pa *srce* tudi po Začasnem frekvenčnem slovarju¹² v slovenskem knjižnem jeziku nasploh zaseda 2. mesto med samostalniki.

Oddelek s podatki o pogostosti P. besed se torej lahko uporabi za splošno orientacijo, pri ev. sklepanjih in primerjavah pa je treba upoštevati posebnost njegove zgradbe in možnost napak, izvirajočih iz nepopolnega P. slovarja. Za zanesljivejše analize bi bilo treba izdelati merila, kako in pod katerimi gesli se evidentirajo posamezne pojavne besedne oblike.

Prešernov slovar je izdan razkošno, skoraj potratno. To velja najbolj za tretji oddelek, v katerem so pogostostni enokolonski podatki razporejeni na 59 straneh, čeprav bi jih bilo mogoče brez škode spraviti na tretjino oz. četrtno zdajšnjega prostora.

¹⁰ Prim. V. Kajzer, *Jezičko umetniško delo*, Beograd 1973, 397. — H. Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Ljubljana 1972, 210.

¹¹ D. Poniž, *O slovarju Prešernovega pesniškega jezika in usodi računalniške lingvistike na Slovenskem*, *Naši razgledi* 7. 4. 1978, str. 203.

¹² Prim. S. Suhadolnik, *Slovarski pripomočki*, *Jezik in slovstvo* 11, 1966, 6, 190—3.

Slovar ima nekaj tehničnih, tj. zlasti razvrščevalnih in abecednih napak. Te se najbolj odkrivajo pri homonimih in dvočlenskih geslih. Za vrstni red homonimov ni bilo določeno trdno zaporedje, čeprav pozna slovenska leksikografija, predvsem SSKJ, ustrezne rešitve; prim. § 16—19. Kljub Scherberjevi želji po homonimnem ločevanju besed je bila zadeva izpeljana le izjemoma v celoti in pravilno, večkrat na pol, v večini primerov pa je bilo homonimno gradivo mehanično uvrščeno pod eno geslo. Tudi če pustimo v nemar konverzne oblike in podobno, ostane precejšnje število besed, ki bi morale biti homonimno predstavljene, saj gre pri njih za različne, ustaljene besednovrstne kategorije, npr. *jutro, kaj, ljubiti se, na, neki, poročiti, raj*. Homonimi so bili tudi nedosledno označeni in neenako razvrščeni (prim. *vrh* : *zlat*), zato je iskanje po slovarju dokaj oteženo. Primerjaj boljše zadevne rešitve pri *biti, pasti, pred, prst* in slabše oz. napačne rešitve pri *gosti, klop, kos, moči, svet, svetel*.

Ker se bodo gotovo delali novi konkordančni slovarji, bi bilo ob Scherberjevem delu koristno ugotoviti, kako je prišlo na več mestih do abecednih pomot. Prim. besede *le-t/a/* (str. 128), *pot* (str. 209 in 210), *prst* (str. 222). Ali je napake zagrešil stroj ali človek? Če jih je stroj, kaj ukreniti, da bi se takim napakam ognili? Abecedni red je neutemeljen pri tipih *pastir — pasti padem — pasti pasem* : *peti — peti si — petica*. Tiskovnih napak skorajda ni; moti kvečjemu geslo *kamer* nam. *kamen*. Ponekod se isto besedilo na enem mestu ravna natančno po Kosu, na drugem pa je nekoliko drugačno, navadno v naglasih. Prim. pri besedi *Beli Hrovat* navedeni verz.

Scherber uporablja pri nas malo znane termine, npr. *homograf* za *homonim*, in operira z latinskimi kvalifikatorskimi oznakami, npr. *praep., suffix*, kar učinkuje v sodobni slovenski knjigi starinsko. Pojasnjevanje slovenske besede z nemško, npr. *vir* (*Fundstelle*) na str. X, je na Slovenskem nenavadno.

Slovar Prešernovega pesniškega jezika po vsem povedanem ni »zanesljiv pripomoček« in ni »brezhibno vzpostavljena konkordanca« in ne »brezhibna dokumentacija primerov besedil«, kot obljublja Scherber v uvodu (str. VII do VIII), predvsem pa ni to, kar napoveduje naslov knjige, saj ne zajema vsega besedišča P. Poezij, pa tudi samovoljno določeni izbor ni popoln.¹³ Je prvi poizkus, kaj in koliko lahko opravi stroj s človekovo pomočjo pri izdelovanju slovenskega slovarja. Ker je zlasti človek zmotljiv in stroj sam (še) ne zna misliti in delati, je doseženi rezultat konec koncev zadovoljiv, zlasti kot pouk, kako se bo treba izogibati napak, da pridemo kdaj do popolnega ali vsaj popolnejšega slovarja P. jezika in temu podobnih del. Avtor kljub znanstveni resnosti, vztrajnosti pri delu in zavzetosti za slovensko stvar ni zmožal naloge, saj premalo obvlada slovenski jezik oz. je preslabo izkoristil razpoložljive ustne in pismene vire o slovenski leksiki. Pravzaprav pa je Scherber najmanj kriv tega polovičnega uspeha — krivi smo mi, ker dela nismo opravili sami oz. ker njemu nismo dovolj pomagali. To velja tudi za založbo Obzorja, ker se ji ni zdelo potrebno dobiti lektorja, da bi temeljito pregledal vsaj uvod v slovar, čeprav je pohvaliti njeno izdajateljsko zavzetost.

Stanislav Suhadolnik
SAZU, Ljubljana

¹³ Zato dvomim, da bo ta slovar zadovoljil tiste, ki radi naštevajo neobdelane naloge slovenskega jezikoslovja, zlasti leksikografske. Prim. A. Lägroid, *Die russischen Lehnwörter im Slowenischen*, München 1973, 9 in 59.

POGOSTOSTNI SLOVAR RUSKEGA JEZIKA*

Pogostostni slovar ruskega jezika je sestavljen na podlagi izbora 1 056 382 besednih rab in obsega 39 268 besed iz besedil izbora. To je doslej najpopolnejši tovrstni slovar ruskega jezika; posvečen je spominu B. A. Larina.

Izdajanje prvih pogostostnih slovarjev sega v drugo polovico preteklega stoletja, ko sta nastala angleški in nemški slovar z namenom, olajšati tiskarsko tehniko in sistem stenografije, izpopolniti pravopis in metode pri poučevanju branja slepih¹. Prvi »šolski« slovar pa je nastal šele l. 1911². Prvi pogostostni slovar ruskega jezika je sestavil F. Mališ, sledili so slovarji H. H. Josselona, E. A. Štejnfeldtove, N. P. Vakarja — in obravnavani.

Temeljna naloga pogostostnih slovarjev je seznanjanje bralcev s stopnjo rabljenosti besed v jeziku. Ti slovarji so rezultat statističnih raziskav določenega besednega gradiva ter kažejo pogostost besed in količino besedil, iz katerih so besede vzete. Obravnavani slovar je rezultat dognanj, do katerih je prišla sovjetska leksikostatistika, tesno povezana s slovaropisjem in avtomatizacijo.

Pri nastajanju slovarja je sodelovalo okrog 100 ljudi s Filološke fakultete leningrajske univerze in iz Laboratorija za semiotiko Znanstvenoraziskovalnega inštituta za uporabno matematiko in kibernetiko gorkovske univerze. Pobudnik in vodja dela je bila L. N. Zazorina, ki je tudi obdelala teoretične osnove in praktična navodila za obdelavo besednega gradiva. Zazorina je napisala tudi načrt slovarja. Analitično slovnico in Uvod. Obdelavo gradiva na elektronskih računalnikih sta vodila V. A. Agraev in V. V. Borodin. Načrt za odpravo napak glosarja na elektronskih računalnikih sta napravila V. V. Borodin in V. M. Muratova. Poglavlje Statistični parametri slovarja je napisal E. V. Tisenko.

Slovar ima štiri dele: 1. Poročilo sestavljalcev; 2. Uvod; 3. Pogostostni slovar in 4. Dodatek.

V Poročilu se seznanimo s številnim timom znanstvenikov rusistov, matematikov in inženirjev, ki so sodelovali pri nastajanju slovarja.

Prva dva dela Uvoda govorita o namenu slovarja, njegovih virih, izboru računske enote in obdelavi besedil. Pomembna je ugotovitev, da v besedoslovju do danes ni rešeno vprašanje razmejitev živega besednega sestava sodobnega ruskega jezika. Slovar je bil narejen zato, da se določijo meje aktivnega slovarskega sestava žive besedne rabe sodobnega izobraženca. Glavni namen slovarja je, dati zadovoljive podatke o sodobnem besedju glede na zvrstnostno razločevanje. Slovar zajema štiri vrste besedilnih virov: umetnostno prozo, dramatiko, znanstvena in publicistična, časopisna in revialna besedila ter kaže na različna področja, kjer bi ga lahko s pridom uporabili. Ta pogostostni slovar prvič na široko zajema znanstveno-publicistični in poslovni jezik, tako značilna za področje množičnega občevarja, sicer pa se ravna po normalih besednega sestava ruskega jezika, kakor jih je obdelal leksikolog B. A. Larin. Na podlagi njegove razdelitve na štiri samostojna področja besedne rabe³ obsega slovar za vsako

* Častotnyj slovar' russkogo jazyka. Sestavljalci V. A. Agraev, V. V. Borodin, L. N. Zazorina, V. M. Muratova, Z. V. Tisenko. Moskva, Russkij jazyk, 1977. 955 str.

¹ Inostrannye jazyki v škole, 1967, št. 3.

² R. C. Eldridge, Six Thousand Common English Words, Niagara Falls, 1911.

³ Umetnostni, praktično sporočevalni, znanstveni in časnikarski jezik ter poslovni jezik.

skupino po 1/4, tj. 250 000 besednih rab. Ker avtorji nimajo dovolj zapisov iz praktičnega sporazumevalnega občevalnega jezika, so za obdelavo vzeli gradivo sodobne realistične dramatike in besedila javnega obveščanja, v katerih so prisotne tudi prvine občevalnega jezika. Poudarjajo, da poleg leposlovnega v občevalni jezik prodira tudi znanstveni slovar. Zato so v kartoteko virov vključili vidne sovjetske znanstvenike s področja fizike, kemije, biologije, mineralogije in zgodovine. Zajeli so tudi članke in govore Lenina, Kalinina in kongresno gradivo KPSZ, nenehno prisotno v tisku, sestavke pisateljev časnikarjev iz obdobja druge svetovne vojne (npr. A. N. Tolstoj, Leonov, Šolohov), od povojnih publicistov so zajeli članke N. M. Gribačeva. Viri za obdelavo časnikarskega jezika so bili časopisi Pravda, Izvestija, Sovetskaja Rossija (izdaja enega dne) idr.; vsak časopis so izpisali v celoti. Med revialnim tiskom so zajeli revije: Vokrug sveta, Nauka i žizn', Novoe vremja, Novyj mir in Junost'. Pri izpisovanju niso zajeli leposlovne proze, obdelali pa so reportaže. Slovar ni zajel jezika poezije in eksaktnih ved, zajema pa obdobje od Lenina in Gorkega do 60. let 20. stoletja. V vsaki izmed štirih funkcijskih zvrsti jezika je zajeto od 11 do 15 avtorjev. Tretji del Uvoda ima naslov Enote besedila in prvine slovarja.

Sledi Analitična slovnica slovarja. V nji so podana pravila za analizo samostalnikov, pridevnikov, števnikov, zaimkov, glagolov, prislovov, predlogov, veznikov, členkov in medmetov. Na koncu Uvoda so navedeni viri slovarja. Naj omenimo samo nekaj imen iz sodobne ruske besedne umetnosti: Antropov S. P., Gajdar A. P., Ovečkin V. V., Paustovskij K. G., Prišvin M. M., Sobolev L. S., Fedin K. A., Šolohov M. A., Arbuzov A. N., Bulgakov M. A., Lavrenev B. A., Rozov V. S., Simonov K. M., Štejn A. P. idr.

Tretji del obravnavanega slovarja, Pogostostni slovar, je sestavljen iz treh enot.

Abecedno pogostostni glosar je najvažnejši in najboljšežnejši njegov del. V njem je 39 268 različnih besed. Vsaka leksikalna enota glosarja ima naslednje količinske oznake: 1. pogostost: a) splošno pogostost glede na ves izbor; b) pogostost glede na število rab besede v vsaki izmed štirih funkcijskih skupin besedil (časopisno-revialna, dramska, znanstvena in publicistična, umetniško-prozna); 2. količino besedil glede na omenjene štiri skupine, v katerih je prisotna posamezna beseda.

Pogostostni glosar ima besede s pogostostjo 10 in več, vsega skupaj 9044 enot, razvrščenih glede na upadanje pogostosti. Najbolj pogost je *v* (*vo*) — 42 854, sledijo *i* — 36 266, *ne* — 19 228, *na* — 17 262, *ja* 13 839, *byl'* — 13 307, *čto* — 13 185, *on* — 13 145, *s* (*so*) — 12 975, *a* — 10 719, *kak* — 7425, *čto* — 6940 idr. Pogostost 100 imajo *vozrast*, *gromko*, *dym*, *želanie*, *zabota* idr., največjo pogostost 10, imajo *abscissa*, *bes*, *varen'e*, *denek* idr. Pogostost npr. 178 imajo *desjatok*, *krov'*, *otdel'nyj*, *pozдно*, *svoboda*, *xvata'*, *čuť*. V pogostostnem glosarju niso navedene besede s pogostostjo 1, skupaj 13 379 enot. Take besede so npr. *autozapodec*, *balkanskiy*, *vkleit'*, *gazetčik-professional*, *darmoed*, *židovski*, *zavod-avtomat* idr. Besed s pogostnostjo 1 je kar precej, preseneča pa, da so omenjene in še druge podobne v sodobnem ruskem jeziku tako redke.

V poglavju Statistična struktura slovarja je tabela s sedmimi kolonami. Najprej je zaporedno število stopnje, sledijo pa kolone absolutna pogostost, število besed z dano pogostostjo, nakopičena absolutna pogostost, nakopičeno

število besed (dva dela: absolutno in relativno število besed), relativne pogostosti in nakopičena relativna pogostost. Iz navedenih števil se dajo razbrati statistične informacije o vrstnem redu skupin besed z določeno pogostostjo, vsoto pogostosti posameznih besednih skupin idr.

V zadnjem delu *D o d a t e k* imamo seznama homografov, slovarskih in slovnčnih homonimov, popis nekaterih besed, ki niso zajete v slovarjih, npr. *zubator*, in vir, od kod je beseda vzeta. Iz Dodatka povzemamo, da je izbira besed dovolj reprezentativna in izraža lastnosti celote, tj. ruskega jezika. V tem delu imamo naveden tudi koeficient besedne raznolikosti slovarja. Količnik določa razmerje števila različnih besed (V) in števila vseh besednih rab (N):

$$C = \frac{V}{N} = \frac{39\,268}{1\,056\,582} = 0,0371.$$

Iz podatkov se vidi, da je veličina C odvisna od dveh faktorjev: od obsežnosti izbire besed in obsežnosti različnih besed, na katere vplivajo funkcijske in avtorske posebnosti izbranih besedil. Zaključni del navaja še štiri preglednice in pet diagramov. Iz 5. preglednice npr. razberemo pogostostne podatke za nekaj besed iz različnih funkcijskih zvrsti jezika: tako ima glagol *byt'* splošno pogostost 13 307, v časopisno-revialnih besedilih 2521, v dramatiki 5178, v znanstvenopublicističnih 2480 in v umetnostni prozi 3128. Tabela 4 govori npr. o pogostosti besednih vrst. Največjo pogostost ima samostalnik 26,65 — sledi glagol s 17,12 — najmanjšo samostalniško rabljeni pridevniki — 0,053.

Na podlagi obravnavanega slovarja so ruski jezikoslovci določili, katere besede se v vseh jezikovnih skupinah besedil uporabljajo največkrat. Število takih besed je 6440, kar predstavlja 868 577 besednih rab. Njihovo razporeditev po slovnčnih kategorijah prikazuje tabela 6. Zanimiv je podatek, da predstavljajo besede s frekvenco 10 in več 92 % vseh besednih rab. Diagram 2 kaže npr. količino različnih besed v odstotkih. Največ je besed z začetno črko P, najmanj pa na E in JU. Dodatek tudi govori o gradivu, ki ni zajeto v slovarju, a je že narejeno, tako: 1. abecedno pogostostna glosarja: znanstveno-publicistični in časopisno-revialni; 2. abecedno-pogostostni glosarji iz različnih besedil dramatike in proze; 3. abecedno-pogostostni glosar splošno rabljenih besed vseh štirih skupin besedil in 4. odzadnji slovar vsega zbranega gradiva.

Obravnavani slovar je pomemben zlasti zato, ker omogoča določevati rabo osnovnega ruskega besedja glede na različne vidike sodobnega slovaropisja. Prav bo prišel sestavljalcem učbenikov in slovarjev minimumov, s pridom ga bodo rabili pri strojnem prevajanju, transkripciji, prečrkovanju, avtomatičnem tisku, branju črkovnih besedil in še drugje. Morebiti je pomanjkljivost slovarja v tem, da besed ne razlaga, ne navaja naglasa, ne razločuje besed kot enot frazeološke in nefrazeološke rabe, kar pa je vse najti v 17-tomnem Slovarju sodobnega ruskega knjižnega jezika, ki ima 150 000 leksemov v najrazličnejši besedno-stilistični rabi. Pogostostni slovar ruskega jezika je nedvomno velik dosežek sodobne rusistike.

Jurij Rojs

Pedagoška akademija v Mariboru

PRVI SLOVAŠKO-SLOVENSKI SLOVAR

Prvi slovaško-slovenski slovar Viktorja Smoleja¹ je dvojezični slovar malega obsega s kakimi 15 000 slovaškimi besedami, razvrščenimi v gesla, s slovenskimi besednimi ustrezniki. Slovar je, kot pravijo Navodila za uporabo, »namenjen praktični rabi, hoče predstaviti izbran besedni zaklad sodobnega slovaškega jezika, kakor je v živi rabi in ga nahajamo v leposlovju včeraj in danes, v sodobni publicistiki, v poljudni znanosti in v pogovorni besedi«. Pri tem je sestavljaivec opustil vrsto besed, za katere je bil mnenja, da jih je mogoče razbrati iz podstav, iz katerih so tvorjene. Prav tako v slovar ni vključil »množice mednarodnih besed«. Upošteval jih je le, »če je njihova pisna in glasovna podoba močno drugačna od iste besede v slovenski redakciji«. V slovarju tudi ni besed, ki so po obliki in pomenu enake slovenskim.

Vsako geslo je opremljeno z osnovnimi slovničnimi podatki. Tako so pri samostalnikih navedeni rod. ed. in včasih im. mn., pri samostalnikih ženskega in srednjega spola tudi rod. mn. Pri glagolih so dane oblike 3. os. ed. in mn. ter včasih deležniki na -l. Vid je označen le pri dovršnih glagolih. Pri nekaterih pridevniki je naveden tudi primernik.

Razen samega besednjaka vsebuje slovar še Uvodni zapisek, v katerem sestavljaivec kaže zgodovino nastajanja slovarja, seznam virov in kratic ter dodatek Nekaj iz slovnice slovaškega jezika, v katerem so zelo pregledno predstavljena osnovna slovnična pravila.

Slovar je izzval že precej zanimanja, tako med domačimi² kot med tujimi strokovnjaki³. Ocenjevalci so mnenja, da zasluži vso pozornost in sestavljalca po vrsti hvalijo za pogum, s katerim se je lotil tega pionirskega dela. Vendar imajo tudi nekaj pomislekov. Večina je mnenja, da bi v slovarju kazalo nekoliko drugače urediti zelo bogato slovensko sinonimiko. Kot najbolj priporočljivo rešitev predlagajo ločevanje posameznih pomenov s številkami ali vsaj s podpičji. Razen tega pogrešajo vsaj osnovno ločevanje besed po zvrsteh, tudi časovno. Nadalje se ocenjevalci ne strinjajo v celoti z načinom, kako so v slovarju zastopane prevzete besede. Niso jim jasna merila, po katerih je nekatere vključil, drugih ne. Ocenjevalci hvalijo sorazmerno bogato predstavitev frazeologemov, vendar opozarjajo na nekatere probleme, ki so s tem v zvezi: niso jasno določene meje posameznih frazeologemov; včasih so vanje vključene tudi besede, ki niso sestavni del frazeologema. Kritiki opozarjajo tudi na nekatere spodrsnjaje pravopisne in skladenjske narave, ki bi jih sestavljaivec z lahkoto opravil z nekoliko tesnejšim sodelovanjem s slovaškimi leksikografi.

Naj mnenjem ocenjevalcev, ki so včasih priostrena prav do naštevanja tiskovnih napak, dodam še nekaj svojih misli. Ruski leksikograf in leksikolog L. V. Ščerba je trdil⁴, da bi sestavljalci dvojezičnih slovarjev morali napraviti

¹ Viktor Smolej, *Slovaško-slovenski slovar*. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1976. 448 strani.

² Joža Meze, *Slovaško-slovenski slovar*, Jezik in slovstvo, Ljubljana XXII/1976, str. 266–268; Mária Myjavcová, *Priekopnícky čin*, *Nový život*, Novi Sad XXIX/1977, str. 187–189.

³ Štefan Michalus, *Slovensko-slovenský slovník*, *Kultúra slova* Bratislava XI/1977, str. 89–91.

⁴ L. V. Ščerba, *Predislovie k Rusko-francuzskomu slovarju*, v: *L. V. Ščerba*, *Je zykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost'*, Nauka, Leningrad 1974, str. 304–312.

vedno po štiri slovarje: za vsako kombinacijo jezikov po dva, odvisno od tega, komu je slovar namenjen. Menim, da je naš slovar eden takih. Namenjen naj bi bil Slovencu, ki bi rad bral slovaško. Dvomim, da se bo Slovak, četudi obvlada osnove slovenščine, znašel v množici sopomenk in primerov. Za slovar obsega, kot je naš, bi bilo boljše, če bi se zadovoljili z enim samim ustreznikom, glavnim, skrbno izbranim. Želja po popolnosti je bila slovarju v škodo.

Čeprav je pri slovarju takega obsega tvegano pisati o izbiri besed, je vendar treba opozoriti na nesorazmerje med posameznimi jezikovnimi zvrstmi in njihovo zastopanostjo v slovarju. Veliko premalo se mi zdi besed praktično strokovne zvrsti: *amplión* 'megafon', *brak* 'škrat', *Etamín* 'gaza', *frézovačka* 'stružnica', *kristál* 'kristal'. Želel bi si tudi več besed iz pogovornega jezika: *ahoj* 'živio', *blanketa* 'formular', *gusto* 'okus', *jarník* 'pomladanski plašč'. Vse preveč pa so zastopane besede s področja narodopisja: *betlehem* 'jaslice', *brusliak* 'životec', *huna* 'dolga plašč', *dračica* 'zmajeva žena'. Tudi onomatopjskih besed je preveč: *brnkat* 'brnkatati', *ceknut* 'črhniti', *čl'apkat* 'čofotati', *drkotat* 'šklepetať', *frflat* 'godrnjati'.

Pri frazeologiji se srečamo s staro napako slovenske leksikografije: slovar se frazeologemov kot enot zaveda, jih pa ne označuje in jih ne ločuje od preostalega ponazorovalnega gradiva. Dokaz, da se je sestavljaavec frazeologemov zavedal, je način, kako je prevajal take enote. Praviloma jim je skušal najti slovenski frazeološki ustreznik, le redko se zateka k opisu, skoraj nikoli pa ne rabi enobesednih izrazov. Pri tem marsikdaj najde prav posrečene ustreznike: *robit' s komara somara* 'delati iz muhe slona', *mat' niečo za lubem* 'imeti nekaj za bregom', *zdrav ako buk* 'zdrav kot dren', *ani mačký mak* 'niti kolikor je črnega za nohtom'. Včasih bi bilo mogoče najti primernejši slovenski frazeologem in se ne pustiti zapeljati od slovaške zveze. Tako bi bilo namesto 'bolje vrabec v roki kot zajec v grmovju' za *lepši vrabec v hrsti ako zajec v chraste* kazalo reči 'boljši je vrabec v roki kot golob na strehi', ali namesto 'imam tega čez glavo dovolj' za *mam toho po krk dost* 'tega sem do grla sit'. Isto bi veljalo tudi za nekatere slovaške frazeologeme. Tako je oblika *vyjst' na mizinu* 'priti na beraško palico' bolj pogosta kot *priviest' na mizinu*, ali *do žihl'avi hrom nebije* 'kopriva ne pozebe' srečamo pogosteje kot varianto *mráz žihl'avi nespali*. Pri »prevajanju«
frazeologemov bi kazalo paziti tudi na stilno zaznamovanost. Tako bi bilo frazeologem *dat' koš* boljše predstaviti kot 'dati košarico', saj je 'dati korbico' v slovenščini zaznamovano kot nižje pogovorno, kar pa za slovaško zvezo ne velja. Poseben problem so frazeologemi, katerih prvine so besede, ki so v obeh jezikih enake in jih v našem slovarju sploh ni. Tako, ker slovar nima gesla *loj*, tudi ni frazeologema *už z Adamam loj kope* 'je že pod rušo' ali, ker ni gesla *osa*, ni tudi zveze *byt' do roboty ako osa* 'biti priden kot mravlja'. So pa tudi primeri, ko gesla so, pri njih pa prikazana raba v frazeologemu: *vzat' svojih sedem slivák* 'pobrati šila in kopita', *med lizat'* 'pobirati smetano', *kovač mu v bruchu mechy ducha* 'kruli mu v želodcu'.

Ob izidu druge izdaje tega slovarja, ki je že v pripravi, kritiki gotovo ne bo treba več ugotavljati tu obravnavanih pomanjkljivosti, kar bo njegovo vrednost le še povečalo.

BOLGARSKI OZADNJI SLOVAR

Dobili smo tudi bolgarski¹ odzadnji slovar. Pod uredništvom sedaj že pokojnega profesorja Ljubomira Andrejčina so ga sestavili Elena Georgieva, Kalina Ivanova, Jordan Penčev in Valentin Stankov ob pomoči drugih članov sekcije za sodobni bolgarski jezik Inštituta za bolgarščino pri Bolgarski akademiji znanosti ter ob sodelovanju študentov Sofijske univerze, ki so zbirali gradivo v okviru svoje poletne prakse v letih 1970 in 1971. Slovar ima nekaj več kot 70 000 besed, razvrščenih po pravilih, ki veljajo za podobne slovarje. Gradivo so črpali iz petih slovarjev: akademskega², razlagalnega³, etimološkega⁴ in dveh pravopisnih⁵. V knjigi jih citirajo z znaki A, T, M, R in P. V osnovi gre za indeks tridelnega akademskega slovarja (A). Opustili so le samostalnike na *ne-*, ker da besedotvorno niso zanimivi, saj jih praviloma lahko napravimo iz vsakega nedovršnega glagola. Iz preostalih slovarjev so navedene tiste besede, ki jih, gledano po vrstnem redu, kot so naštetih zgoraj, v predhodnem slovarju ni. Tako so z M označene besede, ki jih ni najti v akademskem (A) in razlagalnem (T), a jih je mogoče najti v etimološkem (M). S P so označene besede, ki jih ni srečati drugje kot v drugem pravopisnem slovarju. Drugih podatkov slovar ne nudi. Avtorji so mnenja, da jih je mogoče najti v navedenih slovarjih. Če se podatki v slovarjih ne ujemajo, kot na primer pri naglasu, ima beseda v našem slovarju označena oba naglasa, če je dubleta, le v enem slovarju (*kinopàrk, ràzrèd, polùzasàhnal, vâzzelèn, fèldmaršàl*), ali pa sta besedi navedeni dvakrat, vsakokrat s svojim naglasom ter z oznako, v katerem slovarju je taka oblika (*izrazen R, izrazèn A, kòtel M, kotèl A, naròden A, narodèn T*). Homonimi so označeni na dva načina. Če sta besedi različnih besednih vrst, je to označeno v oklepaju: *bezbroy (sàšt.)*, *bezbroy (nar.)*; *lek (sàšt.)*, *lek (pril.)*; *maj (sàšt.)*, *maj (čast.)*; *ni (mest.)*, *ni (čast.)*, *ni (sàjuz)*; *poema (sàšt.)*, *poema (gl.)*. Če homonima sodita k isti besedni vrsti, sta oštevilčena: *ban¹*, *ban²*; *izbor¹*, *izbor²*, *tučen¹*, *tučen²*. To je na zunaj vse, kar nudi slovar. Je torej, kot pravijo avtorji v uvodu, le »sorazmerno popolno, urejeno gradivo«, ki omogoča nadaljnjo konkretno raziskavo.

Če primerjamo to na prvi pogled skromno knjigo z nekaterimi drugimi sodobnimi deli, na primer z ruskim odzadnjim slovarjem⁶, o katerem je že bil govor v naši reviji⁷, si lahko postavimo vprašanje, ali je prav, da je izšla taka, kot je. Ali bi ne kazalo še malo počakati in jo opremiti s še kakšnimi podatki

¹ *Obraten rečnik na savremennija bälgarski ezik*, Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite, Sofija 1973.

² *Rečnik na sävremennija bälgarski knižoven ezik*, izdanie na BAN, Sofija I. (1955), II. (1957), III. (1959).

³ *Bälgarski tälkoven rečnik*, Sofija 1955.

⁴ *Stefan Mladenov*: Etimologičeski i pravopisen rečnik na bälgarski ezik, Sofija 1941.

⁵ *Stojan Romanski*: Pravopisen rečnik na bälgarski knižoven ezik, Sofija 1951. *Pravopisen rečnik na bälgarskija knižoven ezik*, šesto prerabotano izdanie, Sofija 1965.

⁶ *Obratnyj slovar' russkogo jazyka*, Sovetskaja ènciklopedija, Moskva 1974.

⁷ Franc Jakopin: Tretji odzadnji slovar ruskega jezika, *Slavistična revija*, Ljubljana XXII/1974, št. 3, str. 352—358.

ali razpredelnicami, saj podobni slovarji ne izhajajo vsak dan? Menim, da je prav, da je izšla. Zelja po popolnosti je marsikdaj vzrok, da prenekatero delo ne zagleda belega dne, ker so njegovi avtorji mnenja, da zadeva še ni popolna. Bolje je, da izide nepopolno delo, kot nobeno. Da bi se prepričal o uporabnosti slovarja takega, kot je, sem si postavil vprašanje, kako se je bogatil besedni zaklad bolgarskega jezika v obdobju 1955 do 1965, ter skušal najti odgovor v gradivu, ki ga nudi naš slovar. Za mejnik sem si na eni strani postavil letnico, ko je prišel izhajati akademski slovar (A) in je izšel razlagalni (T), na drugi pa letnico, ko je izšel drugi pravopisni slovar (P). Ogledal sem si torej tiste besede, ki jih v drugih slovarjih ni in jih najdemo le v slednjem. Takih je kakih dvesto. Če si jih natančneje ogledamo, bomo ugotovili, da je med njimi precej takih, ki so v splošno rabo prišle iz strokovnega jezika (*baobab, celzij, fluorescenten, fondan, hromiran, oligarh, pampasi, sinusoida*). Po drugi strani pa je dosti takih, ki so pred tem bile last le pogovornega jezika (*bljuvam, dārtaški, elate, etak, prekipvam, sapunerka, tarikatština, tanturko*); veliko je manjšalnic (*božko, rebārce, selce, zābče*). Dosti je novih sklopov, navadno pisanih z vezajem (*gala-predstavljenje, kandidat-učitelj, ministar-predsedatelj, sādija-izpālnitelj, ski-sāstjazanie, zemestnik-direktor*). Še vedno je močan vpliv ruščine (*avtozavod, čertožen, počvoved, prijom, vseznajko, zakusāčna*). Glede naglasa ni veliko novosti. Le redki so primeri, da se naglas v drugem pravopisnem slovarju (P) ne ujema z naglasi v ostalih slovarjih. Tako v besedi *djustaban* zahteva naglas le na zadnjem zlogu in ne dovoljuje dublete z naglasom na prvem zlogu, kot je to počel razlagalni slovar (T). Ali v *nastroen*, kjer je naglas na predzadnjem zlogu in ne na zadnjem, kot je storil razlagalni slovar (T).

Teh nekaj ugotovitev naj pokaže, da je mogoče Obrnjeni slovar sodobnega bolgarskega jezika s pridom uporabljati, četudi ni opremljen s številnimi podatki in razpredelnicami in čeprav ni obdelan z računalnikom. Skromna, vendar koristna knjiga.

Matej Rode
Gimnazija v Celju

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjema tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (50 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	р h	Ruski	х x
Makedonski	ѓ g	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	џ dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ё e	Bolgarski	шт št
Ukrajinski	э je	Ruski	ь ' /
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ъ " /
Ruski	й j	Ruski	ѣ e
Makedonski	ќ k	Ruski	э è
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	я ja
Srbohrvatski	ћ c		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Pogačnik Jože*, Parametri in paralele. Partizanska knjiga, Znanstveni tisk, Ljubljana, 1978, 182 str.
- Gerhard Neveklowsky*, Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1978. 376 str. + 52 zemljevidov.
- Hungaro-Slavica* 1978. VIII. Internationaler Kongress der Slavisten, Zagreb, 5.—9. September 1978. Akadémiai Kiadó. Budapest. 402 str.
- Zdena Skoumalová*, Status tzv. kmenotvorných přípon slovesných v slovanských jazycích, zvláště v rustině. Kabinet cizích jazyků ČSAV, Praha 1975. 299 str.
- Tvorčist'* Jara Slavutyča. Stati y recenzii. Edmonton 1978. 431 str.
- Branko Franolic*, Les mots d'emprunt Français en Croate. Nouvelles editions latines. Paris, 1976. 216 str.
- Chekhov's Art of Writing*, A collection of Critical Essays. Edited by Paul Debreczeny and Thomas Eckman. Slavica Publishers, Inc. Columbus, Ohio 1977. 199 str.
- Aleksander Zorn*, Iskanje slovenske umetne proze. Partizanska knjiga, Znanstveni tisk, Ljubljana 1978. 84 str.
- Glasnik* Slovenske matice 1978. L. II, št. 1. Slovenska matica. Ljubljana 1978. 32 str.
- Dr. Carolina de Maegd-Saëp*, The Emancipation of Women in Russian Literature and Society. Slavica Gadensia analecta 1. Gent State University, 1978. 401 str.
- M. Zatovkanjuk*, Slovoizmenenie suščestvitel'nyh v vostočnoslavjanskich jazykach. Universita Karlova. Praha 1978, 194 str.